

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

ЖЕКАЛО ГАННА ІВАНІВНА

УДК 321:316 (477)

**ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ
ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:

Марчук Василь Васильович

доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА КОНФЛІКТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	13
1.1 Ідейно-хронологічні особливості вивчення політичних конфліктів.....	13
1.2 Наукове осмислення політичних конфліктів та особливостей їх регулювання.....	28
Висновки до розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	40
2.1 Теоретико-понятійний апарат дослідження.....	40
2.2 Концептуальна сутність конфлікту в політичному середовищі.....	54
2.3 Методологічний інструментарій дослідження.....	68
Висновки до розділу.....	78
РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	80
3.1 Характерні особливості та структура процесу управління політичними конфліктами.....	80
3.2 Політико-правові засади врегулювання та розв'язання політичних конфліктів в Україні.....	91
3.3 Інституціоналізація конфліктів в українському політичному середовищі як стратегія ефективного регулювання.....	123
Висновки до розділу.....	148
РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	150
4.1 Механізми впливу міжнародних інституцій як третьої сторони у процесі регулювання конфліктів.....	150

4.2 Інституційні аспекти і проблеми регулювання політичних конфліктів в Україні в контексті міжнародної безпеки.....	170
Висновки до розділу.....	188
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція

ДНР – Донецька народна республіка

ЄС – Європейський Союз

ЛНР – Луганська народна республіка

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПА – Парламентська Асамблея

ГА – Генеральна Асамблея

РБ – Рада Безпеки

РЄ – Рада Європи

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

СММ – Спеціальна моніторингова місія

ТКГ – Трьохстороння контактна група

РФ – Російська Федерація

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність дослідження. Практично всі суттєві політичні трансформації сучасності так чи інакше проходять в рамках зародження та розвитку певних конфліктних ситуацій. Саме конфлікти є джерелом змін та рушієм поступу. Однак, позитивна роль цього феномену проявляється виключно у випадку його регулювання, у противному разі останні можуть нести значну руйнівну загрозу. Для політичного середовища України проблематика конфліктів та їх регулювання особливо важлива в останні роки.

Саме за останній період держава зазнала територіальних втрат, зіткнулася із актами агресії та насилля, постала перед загрозою економічної катастрофи. Суспільно-політичне життя супроводжується найтривалішими, наймасштабнішими та найгострішими конфліктними проявами, що змінили погляди населення, вплинули на ідентичність українців, трансформували політичний режим, подолали невизначеність інтеграційного розвитку країни та визначили місце держави у міжнародному співтоваристві. Проте, руйнівний потенціал політичних конфліктів в Україні несе серйозну загрозу не лише стабільному розвитку нашої держави та мирному співіснуванню населення, а й цілій системі міжнародної безпеки.

Відтак, на сьогодні стоїть питання про спроможність як державних, так і міжнародних інституцій ухвалювати адекватні та своєчасні рішення, приймати відповідні норми та принципи, використовувати доцільні засоби та методи управлінської діяльності, тобто застосовувати такі механізми, які б сприяли якнайшвидшому врегулюванню та мирному вирішенню конфлікту на Сході, відновленню територіальної цілісності держави та забезпеченню міжнародної безпеки, а також не дозволили б внутрішній суспільно-політичній обстановці трансформуватись у так званий пост конфліктний синдром чи перерости в новий насильницький конфлікт. Україні у теперішній політичній ситуації необхідно також зайняти чітку позицію та запропонувати конкретні шляхи мирного співіснування як на міжнародному рівні та і національному, що підтвердить роль нашої держави як важливого суб'єкта міжнародних відносин.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю вивчення політико-правової та інституційної складової регулювання політичного конфлікту, а також переосмислення особливостей впливу на політичну боротьбу в нашій державі, що сприятиме оптимізації системи менеджменту політичних конфліктів, а також пошуку мирних шляхів врегулювання та конструктивних способів вирішення останніх.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане із розробкою держбюджетної теми, яку здійснювала кафедра політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – «Етнополітичні трансформації України в контексті інтеграційних процесів Центрально-Східної Європи» (номер державної реєстрації 0112U003106).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у вивченні сутності політичних конфліктів та процесу їх регулювання, визначенні оптимальних політико-правових та інституційних механізмів попередження, врегулювання та розв'язання конфліктів в рамках української суспільно-політичної реальності.

Для досягнення поставленої мети основну увагу в дисертації зосереджено на вирішенні таких **завдань**:

- дослідити еволюцію теоретичного осмислення політичних конфліктів та з'ясувати сучасний стан наукової розробки проблеми;
- проаналізувати варіативність визначення основних категорій дослідження;
- розкрити суть феномену політичного конфлікту, виявити його якісні ознаки та принципи розвитку, а також продемонструвати складність досліджуваного явища на прикладі політичних конфліктів в Україні;
- сконструювати методологічні аспекти дослідження;
- виявити суть та структурну характеристику процесу управління політичним конфліктом;
- визначити значення політико-дипломатичних та правових механізмів конфліктного менеджменту в Україні;
- з'ясувати суть інституціоналізації політичного конфлікту та визначити специфіку реалізації на прикладі політичної боротьби в нашій державі;

- дослідити особливості регулювання політичних конфліктів на міжнародному рівні;
- розкрити головні проблеми міжнародно-інституційного регулювання на прикладі конфліктів в нашій державі.

Об'єктом дослідження є політичний конфлікт як особливий вид соціального конфлікту.

Предметом дослідження є особливості застосування політичних та інституційних механізмів регулювання конфліктів в умовах вітчизняної політичної реальності.

Хронологічні рамки. *Нижня межа* продиктована розвитком конфліктних подій під час Революції гідності, а саме виникненням феномену «Майдану» та поширенням протестних настроїв, так як ці події продемонстрували перехід на новий етап розвитку нашої держави, змінили внутрішньо-політичну обстановку та зовнішній вектор державного піднесення. *Верхня межа* – вибори до місцевих органів самоврядування 25 жовтня 2015 р. як важливий крок подальшого перезавантаження влади та одна із важливих умов інституційного врегулювання конфліктів.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження склали теорія соціального конструктивізму, системно-синергетичний, структурно-функціональний, інституціональні підходи та теорії неінституціоналізму.

Застосування положень конструктивізму дозволило проаналізувати логіку сучасних конфліктів в Україні, роблячи наголос на суб'єктивному сприйнятті учасників конфлікту та формуванні так званої «зовнішньополітичної ідентичності». Процес регулювання політичного конфлікту розглядався з точки зору системного підходу, який включає певний набір дій, методів, способів, заходів, технологій, що в сукупності представляє собою визначену стратегію впливу на конфлікт з метою його трансформації. Завдяки синергетичному підходу увага акцентувалася на важливості випадкових чинників, які впливають на проходження конфлікту та особливості біфуркаційних ситуацій. Структурно-функціональний підхід сприяв виявленню ступеня єдності та ціленаправленості інститутів влади, інститутів

громадянського суспільства та міжнародних безпекових інституцій відповідати конфліктним викликам та загрозам. Поряд з цим використовувався інституційний підхід для врахування формальних правил взаємодії у конфліктному менеджменті. Засади неінституціоналізму знайшли своє відображення при вивченні неформальних аспектів конфліктного менеджменту, інституційної неузгодженості та неврівноваженості.

Враховуючи складність феномену «політичний конфлікт», у роботі використано загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які ґрунтуються на принципах об'єктивності, конкретності, комплексності та взаємозумовленості теоретичного знання та практичних здобутків.

Традиційно у дослідженні застосовано діалектичний метод при вивченні природи та динаміки конфлікту, відтак і дослідженні конкретних механізмів та стратегій впливу на конфлікт, які в першу чергу залежать від його динамічних характеристик. Аналіз документів посприяв у вивченні зусиль сторін конфлікту направлених на його вирішення, виділенні прогалин, прорахунків у нормативному забезпеченні. Інституційний метод характеризував конфліктний менеджмент через роль інститутів, тобто через створені суспільні форми організації та визначені норми, закони, принципи, які регулюють суспільні відносини. Метод порівняння послугував аналізу та виявленню спільних та відмінних рис різних теоретичних шкіл, які пояснювали сутність феномену політичного конфлікту та його значення для суспільного життя, а також теоретичних напрацювань, які розглядали процеси управління, регулювання, розв'язання та інституціоналізації політичних конфліктів. Значна увага приділена емпіричним та вторинним соціологічним методам, а також контент- та івент-анлізу. Концептуальне застосування згаданих методів та підходів дало змогу сформулювати єдину методологічну базу.

Наукова новизна одержаних результатів роботи зумовлена актуальністю пропонованої проблеми, сукупністю поставлених завдань, а також засобами їх розв'язання. Найбільш вагомими здобутками, які відображають внесок авторки у розробку досліджуваної проблематики і визначають наукову новизну, полягають у наступних результатах:

вперше:

- запропоновано авторське визначення поняттю «регулювання політичного конфлікту» як цілеспрямованому впливу на конфлікт з боку управляючих з метою трансформації негативних та руйнівних наслідків конфлікту в конструктивні, а також за для попередження загострення, ескалації чи генералізації конфлікту, врегулювання відкритого протиборства, вирішення та розв'язання проблем, що стоять в основі конфліктного зіткнення;
- здійснено комплексний аналіз основного правового інструменту направлено на вирішення конфлікту на Сході України – Мінських домовленостей; наголошено на тому, що документ суперечить національному законодавству та усталеним процедурам укладання міжнародних договорів, не відображає природу й особливості учасників конфлікту та передбачає нелогічну послідовність етапів вирішення конфлікту і цим самим призводить до розколу суспільства, внутрішньовладних суперечностей та недовіри населення до влади;
- проаналізовано проблемні аспекти нормативно-правового закріплення регулювання конфліктних викликів під час Революції гідності та агресії Росії проти України; наголошено на необхідності функціонування в структурі державного управління інституції, яка б відповідала виключно за формування стратегії ефективного конфліктного менеджменту (на сьогодні – розробка ефективної стратегії вирішення конфлікту з РФ, а в перспективі займались збором, аналізом, обробкою інформації, виявленням політичних суперечностей, які мають руйнівний характер та розробкою чіткої схеми дій щодо запобігання деструктивним політичним конфліктам);

удосконалено:

- категоріальний апарат, зокрема, уточнено, що сутність категорії «конфлікт» визначають такі поняттєві конструкти як «протиріччя», «суперництво», «боротьба», «криза»; наголошено на відмінності понять «збройний конфлікт» та «воєнний конфлікт», що першочергово зумовлена характером використання силового потенціалу, а також понять «війна» та «гібридна війна», де останню доцільно тлумачити як стадію конфліктної ескалації, на якій дипломатичні домовленості

можливі, а повномасштабній війні ще можна запобігти; з'ясовано, що термін «регулювання конфлікту» є найбільш загальним поняттям, що відображає аспекти впливу на політичну боротьбу, однак за сукупністю дій ототожнюється із управлінням та менеджментом конфлікту;

– рекомендації підвищення рівня дієвості та ефективності механізмів управління політичних конфліктів, а також сформульовано пропозиції щодо оптимізації системи менеджменту політичних конфліктів в українській соціально-політичній реальності, що в основному передбачають скоординованість зусиль на міжнародному рівні та на рівні внутрішньодержавних відносин, а також роль України як ініціатора та активного суб'єкта управління;

– виділення сутнісних характеристик політичного конфлікту, зокрема виокремлено специфічні риси, які відрізняють політичний конфлікт від інших суспільних конфліктів – владний аспект, загальнозначущість, наявність ідеологічно-ціннісної основи, законність застосування сили, здатність виступати каталізатором вдосконалення політичної системи та суспільного розвитку завдяки інституціоналізованості;

– дослідження різних політичних механізмів впливу на перебіг конфлікту (переговори, політичний діалог, функціонування третьої сторони), зауважено про важливу роль в політичній стратегії регулювання дипломатичних, економічних, гуманітарних, військово-правових заходів й нормативно-правового оформлення та закріплення зусиль, що виступає найголовнішою умовою ефективного регулювання конфлікту;

набуло подальшого розвитку:

– становлення нового підходу до розуміння феномену політичного конфлікту, який виявляється в першу чергу у вивченні динамічних змін, які може зазнати конфлікт у процесі впливу на нього, а також у вивченні факторів та детермінант, які спричиняють такі зміни й сприяють ефективному регулюванню;

– визначення рівня інституціоналізованості досліджуваних політичних конфліктів, зокрема представлено інституціоналізацію як процес оформлення легальних рамок конфлікту, що в перспективі може трансформувати останній у

конструктивний на прикладі Революції Гідності, а також виділено складові інституціоналізації як стратегії ефективного управління конфліктом на прикладі конфлікту на Сході України;

– положення, що система підтримання миру і забезпечення безпеки, яка існувала до сьогодні вичерпала себе, міжнародні безпекові інституції показали слабкість та безрезультативність перед викликами та загрозами сучасності, головними з яких стало поширення нової форми політичної боротьби – гібридної війни, проти якої ще не вироблено ефективних механізмів регулювання, зростання силового потенціалу у процесі регулювання конфлікту, ослаблення ролі міжнародних договорів та суперечності основних принципів міжнародного права, активізація сепаратистських та терористичних рухів.

Теоретичне й практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження поглиблюють і систематизують наукові уявлення про політичні конфлікти та особливості впливу на їх розвиток. Теоретичні напрацювання та узагальнення дисертації можуть бути використані у дослідженнях такого складного явища як політичний конфлікт, допомогти в подальшому осмисленню актуальних на сьогодні конфліктів та проблем, які виникають у процесі їх регулювання. Висновки та рекомендації дисертаційного дослідження можуть послужити органам влади в процесі вироблення конструктивної стратегії впливу на конфлікти, зокрема посприяти вибору ефективних політичних механізмів в процесі врегулювання збройної боротьби у східних регіонах держави, допомогти при виробленні нормативного забезпечення конфліктного менеджменту, а також бути використані у процесі розробки оптимальних моделей управління внутрішніми конфліктами, які постійно присутні у політичній системі держави. Крім того, напрацювання дослідження можуть посприяти у виробленні активної зовнішньої політики держави та її ролі у реформуванні міжнародних безпекових інституцій. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі при підготовці фахівців в галузі політичної науки та доповнити зміст дисциплін соціально-гуманітарного спрямування.

Апробація результатів дисертації здійснена на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях та семінарах: Всеукраїнська науково-практична конференція «Молодь в євроінтеграційних прагненнях України» (м. Івано-Франківськ, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Гуманітарні науки та освіта у XXI ст.» (м. Луганськ, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція «Регіональна політика в контексті європейської інтеграції України (м. Івано-Франківськ, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» (м. Рівне, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Етнополітичні трансформації України в контексті інтеграційних процесів Центрально-Східної Європи» (м. Івано-Франківськ, 2014); Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Україна перед глобальними викликами сучасності» (м. Харків, 2014); V Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (м. Дніпропетровськ, 2015); V Міжнародна науково-практична конференція молодих політологів «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної цивілізації: історичні, соціологічні, політологічні аспекти» (м. Херсон, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 16 наукових публікаціях, із них 5 наукових статей у фахових виданнях із політичних наук в Україні, 1 – у виданні іноземної держави (Польща), 1 – в інших наукових виданнях та 9 опублікованих тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями, які були визначені в процесі науково-теоретичної розробки теми. Робота складається зі вступу, 4 розділів, 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 225 сторінок, із них 177 сторінок – основний текст, 27 сторінок займає список використаних джерел (261 позиція).

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА КОНФЛІКТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1 Ідейно-хронологічні особливості вивчення політичних конфліктів

Політика вважається найбільш давнім та найбільш традиційним джерелом виникнення конфліктів, оскільки по своїй природі вона є суперечливим явищем. В свою чергу політична система не може існувати без конфліктів, які надають їй тону та постійної готовності відповідати суспільним викликам, включатись у вирішення поточних проблем. Варто наголосити, що конфлікт і політика найбільшим чином взаємопов'язані у площині боротьби за владу та домінування у державних структурах.

Вивчаючи конфлікт як суспільне явище, відзначимо, що він наявний у взаємовідносинах людей завжди і всюди, як влучно висловився Р. Дарендорф «там, де існує суспільство, існують також конфлікти» [42, с. 31]. Чи за словами С. Вольфа «конфлікт як соціальне явище конкуренції між акторами з несумісними цілями так само старе, як людська цивілізація» [261]. Адже, не існує такої системи, яка б задовольнила всі інтереси, цілі, прагнення кожного індивіда, групи людей чи цілого суспільства і при цьому цілі, прагнення, погляди, інтереси людей не можуть ідеально співпадати та не суперечити одні одним.

Звичайно, займатись теорією – це справа неблагородна. Проте, «то, що видає теоретик в якості продукту своєї інтелектуальної діяльності можна порівняти тільки з повітрям чи повсякденним хлібом для практикуючого конфліктолога» [182]. Відтак, комплексне та всебічне дослідження політичних конфліктів потребує аналізу теоретичних аспектів розвитку вчення про конфлікти, способи впливу на них та особливості їх регулювання.

Для розгляду еволюційних особливостей вивчення політичного конфлікту пропонуємо виокремити наступні періоди:

від вчень давньогрецьких мислителів до початку XIX ст. (зокрема конфліктологічні погляди Г. Гегеля та І. Канта);

– XIX ст. – початок XX ст. – систематизація конфліктологічних знань, формування засад соціологічного розуміння конфлікту Г. Зіммелем, К. Марком, Ф. Енгельсом та ін.;

– I половина XX ст. – поширення в науковому обігу деструктивної концепції конфлікту як соціальної аномалії;

– середина 50-х рр. XX ст. – повернення до конфліктологічної моделі суспільства, погляди Л. Козера та Р. Дарендорфа;

– 50-70 ті рр. XX ст. – формування загальної теорії конфлікту, яка передбачає дослідження сутнісних характеристик конфліктних явищ;

– сучасний етап (кінець 70-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.) – оформлення загальної теорії управління конфліктом.

Ще починаючи зі Стародавніх часів увага мислителів, вчених та науковців була зосереджена на вивченні конфлікту як суспільного явища, дослідженні його сутнісних характеристик, структури, видів та функцій, які він виконує у житті людей. Всі ці знання сформували комплексні теорії і підходи до розуміння конфліктологічних основ. Проте, кожне наступне зіткнення у суспільстві несе виклики для теоретиків, адже конфлікти набувають все нових форм, виявів та особливостей. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів, засобів та методів для обґрунтування цього феномену.

Перші дослідження конфлікту як явища буття були здійснені такими давньогрецькими мислителями як Анаксимандр, Епікур, Геракліт, Платон, Геродот, Аристотель. У період античності вчення про суб'єкт конфлікту ще був невиразний, а поняття динаміки і структури конфлікту не розглядалося взагалі, проте нерідко конфлікт вважався у суспільстві неминучим. Так, Анаксимандр доводив про конфліктне начало всіх суспільних речей. Війна як конфліктний феномен, вперше, розглядалася Гераклітом і Платоном. Останній твердив, що війна є великим злом, тоді як перший – Геракліт бачив у ній суть буття. Припущення Аристотеля щодо причин та природи конфліктів стали основою для більшості вчених майбутніх

поколінь. Причиною конфліктів він вважав порушення справедливості та рівномірності у розподілі власності, «скрізь причиною обурень буває нерівність» [8], – писав він. Основним його твердженням було те, що конфлікт є природнім станом суспільства.

Відзначимо, що паралельно із давньогрецькими мислителями у цей час конфліктна думка розвивалася і на Сході, зокрема, завдяки зусиллям Конфуція, Сунь-Цзи, Лао-Цзи та ін. Так, китайський мислитель Лао-Цзи (604 до н. е. — 531 до н. е.) підкреслюючи на важливості гармонії, завдяки існуванню світлого і темного начал вважав, що « у боротьбі перемагають ті, хто не любить війну. Головне полягає в тому, щоб зберігати спокій. Мир цінніший від війни» [113].

У Середні віки християнська філософія у відповідності до біблійних канонів прагнула довести переваги миру, згоди і братерства між людьми [9, с. 5]. Значущими працями з цього часу залишились дослідження і роздуми А. Августина «Про Град Божий» та Ф. Аквінського «Сума теологій», які обґрунтували так звану «теорію справедливої війни» та наполягали на тому, що боротьба повинна бути виправданою і мати виключно оборонний характер. З цього приводу А. Августин пише: «краще, говорю, війна з надією на вічний мир, ніж полон без будь-якої думки про звільнення» [18]. В цей час вже відомі приклади завершення збройних конфліктів шляхом встановлення так званого «Божого перемир'я», яке починалося з двох днів на тиждень, а далі тривало декілька місяців [62, с. 55].

При аналізі конфліктологічних поглядів мислителів епохи Відродження і Нового часу варто зауважити, що вчені цього періоду застосовували в основному системний підхід до дослідження феномену конфлікту, розглядаючи його в якості суспільної боротьби, проте все ще не відкидаючи абстрактне розуміння цього явища.

Зокрема, Н. Макіавеллі, приділяючи значну увагу проблемам виникнення і вирішення політичних конфліктів, одним із перших здійснив спробу теоретичного обґрунтування застосування у конфлікті для досягнення своїх цілей будь-яких засобів, включаючи аморальні. Саме він дослідив роль матеріальних інтересів як основного джерела суперечок між людьми. У своїй праці «Володар» Макіавеллі

обґрунтовував неминучість конфліктів, які можуть існувати як між народом та правителем, так і між державами. Він писав: «Головні підвалини всіх держав, як нових, так і старих чи змішаних, — це добрі закони і сильне військо» [126].

Вперше здійснив спроби проаналізувати причини соціальних конфліктів усередині держави англійський філософ епохи Відродження Ф. Бекон. До основних причин конфліктів відносив: складне матеріальне становище народу, зневагу правителів думками сенату та станів, політичні помилки, розповсюдження пліток, а також «пасквілі та крамольні речі» [29, с. 13].

Згідно вчення англійського мислителя Т. Гоббса, якого вважають одним із головних засновників суспільного договору, природний стан людей – це постійний конфлікт, війна всіх проти всіх. Подібна війна впливає з егоїстичної природи людей. Інстинкт самозбереження штовхає людей до укладення договору. Жертвуючи своєю свободою, вони здобувають захист з боку суверена – держави [224]. Саме Т. Гоббс один із перших мислителів того часу довів, що причиною конфліктів є прагнення влади, панування та володарювання. «Люди безперервно змагаються між собою, домагаючись пошани і чинів, чого зазначені істоти (мається на увазі тварини) не роблять, і, отже, на цій підставі серед людей виникають заздрість і ненависть, а в результаті і війна...» [33, с. 131], – твердив він.

Думки Т. Гоббса щодо ролі влади у виникненні конфліктів доповнив Дж. Локк. Згідно його вчення до виникнення держави люди перебували у природньому стані, де існувала беззаперечна та взаємна рівність між людьми. Проте за для вирішення суперечок між людьми та покарання тих, хто порушує природні права, люди погоджуються на створення держави. Від інших колективних утворень держава відрізняється тим, що втілює політичну владу, керується законами та підпорядковується суспільству. «...через це Бог призначив владу, щоб стримувати людську упередженість та насильство», пише він у праці «Два трактати про державне правління» [121]. «...Сила або заява про готовність її застосувати відносно іншої особи, коли на землі немає нікого вищого, до кого можна було б звернутися за допомогою, – це і є стан війни; і саме відсутність можливості подібного звернення дає людині право вести війну проти агресора [121, с. 272]. Ці думки продовжив А.

Сміт, який причиною конфліктів вважав нерівність соціального і матеріального положення людей і підвищення матеріального рівня життя – єдиний спосіб покращення суспільного блага.

Німецький філософ Г. Гегель у своїй праці «Феноменологія духа» [26] чітко висловився відносно позитивної ролі війн у розвитку суспільства. Ним була розкрита основна причина конфліктів, яка на його думку коріниться в соціальній поляризації. І. Кант у своїх дослідженнях вказав на історичну зумовленість насильницьких способів виникнення конфліктів між державами. Він писав: «...стан миру між людьми, які живуть по-сусідськи, не є природним станом. Останній, навпаки, є станом війни». Звідси виходило, що за мир треба боротися [227, с. 7].

Варто відмітити також роль військового теоретика К. Клаузевіца, який в своїй праці «Про війну» визначив природу військового конфлікту, запропонувавши знамениту формулу: «війна є ніщо інше як продовження державної політики іншими засобами» [87, с. 27]. Він наголошував, що політика використовує війну для досягнення своїх цілей, яких сама не здатна досягнути. Виділяючи «абстрактну» і «реальну» війну, характеризував дійсний її прояв як непередбачуване явище.

Відтак, перший період характеризувався тим, що конфлікт розглядається як постійний соціальний феномен, який прирівнюється до явища боротьби в суспільстві. Проте, незважаючи на значну кількість ідей, висунутих мислителями цього часу щодо природи конфлікту, загальні його риси не були висвітлені, що й відтягнуло виникнення самостійної теорії конфліктів.

Другий етап нашої умовної схеми розвитку конфліктологічних вчень бере свій початок з ХІХ ст. і представлений розробками, зокрема таких дослідників, як Г. Зіммеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Вебера та ін. Саме в цей час були закладені основи систематичної форми розробки теорії конфлікту. Засади до теоретичного осмислення конфлікту формувалися, насамперед, в соціології, чи як тоді називали у теорії суспільного розвитку. Проте в цей період почали говорити про конфліктну природу та суперечливість політики.

Німецький соціолог Г. Зіммель вважається першим, хто ввів у науковий обіг термін «соціологія конфлікту». Згідно із його ученням конфлікт постає

універсальним соціальним явищем, яке надає гармонійності у стосунках між групами чи прошарками всіх суспільств. Абсолютна гармонія у суспільстві неможлива, або за таких умов суспільство є нежиттєздатним [219, с. 33].

Концепція Г.Зіммеля підтверджує, що саме конфлікт є центральним елементом культури, а цим самим і соціально-політичного життя. «Як тільки життя піднеслося над суто тваринним станом до деякої духовності, а дух, у свою чергу, піднявся до стану культури, в ній, – підкреслює Г.Зіммель, – виявився внутрішній конфлікт, наростання і вирішення якого є шлях оновлення всієї культури» [74, с. 61]. Г. Зіммель вважав, що конфлікти не повинні бути швидкими, так як це не завжди призводить до змін в системі, але підвищує ступінь інтеграції. А насильство в конфліктах збільшується, коли супроводжується сильною емоційною участю і коли сторони не мають чітких цілей. Польські дослідники А. Шьліз та М. Щепанські відзначили, що Г. Зіммелем було виділено 30 форм конфлікту. Серед них були: боротьба – конфлікт із застосуванням фізичної сили; спір – юридичний конфлікт, який заснований на об'єктивності; конкуренція – резервний спосіб конфлікту. Найбільш важливою формою він вважав конкуренцію, метою якої є не перемогти супротивника, а довести свою перевагу [255, с. 17].

Великий вплив на теорію конфлікту справили вчення К. Маркса та Ф. Енгельса. Саме наукові доробки цих, як вважає В. Котигоренко «класиків марксизму» в Радянському Союзі «були канонізовані і упродовж багатьох років визначали ситуацію з конфліктологічними дослідженнями», а джерельна база теоретико-методологічних досліджень штучно обмежувалась їх працями [107, с. 43].

К. Маркс та Ф. Енгельс пояснювали, що завдяки революційним діям можна здобути владу: «або робочий клас налаштований неревольюційно, тоді він відстоює інтереси роботодавців, від яких залежить його існування; або ж робітничий клас робиться революційним, – і тоді політична влада в країні рано чи пізно перейде в його руки» [129, с. 303]. Крім цього, будь-які прояви суспільно-політичного протистояння в марксистській інтерпретації поставали віддзеркаленням глибинного соціально-економічного конфлікту антагоністичних класів: «Будь-яка боротьба всередині держави — боротьба між демократією, аристократією і монархією,

боротьба за виборче право і т. п. — являє собою ілюзорні форми, в яких ведеться справжня боротьба різних класів одного з одним» [176, с. 99].

Концепції конфлікту К.Маркса й Г.Зіммеля мають багато спільного: у них конфлікт розглядається як широко поширена й необхідна властивість соціальних систем. Проте є і багато відмінностей, зокрема: К.Маркс підкреслював антагоністичний характер конфліктів, Г.Зіммель — їх інтегративні наслідки; перший звертається до умов, які могли б розв'язати конфлікт, другий — до умов, які б могли змінити гостроту конфлікту; К.Маркса найбільше цікавили соціально-структурні причини конфлікту, Г.Зіммеля — форма та наслідки конфлікту, що почався, обмежуючись при цьому невизначеними посиланнями на «боротьбу інстинктів» [200, с. 11]. Відтак, вже починаючи із XIX століття вчені у своїх дослідженнях стали виходити з того, що конфлікт — це реальність, невідворотне явище в житті суспільства і стимул соціального розвитку.

В першій половині XX ст. (починаючи з 30-х рр.) спостерігається певний відхід від теоретичного осмислення конфліктних явищ, більша увага в цей час приділяється емпіричним дослідженням, зокрема розробляється теорія структурного функціоналізму, згідно принципів якої суспільство складається з певних елементів, кожний з яких відіграє певну функцію. В цей період домінуюче положення займає рівноважна модель Т. Парсонса та дослідження школи «людських відносин» Е. Мейо, які розглядали конфлікт як соціальну аномалію, вбачаючи в гармонії нормальний стан суспільства. Цей період ми характеризуємо як третій етап розвитку теоретичного вивчення конфлікту.

Так, особливо відмітимо роль напрацювань Т. Парсонса, який причину виникнення конфлікту вбачав у «соціальній диференціації», тобто в «розмежуванні людей за їхніми соціальними статусами і ролями, майновим, освітнім рівнем» [108]. Проте, головну увагу він зосереджував не на вивченні конфлікту як соціального явища, а на пошуку шляхів запобігання «нестандартної поведінки», яка, на його думку, є одним із суттєвих складників конфлікту [109, с. 76], а також на виявленні механізмів та способів зменшення виявів напруги між соціальними суб'єктами.

Наступний період пов'язуємо із початком формування сучасної теорії конфлікту (середина 50-х рр.), визначна роль у розробці якої належить Р. Дарендорфу та Л. Козеру, які у своїх роботах на противагу теоріям структурного функціоналізму обґрунтували позитивну роль конфлікту у забезпеченні цілісності соціальної системи. Проте, вони не заперечували той факт, що конфлікт потрібно вирішувати, адже подавлений невирішений конфлікт може виявитись небезпечним і навіть руйнівним у соціальному житті.

Позитивно оцінюючи конфлікт як звичайний стан у політиці, Р. Дарендорф стверджував, що «революція в якомусь сенсі – інша назва надії, непорушного принципу людського життя» [43, с. 11]. Проте, виключно регульований конфлікт може показати свої позитивні наслідки, незважаючи на всі втрати, які він несе за собою. Крім цього, цікавим є підхід вченого щодо розгляду конфлікту як відносин виключно двох елементів. І навіть, «якщо в конфлікті беруть участь кілька груп, коаліції відновлюють його біполярність» [192, с. 141].

Теорія «конфліктного функціоналізму» Л. Козера є фундаментом сучасної науки про конфлікт і включає цілий ряд питань: причини конфліктів, їх гостроту, тривалість та функції [203]. За Козером, конфлікт – застережний клапан системи, який дозволяє через реформи та інтегративні зусилля на новому рівні приводити соціальний організм у відповідність зі зміненими умовами [198]. Використовуючи цей підхід вчений образно висловлюється, що «конфлікт очищує повітря, тобто видаляє скупчення придувлених ворожих емоцій, даючи їм вільний вихід в діях» [92].

Відтак, «у 60-х рр. у США політична соціологія розділилась на два напрями: «конфліктну школу» і «школу консенсусу» [165]. «Конфліктна школа», виражена представниками концепції структурного функціоналізму, відстоювала ідею, що конфлікти є загрозою, відхиленням від норми, «хворобою суспільства», їх потрібно, в першу чергу, уникати, а в разі виникнення спрямовувати всі зусилля для вирішення. Тоді як «школа консенсусу», представлена в основному творцями сучасної теорії конфлікту наполягала на позитивній ролі конфліктів, проте, у випадку, якщо вони носять регульований характер. Тобто, саме в цей час були

закладені основи управління чи регулювання конфлікту, а також його інституціоналізації.

Окрім загальних філософсько-соціологічних теорій конфлікту, вітчизняні вчені (С. Яремчук, М. Примуш, М. Пірен) досить часто виділяють ще й суто політологічні. Це теорія політичних структур (В. Парето, Г. Моска, Ж. Сорель, Ф. Оппенгеймер, А. Бентлі), теорія політичної стабільності (Дж. Блондел, Д. Істон, С. Ліпсет, Д. Сандерс) та етнополітичні теорії (М. Гектер, Т. Нейрн, Дж. Родшильд) [227, с. 8]. Представники теорії політичних структур звертали увагу на поділ суспільства на різні соціальні класи, а в загальному вигляді на пануючих і підлеглих, і саме нерівність у їх соціальних ролях виявляється у виступах, протестах проти пануючого класу. Представники теорії політичної стабільності зосереджувались не на вивченні конфліктів та зіткнень, а ставили за мету дослідити суть стабільних відносин та шляхи їх забезпечення. Концепції етнополітичних теорій в основному посилаються на вивчення етнічних чинників, зокрема територіальної приналежності, нерівномірності соціально-економічного розвитку територій, моральних, культурних, мовних особливостей та їх впливу на виникнення та розвиток конфліктів.

Спроби формування загальної теорії конфлікту (50-70-ті рр.) ми відносимо до наступного етапу розвитку конфліктної теорії. Так, в цей час активними видаються спроби дослідження динамічно-структурних характеристик конфлікту, знання яких сприяє вдалому регулюванню цих суспільних явищ.

Згідно досліджень К. Боулдінга, усі конфлікти мають загальні функції, властивості і тенденції виникнення, протікання і розв'язання. На його думку, у природі людини лежить прагнення до постійної боротьби із собі подібними, до ескалації насильства. Однак конфлікти потрібно переборювати, істотно обмежувати [166]. Тому, детальне вивчення цих сутнісних характеристик дає можливість суспільству ефективно контролювати і управляти розвитком конфліктів.

Особливо цікавим в поглядах К. Боулдінга є концепція інтегративної допомоги, яка припускає можливість контролю, переконання й «заморожування» конфлікту на більш тривалий термін. В 1960 році австралійський дипломат Дж. Бертон створив

теорію вродженої конфліктності та обов'язковості превентивних заходів, які повинні вивчатися в рамках політичної філософії. Інший науковець, який зробив вагомий внесок в дослідження конфліктності, є Томас Шеллінг з ідеєю застосування теорії гри у вивченні конфлікту, і, перш за все, в процесі переговорів [146, с. 335].

Варто відмітити, як окрему доктрину теорію миротворчості, що була сформована та набула популярності в 50-х роках ХХ ст. Одним з теоретиків є норвезький соціолог Й. Галтунг, котрий сформулював такі поняття як миротворчі операції (peace-making), операції з підтримання миру (peace-keeping) та миробудівництво (peace-building). Для прикладу наводимо його понятійний апарат миротворчості: мирне вирішення конфліктів спрямоване на обмеження відкритого конфліктного протистояння сторін, на припинення конфліктних дій, деескалацію напруги, зниження рівня ворожнечі, перехід учасників конфлікту до пошуку спільного вирішення проблеми [145, с. 37].

Важливий вклад в теорію миротворчості здійснив Г. Шмід, який відзначав необхідність досліджень латентних конфліктів, де основна увага повинна фокусуватися на процесі ескалації конфлікту, а не на припущеннях про можливі рішення. В цей час з'являється інша цікава теорія – теорія про акторів конфлікту. Автор даної теорії Герберт Кельман припустив, що намагання вирішити конфлікт, ґрунтуючись лише на думках лідерів опозиційних груп, ігноруючи думки інших акторів, менш значних, не правильно. Для врахування думок більшості можливих акторів передбачалося створити спеціальні «майстерні» для обміну думками та формулювання вимог [145, с.38].

Заслуга в формуванні теорії регулювання конфліктів і володінні конфліктною ситуацією належить англо-американській школі політологів. Так, відомий її представник К. Дойч ввів трактування солідарних і конфліктних систем. У своїх дослідженнях він за основу брав ситуаційний підхід до визначення конфліктів і наголошував на тому, що саме «психологічний фактор може повести конфлікт по деструктивному напрямку» [53]. К. Дойч, як і його попередники загальної теорії конфлікту, вважав, що конфлікт є позитивним явищем і вказував на те, що

конфлікти не можуть бути ні повністю виключені, ні навіть пригнічені надовго, проте їх виявлення та проходження потрібно регулювати.

Варто відмітити також праці Р. Коллінза, який стверджував, що конфлікт є центральним процесом суспільного життя. У відомій праці «Теорія конфлікту» він зазначав, що «людські істоти – це піддані конфлікту тварини», а «ідея і мораль створюються суспільством і служать інтересам сторін конфлікту» [95]. Конфлікт, на думку вченого, виникає там, де є насильницький примус. А держава виступає головним засобом контролю над виявами насилля. У своїх дослідженнях соціолог намагався довести причини революцій та розпаду держав через призму історичної макросоціології.

На існування сучасної окремої теорії виключно політичного конфлікту наголошував німецький політолог К. фон Бейме. Він вважав, що теорія політичного конфлікту виключно самостійна галузь сучасної загальної теорії конфлікту, яка складається в своїй основі із трьох моделей: ліберальної моделі, авторитарно-консервативної та соціалістичної [90, с. 27].

В основі ліберальної моделі політичного конфлікту лежить орієнтація на демократичні параметри життя суспільства. Її автори вважають, що групові конфлікти є основою розвитку демократії, якщо вони не знищують чи не отруюють її. Водночас, якщо в демократичному житті наявна сильна централізована влада, то конфлікти мають здатність зникати самі. Авторитарно-консервативна модель політичного конфлікту опирається на суб'єктивну характеристику конфліктів, зокрема на особливості відносин між правлячою елітою і масами та на конфлікти між ними. Соціалістична модель чи модель класового конфлікту представила спроби пояснити, що суттю існування суспільства виступають протиріччя між класами, які є необхідними елементами його розвитку [195].

Отож, слід зауважити, якщо у вище зазначених теоріях дослідження конфліктів вчені в першу чергу прагнули зосередитися на проблемі джерел, природи, причин виникнення політичних конфліктів та їх значення для суспільства, то сучасні наукові школи в основному зосереджують свою увагу на питаннях механізмів, способів та засобів впливу на конфлікт за для обмеження деструктивних наслідків та

пошуку в них позитивного потенціалу для суспільства, що в загальному вигляді передбачало вивчення структурно-динамічних показників конфліктів, їх характеристик, сутнісної основи.

Цей інтерес визначається не тільки здобутками попереднього етапу розвитку теорії соціального конфлікту, а й значними змінами в практиці соціального управління. В цей час в США і інших розвинених країнах Заходу інтенсивний розвиток отримав процес інституціалізації соціальних конфліктів, який супроводжувався зростаючим попитом на послуги різних посередницьких та консультаційних агентств. У зв'язку з цим завданням конфліктологічних досліджень стає осмислення практичного досвіду і теоретичних напрацювань попередніх років, щоб на цій основі перейти до створення теорії і практичних технологій вирішення конфліктів, орієнтованих на принципове вирішення виникаючих проблем на відміну від тих традиційних концепцій, які займалися питаннями стримування і пристосування людської поведінки до вимог соціального середовища. Осмислення цього завдання відбувається не тільки в соціології, але і в ряді інших наук: соціальної психології, теорії міжнародних відносин і т. д. Одним з ініціаторів координації цих розрізнених зусиль стає Дж. Бертон – ведучий теоретик в галузі вирішення соціальних і міжнародних конфліктів, який очолив Центр аналітичного вивчення та вирішення конфліктів Національного інституту світу при Університеті Дж. Мейсона (Вірджинія) [21, с.14]. Саме він розробляв концепцію «контрольованої комунікації», у форматі якої він вперше наводить відмінності між процесами врегулювання суперечок і розв'язання конфліктів [84].

Відтак, останній період нашої схеми – це сучасний етап дослідження, який орієнтується в основному на питаннях регулювання, управління конфліктом, на змінах, які може зазнавати конфлікт в процесі свого розвитку та за умов впливу на нього. Крім того, говорячи про сучасний етап дослідження, можемо чітко побачити виділення теорії політичного конфлікту, а також відхід від функціональної теорії конфлікту та загальної теорії конфлікту до так званої «загальної теорії управління конфліктом».

Розглядаючи аспекти сучасного теоретичного обґрунтування конфліктів та впливу на їх розгортання, то варто зауважити, що ці напрацювання можна чітко поділити на кілька конкретних шкіл, які водночас, використовуючи вже існуючі теоретичні засади намагались виокремити певні конкретні концептуальні підходи щодо вирішення та врегулювання конфліктних процесів.

Варто розглянути чотири напрямки теоретичного дослідження політичних конфліктів, які виділяються західними дослідниками: теорія управління конфліктом (conflict management), теорія врегулювання конфлікту (conflict settlement), теорія вирішення чи розв'язання конфлікту (conflict resolution or conflict solution) та теорія трансформації конфлікту (conflict transformation).

Теоретики школи управління конфліктом (conflict management) розглядають його як конструктивне вирішення розбіжностей, направлене не на те, щоб усунути конфлікт, а на більш реалістичне його регулювання, що передбачає співробітництво сторін, вирішення та попередження суперечностей.

Характерною рисою управління конфліктами є те, що дослідники розглядають його як процес із застосуванням насильства як неминучий наслідок відмінностей в цінностях та інтересах всередині груп та між ними. Схильність до насильства виникає на ґрунті існуючих інститутів та історично сформованих відносин, а також принципів розподілу влади. Вирішити такі конфлікти нереально, в кращому випадку їх можна стримувати або контролювати, а інколи – досягати історичних компромісів, при яких насильство відходить на задній план. Управління конфліктом – це мистецтво вибрати такі форми впливу, які дозволяють дійти до політичної згоди і здійснюються представниками влади, які мають достатньо повноважень та ресурсів, щоб заставити конфліктуючі сторони укласти угоду [249]. Таким чином, основу управління політичним конфліктом становить пошук взаємної згоди між учасниками конфлікту політичним шляхом через переговори та посередництво.

Яскравими представниками даної теоретичної школи є Д. Блумфілд і Б. Рейлі. Засновником теорії управління конфліктом вважається американський вчений К. Мітчел, який наполягав не на усуненні конфлікту, а на контролі за ним, регулюванні та розв'язанні. Він розробив трирівневу схему впливу на конфлікт: перший –

уникнути конфлікту, тобто запобігти йому; другий – запобігти можливим негативним наслідкам, які випливають з першого; третій – розв’язати конфлікт, тобто усунути причини і укласти угоду між сторонами конфлікту [125].

Теоретики школи вирішення чи розв’язання конфлікту (conflict resolution or conflict solution) наполягають на діяльності, метою якої є усунення причин прямого насильства. Підходи до вирішення конфліктів великою мірою належать дослідницькій та практичній роботі Дж. Бертоне, Г. Келмана, Р. Фішера, Л. Крісберга. Дослідники стверджували, що на відміну від теорій управління конфліктом, теорія вирішення конфлікту заперечує погляд на конфлікт з точки зору силової політики, а також наголошували на тому, що в міжгрупових конфліктах люди не можуть жертвувати своїми базовими потребами, такими як гідність, безпека, визнання.

Західна дослідниця К. Райманн з приводу цього зауважила, що «на відміну від підходу врегулювання, підхід вирішення вважає затяжні конфлікти природним наслідком незадоволених людських потреб» [251]. Водночас дослідники заявляли про те, що якщо допомогти сторонам вивчити, проаналізувати та переформатувати свої позиції, то можна дійти до спільного рішення у конфлікті.

Відтак, теоретики основний акцент роблять на втручанні третьої сторони, яка не наділена владою, володіє реальною ситуацією та діяльністю, якої спрямована на забезпечення миру та побудову нових взаємовідносин. Успішним результатом для врегулювання конфлікту можна вважати наявність спільних інтересів і потреб, які досягаються шляхом налагодження співробітництва та контактів між сторонами.

Варто звернути увагу на те, що вчені розрізняють поняття вирішення та розв’язання. Найбільш вдало, на нашу думку різницю між цим поняттями показав Й. Галтунг. Він зауважив, що під терміном «розв’язання» (solution) досить часто розуміють стан системи дій, яка призводить до завершення конфлікту, тоді, як під терміном «вирішення» (resolution) частіше мають на увазі саму дію, яка різними методами призводить до завершення конфлікту [240, с. 351].

Теоретики політичного врегулювання зосереджують свою увагу на припиненні насильства та воєнних дій, а орієнтація на пряме насильство, на їх думку, з

деструктивними і конструктивним наслідками свідчить про прагнення досягнути якогось результату. Основними представниками цієї теоретичної школи є Дж. Берковіч, У. Зартман, У. Юрі, Р. Фішер та ін. Врегулювання конфлікту орієнтується на всі стратегії, які охоплюють прагнення виграти чи припинити пряме насильство, проте практика врегулювання конфлікту на думку теоретиків не передбачає усунення причин, які призвели до конфлікту.

Також концепція врегулювання може бути представлена як гра з позитивним результатом, в якій одна сторона може виграти, проте не обов'язково за рахунок іншої. Оскільки в практиці припинення конфліктів застосовуються як теорія раціонального вибору, так і теорія ігор, то політичні і воєнні лідери, будучи основними акторами, розглядаються перш за все як раціональні діячі. Передбачається, що вони будуть прораховувати свої інтереси і в кінці кінців стануть співпрацювати один з одним для досягнення раціональної і взаємовигідної мети [172].

За останні кілька років сформувалась самостійна школа теорії і практики трансформації конфліктів, яка, як і вищерозглянуті теорії, опирається на загальні традиції як вивчення конфліктів, так і дослідження впливу на конфлікти. Трансформація конфлікту як всесторонній підхід, на відміну від теорій управління, вирішення чи врегулювання направлена на сприяння розвитку та змін в конфлікті, а не на допомогу у пошуку виходу із конфлікту. Як зазначає дослідник Х. Майял, трансформація – це процес перетворення взаємовідносин, інтересів, дискурсів, і у випадку необхідності – всього суспільства, якщо його влаштування підтримує продовження насильного конфлікту [249].

Трансформація конфлікту відрізняється від стратегій вирішення та управління конфліктами тим, що цей процес визнає, що сучасні конфлікти вимагають більше, ніж просто перегляд позицій. Якщо головними принципами управління та врегулювання конфлікту виступає прагнення припинення насильства, то трансформація конфлікту досить часто передбачає перетворення відносин із застосуванням сили. Серед найбільш відомих учених-практиків в цій області можна виділити Дж. П. Ледераха, А. Керла, Й. Гальтунга. Слідуючи доказам теоретиків

можна зауважити, що процес трансформації передбачає природній хід подій в динаміці конфлікту. Проте, конфлікт сам по-собі може мати як деструктивні, так і позитивні наслідки. Відтак, як зазначає вітчизняна дослідниця М. Тельник, завдяки процесу трансформації деструктивні «наслідки можна трансформувати таким чином, щоб сторони прогресували, а не деградували внаслідок конфлікту. Це загальна ідея та мета трансформації конфлікту» [199].

Відповідно теорія трансформації розглядає конфлікт не тільки як елемент політичного контролю і каталізатора соціальних змін, але і як природний прояв ненасильницької боротьби за соціальну справедливість. Він грає в цьому випадку подвійну роль – агента соціального контролю і агента соціальних змін [233, с. 138].

Отож, в процесі розвитку теоретичного вивчення конфліктів склалися такі головні підходи до його розуміння: по-перше, визнання конфлікту як неминучого та необхідного суспільного явища; по-друге, представлення конфлікту як одного із способів соціальної взаємодії; по-третє, розгляд конфлікту в якості загрози та аномалії суспільству; по-четверте, розуміння конфлікту як позитивного явища, проте яке викликає необхідність його регулювання. Розглянувши головні теоретичні засади та аспекти щодо визначень політичних конфліктів, ми можемо стверджувати, що протягом багатьох років конфлікт, незалежно від свого осередку зародження, вважався соціальним явищем, а теоретичні дослідження політичного конфлікту, його причин, сутності та змісту велися в рамках еволюції філософської і соціально-політичної думки. Незважаючи на спроби виділення окремої теорії політичного конфлікту, вчені все ж приходили до висновку, що в основі конфлікту – зіткнення двох чи більшої кількості соціально-політичних сил.

1.2 Наукове осмислення політичних конфліктів та особливостей їх регулювання

Всередині ХХ ст. інституціоналізувався самостійний науковий напрям – конфліктологія, який являє собою міждисциплінарну галузь суспільствознавства, що поєднує соціологічний, психологічний, філософський та інші підходи щодо

дослідження теоретичної бази конфліктів та особливостей їх врегулювання. З'явившись на стику наук, політична конфліктологія включає в себе напрацювання зі стратегічних досліджень, вивчення проблем миру, співпраці шляхом переговорів, врегулювання міжетнічних і політичних конфліктів, зниження міжнародної напруженості і розрядки, переговори щодо роззброєння, питання співпраці між Сходом і Заходом і ряд інших питань.

Перш, ніж перейти до аналізу поглядів на конфлікт зарубіжних науковців, слід зазначити, що сформувалися вони під впливом двох альтернативних соціологічних теорій – структурно-функціональної теорії Т. Парсонса (конфлікт як соціальна аномалія, відхилення від нормального розвитку суспільства) і конфліктної моделі суспільства Р. Дарендорфа (конфлікт як невід'ємний компонент суспільного розвитку), а також у межах сучасних підходів до вивчення конфлікту: теоретико-ігрового підходу (М. Дойч), теорії організаційних систем (Р. Блейк, Дж. Мутон), теорії і практики переговорного процесу (Д. Прюїтт, Д. Рубін, Р. Фішер) [5, с. 189].

У цілому результати досліджень об'єктного поля найбільш широко представлені в працях Дж. Бертона, К. Боулдінга, С. Вольфа [260], Р. Коллінза [95], Л. Крісберга [247], Дж. Скотт [184; 185], А. Турена, П. Штомпки, К. Фінка, Р. Фішера [237; 238], У. Юрі та ін. Окремо, слід відзначити, дослідників-практиків М. Херрман, О. Берманта, Д. Болла, А. Уільямса, А. Хеммельмана, Р. Шварца та ін., які зосереджуються на практичних рекомендаціях щодо конкретних проблемних питань і ситуацій, а саме: вибір стилю лідерства залежно від типу конфлікту; вирішення конфліктів у мультикультурному середовищі; вирішення конфліктів без залучення третьої сторони [5, с. 190].

Відтак, конфліктологічна парадигма, запропонована західними дослідниками, безумовну перевагу віддала проблемам контролю і вирішення конкретних конфліктних ситуацій, що постійно виникають у житті відкритого, демократично-організованого суспільства. Тому основними завданнями аналізу стали виявлення факторів і детермінант, що викликають антагоністичні ситуації, і розробка регулюючих їх «соціальних технологій». При цьому велику, якщо не основну, увагу відведено осмисленню ролі свідомості, психології, стану духовного світу учасників

конфлікту в його виникненні і протіканні. Все це покликане перевести конфліктологічне дослідження з абстрактного загальносоціального на більш конкретний «середній» рівень і орієнтувати їх на вивчення реальної поведінки конфліктуючих суб'єктів і його мотивів [229, с. 17].

Сьогодні активна розробка проблем, пов'язаних з врегулюванням конфліктів, в зарубіжній науці виражається у великій кількості публікацій з даної тематики, в створенні дослідних центрів, випуску спеціалізованих журналів, в тому числі «Журналу по вирішенню конфліктів» (The Journal of Conflict Resolution), «Міжнародного журналу врегулювання конфліктів» (The International Journal of Conflict Management), «Журналу з дослідження проблем миру» (Journal of Peace Research), «Журналу по переговорам» (Negotiation Journal), «Міжнародні переговори: журнал практичних і теоретичних досліджень» (International Negotiation: A Journal of Theory and Practice). У всіх найбільших університетах США і багатьох країн Західної Європи читаються курси з врегулювання конфліктів, переговорів, питань посередництва тощо [114].

Розвиток теоретичних конфліктологічних уявлень у колишньому Радянському Союзі був загальмований тезами радянського суспільствознавства про безконфліктний розвиток соціалістичного суспільства. Дослідження конфліктів обмежувалися окремими працями, в основному щодо педагогічних проблем і оптимізації психологічного клімату виробничих колективів. «Психологічний журнал» за перші десять років свого існування (1980–1990 рр.) присвятив конфліктологічній проблематиці лише 0,6 % від усіх опублікованих матеріалів. Але соціальні реалії 90-х років актуалізували конфліктологічну проблематику через значну кількість міжнаціональних і міжгрупових конфліктів. Зміна ситуації спричинила зростання інтересу до конфлікту, збільшення кількості наукових досліджень і формування конфліктології як окремої галузі науки [114].

Першими дослідженнями, що стосувались феномена конфлікту того часу були роботи А. Здравомислова [71], Д. Фельдмана [214], Ю. Запрудського, С. Золяна [76], С. Матвєєвої, Е. Степанова, В. Семенова та інших авторів. Їх праці в основному були присвячені вивченню конфлікту як суспільного явища, виокремленню його

основних характеристик, типів, функцій, а також способів та шляхів їх врегулювання та вирішення. Варто звернути увагу на те, що ці роботи мали комплексний характер, проте політичний конфлікт розглядався як один із видів суспільного конфлікту.

Подальші дослідження в галузі науки про конфлікти здійснили такі вчені як М. Міріманова [138], А. Липницький [117], А. Кармин, Л. Цой, Н. Леонов [115], С. Емельянов [56], Г. Козирьов [93], Д. Зеркін [73], М. Меткін, В. Светлов, В. Семенов [182], А. Дмитрієв [50], С. Давлетчина [40], А. Анцупов, А. Шипилов [6; 7], білоруський вчений Е. Бабосов [10]. Для зазначених дослідників предметом аналізу виступають загальні особливості, форми прояву конфліктів, механізми їхнього попередження та розв'язання. Їхні праці містять теоретичні, методичні і практичні матеріали для вивчення конфліктів. Розглядаються різні типи конфліктів, причини виникнення та варіанти розвитку конфліктних ситуацій, методи діагностики та аналізу конфліктів, поведінка людей в конфлікті. Проблематику політичного конфлікту російські вчені висвітлювали окремими розділами монографій, підручників, навчальних посібників в загальному вигляді.

Першими вагоми цілісними працями, що обґрунтовували політичний конфлікт як соціальний феномен були дослідження В. Неха [142], Д. Фельдмана [215], пізніше дослідження А. Глухової та В. Рахманіна [32], Б. Коваленка, А. Пирогова, О. Рижкова, Г. Козирьова [93], С. Ланцова [155], М. Лебедевої [114]. З цього приводу Глухова А. заявляє наступним чином: «довгий час політичні конфлікти розглядалися або як масштабне протиборство соціально-політичних сил (соціальні та політичні революції, радикальні реформи), або як міжпартійна боротьба, або як приватне зіткнення політичних лідерів, або як різновид економічних і соціальних конфліктів. Однак власна природа, динаміка, типи, фактори, закономірності політичних конфліктів, їх специфіка здебільшого залишалися поза полем наукової уваги» [32, с. 6]. Дослідниця додає що, політичні конфлікти при всіх їхніх зв'язках з більш широким колом соціальних, економічних, правових, духовно-культурних конфліктів мають свою специфіку. І, більше того, часто справляють істотний вплив на них. Тому, політична конфліктологія являє собою науку про політичні конфлікти

і про політичні аспекти інших суспільно значущих конфліктів. Разом з тим вона є частиною конфліктології як міждисциплінарної науки.

Необхідно відмітити, що в російському науковому вивченні політичних конфліктів останнім часом також акцент перейшов від дослідження природи та сутнісних характеристик конфлікту до аналізу способів та методів управління конфліктами, про що свідчать нещодавно захищені роботи російських науковців, зокрема варто назвати праці А. Лелькова «Внутренний вооруженный конфликт и проблемы его урегулирования : Политико-правовой аспект», Н. Філатової «Мирные стратегии управления политическими конфликтами», Болотникової О. «Проблемы урегулирования этнополитических сепаратистских конфликтов в XXI веке» та інші.

В Україні, як і в інших колишніх республіках Радянського Союзу, до моменту здобуття незалежності політико-конфліктологічна думка тільки робила перші кроки. Процес становлення сучасної української політичної конфліктології, у витоків якої були Г.Сковорода, М.Грушевський та інші провідники духовності, починається з кінця 1980-х рр. [223]. Причиною цього є обмеження в Радянському Союзі вивчення конфліктологічних проблем виключно працями К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна, а також панування «теорії безконфліктності», згідно якої соціальні протиріччя і конфлікти існували тільки у приватновласницьких і експлуаторських суспільствах і невластиві для соціалістичного суспільства» [102, с. 79].

Як зазначає вітчизняний політолог С. Ростецька на час розпаду колишнього СРСР та початку ринкових перетворень в Україні не було ні систематичних досліджень з проблем конфліктології, ні навчальних закладів, які готували б професійних конфліктологів, ні конфліктологічних центрів, спроможних давати науково обґрунтовані рекомендації стосовно залагодження конфліктів [178, с. 21]. Що зумовило відтягування назад в часі наукового осмислення й обґрунтування політичних конфліктів українськими дослідниками.

Проте, незважаючи на це потрібно засвідчити, що за останні роки в Україні з'явилося чимало книг і навчальних посібників, монографій, дисертаційних досліджень, статей у фахових журналах, присвячених аналізу конфлікту як важливого явища суспільних відносин. Найвизначнішими серед них є роботи Л.

Герасіної [100], А. Бандурки, В. Друзя, І. Ващенко [23], М. Пірен [150], Т. Яхно, І. Куревіної [230], М. Гетьманчука, Я. Турчин [101], Є. Тихомирової, С. Постоловського [200], В. Зібцева, О. Попової [77], М. Примуша [166], О. Зінчиної [75], С. Яремчука [228], Ю. Мацієвського [133] М. Цюрупи [219]. Перелічені вище роботи є підручниками чи посібниками, які висвітлюють теоретичні й практичні проблеми конфліктології як науки, окремо розглядається сутність, природа й механізми різноманітних видів конфліктів, а також технології й механізми розв'язання та попередження конфліктів. Окремим питанням у зазначених роботах виступає проблема політичного конфлікту, його визначення, типологія, форми, динаміка, функції а також проблема запобігання, регулювання та розв'язання політичних конфліктів.

Проблематику взаємозалежності конфліктів та політичного середовища, а також саму суть конфліктів політичних розкривають роботи І. Кіянки (теоретико-методологічні засади осмислення феномену політичного конфлікту й особливостей його врегулювання) [86], В. Котигоренка (аналіз етнополітичних конфліктів крізь призму політичного аналізу) [107], Ю. Мацієвського (історико-політологічний аналіз теорії конфлікту) [132], М. Примуша (особливості політичних конфліктів та їх типологія) [167], О. Батрименка (особливості сучасних збройно-політичних конфліктів) [12], І. Побочого (філософсько-політологічний аналіз феномену політичної боротьби) [151], Г. Перепелиці (методологічний аналіз воєнно-політичних конфліктів та особливостей їх врегулювання) [148], С. Шубіна (характеристика політичного конфлікту через маркетинговий аналіз) [223], Т. Білецької (дослідження концептуальних засад виникнення і прояву соціально-політичних конфліктів в українському суспільстві періоду трансформації) [16]. Авторами зазначених праць обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження політичних конфліктів, детально вивчено їх суть, форми, типи, динамічні характеристики, визначено функції цього явища у суспільстві, особливу увагу приділено військовій формі проходження політичного конфлікту, а також виокремлено загальні шляхи та способи врегулювання та вирішення досліджуваного феномену.

Аналіз фахової літератури дозволяє виокремити актуалізацію окремих аспектів конфліктного потенціалу, зокрема О. Сичивиця інтерпретує етологічні та психологічні причини воєнних конфліктів [183], В.Денисенко, В.Климончук розглядаються загострення суперечностей в Україні з точки зору аксіологічної динаміки [47], Н. Степанова доводить необхідність вивчати політико-конфліктні процеси у межах теорії соціальної трансформації [194].

Використання цих джерел забезпечило теоретико-методологічну основу нашого дисертаційного дослідження, дозволивши сформулювати концептуальне розуміння сутності політичного конфлікту, його ролі та значення для розвитку суспільства, визначити основні шляхи технології, засоби та способи впливу на конфлікт.

Якщо ще на початку 2000-х рр. говорили про слабкість та малорозвиненість теоретико-наукового вивчення й обґрунтування феномену політичного конфлікту, то зараз з впевненістю можна твердити про те, що конфліктологія як наукова дисципліна і конфліктологічна думка в Україні загалом досягли свого розвитку і стали окремою розвиненою галуззю дослідження. Піднявся рівень обґрунтованості як теоретичних так і практичних досягнень у викладі питань що стосуються політичного конфлікту. Про це свідчать дослідження вітчизняних науковців в останні роки, які мають як суто предметний, так і комплексний характер.

Важливий внесок у розроблення теоретичних та практичних положень політичних конфліктів, моніторинг конфліктної динаміки здійснюють Інститут соціології НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Інститут досліджень проблем молоді, Інституті стратегічних досліджень, Київський центр політичних досліджень і конфліктології, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та інші наукові центри.

Про багатоаспектність сучасного наукового обґрунтування феномену політичного конфлікту свідчать праці вітчизняних вчених, які присвячені взаємозв'язку політичних конфліктів із політичним реформуванням – дисертаційне дослідження С. Тихонюк [201]; вивченню інформаційної складової політичних конфліктів – дисертаційні дослідження Я. Короход [105], Л. Збрицької [69]; конфліктогенності у системі міжнародних відносин – дослідження Д.

Шеренговського [222], особливостям збройної форми політичного конфлікту – наукова розвідка Г. Луцишин [119] тощо.

Незважаючи на це, у вітчизняній науці теоретичні аспекти впливу на конфлікт, які вже достатньо усвідомлені у західних наукових колах ще не достатньо вивчені. Українські науковці розглядають управління конфліктом як цілісний процес попередження, врегулювання та розв'язання конфлікту на емпіричному рівні, описуючи шляхи, способи, методи забезпечення мирного та конструктивного результату. Проте, теоретичне вивчення та обґрунтування не достатньо чітке. На сучасному етапі проводиться вивчення зарубіжного досвіду, висувуються певні гіпотези та концепції, проте вони ще не набули цілісного та повністю обґрунтованого характеру.

Звичайно, не можна заперечити значущість робіт, присвячених проблемам врегулювання, розв'язання та попередження політичних конфліктів С. Ростецької [178], І. Станкевич [189], І. Кіянки, О. Москаленка, Ю.Білецької [17] та ін. З теоретичної точки зору важливими для нашого дослідження виявились роботи, присвячені особливостям політико-правового, державного управління етнічними конфліктами, зокрема дослідження Т. Сенюшкіної, П. Єрмакова, А. Кіссе [83]. Проблему ролі міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів у своїх роботах висвітлили О. Балдинюк, О. Болгов, В. Пахіль, Н. Поршакова та інші дослідники.

Проте, варто звернути увагу на те, що у вітчизняній конфліктологічній науці практично немає досліджень, що стосуються інституційних особливостей регулювання політичного конфлікту. Це питання досить часто розглядається в контексті політико-правових аспектів конфліктного менеджменту. На нашу думку комплексною роботою, в якій розглядається питання інституціоналізації політичного є дисертаційне дослідження С. Тихонюк [201]. Цей факт зумовлює значну актуальність нашого дослідження.

Важливим акцентом дослідження виступають наукові доробки Г. Сасин [181], А. Слюсаренко [186], Є. Магди [123], які стосуються останніх подій в Україні, а саме Революції гідності, конфлікту на Сході, гібридного характеру війни. Цікавою, в даному контексті, є наукова розвідка Г. Зельнько [72], яка характеризує

неконвенційний політичний протест зими 2013-2014 рр. як типовий приклад переростання конфлікту інтересів у конфлікт цінностей, що призвело до зміни влади та поглиблення кризи легітимності.

Заслуговують на увагу, аналіз складних суспільно-політичних процесів сучасної України в працях «Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна» [35] та «Донбас і Крим: ціна повернення» за редакцією В.Горбуліна [54], науково-документальному виданні «Український Євромайдан. Прикарпатський вимір» [211]. Варто відмітити колективну монографію під редакцією О. Задорожного під назвою «Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право» [210], в якій обґрунтовано порушення принципів та норм міжнародного права у політичних конфліктах в Україні.

Відтак, розглянувши сучасні тенденції теоретичного осмислення та стан наукового дослідження політичних конфліктів та особливостей їх регулювання, можна стверджувати що вітчизняна конфліктологічна наука вийшла на якісно новий та вищий рівень розвитку, зважаючи на численні дослідження щодо цієї проблематики. Зважаючи на це, не слід забувати й про певні проблеми та невідповідності у цій галузі. Зокрема, якщо дослідження сутності та особливостей політичного конфлікту вже добре вивчені й широко обґрунтовані, то проблема постає в аналізі шляхів, технологій, методів регулювання політичного конфлікту, у виявленні способів впливу на конфлікт та «упорядкуванні» його проходження. Крім того, все ще існують певні непорозуміння, які стосуються проблеми понятійно-категорійного апарату, методологічної цілісності дослідження, комплексності теоретичного знання, та необхідності конкретизації теоретичних досліджень прикладами реальних подій, відсутності єдиного концептуального підходу до розуміння цього суспільного явища.

У ході наукового аналізу політичних конфліктів, варто виокремити первинну джерельну базу нашого дослідження, яку можна представити наступними позиціями: 1) офіційні державні та міжнародні акти, конвенції, конституційне законодавство; 2) матеріали щорічного послання Президента України до Верховної Ради, доповіді Генерального секретаря ООН, моніторингові дані місії ОБСЄ, 3)

аналітичні звіти та доповіді дослідницьких центрів; 4) дані опитування громадської думки; 5) блок матеріалів вітчизняних та зарубіжних ЗМІ.

Документальну основу для аналізу політико-правових засад врегулювання та інституціоналізації політичних конфліктів в Україні склали, передусім, чинні міжнародні нормативні акти – Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права стосовно дружніх відносин і співпраці між державами, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, Конвенція визначення агресії, Будапештський меморандум про гарантії безпеки та ін. Внутрішньоправову базу становлять закони з питань правового режиму воєнного стану, оборони країни, боротьби із тероризмом; постанови Верховної Ради та Кабінету міністрів України. Окремо слід виділити багатосторонні угоди щодо врегулювання конфлікту на сході в рамках Нормандського, Женевського та Мінського форматів переговорів, політичного діалогу на мікрорівні в ході Революції гідності.

Офіційні заяви й виступи вищих посадових осіб України, Генерального секретаря ООН складають наступний джерельний блок дослідження. Вони конкретизують положення міжнародних угод, підсумовують здобутки переговорних відносин і передбачають шляхи врегулювання конфлікту. Важливим посередником у врегулюванні конфлікту є спеціальна місія ОБСЄ, яка здійснює моніторинг конфліктної ситуації. Однак аналіз їхніх висновків потребують особливого критичного підходу і зваженої оцінки, враховуючи значну кількість спостерігачів з боку РФ.

Окрему увагу слід звернути на інформаційно-аналітичні звіти та матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Бергхофського центру по конструктивному врегулюванні конфліктів, які представляють українські та європейські погляди стосовно теоретичних та практичних досліджень конфліктології, сценаріїв врегулювання конфліктів.

Наступну групу джерел репрезентують дані соціології – отриманих безпосередньо у формі результатів, зібраних соціологічними службами – Центром Разумкова щодо суспільно-політичного конфлікту 2014 р., конституційної реформи

та федеративного устрою; фондом Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва щодо стану проведення реформ та ін.

Важливими в ході дослідження є блок матеріалів вітчизняних та зарубіжних ЗМІ. Засоби масової інформації не лише найбільш динамічно впливають на розвиток соціально-політичних відносин та найоперативніше розкривають події, що визначають протікання геополітичних процесів, а й виступають одним з основних чинників та індикаторів впливу на розвиток багатосторонніх переговорів. Шляхом вивчення та ґрунтовного висвітлення позицій кожної із сторін, об'єктивного неупередженого аналізу критичної ситуації вони можуть «гасити» політичні конфлікти; або ж навпаки, однобоке трактування певних політичних подій, фактів та явищ, тенденційне їх подання, свідомо упередженість та безапеляційна підтримка одного з об'єктів конфлікту – виключають форму спірних питань та конфліктних ситуацій. Передусім, проаналізовано повідомлення українського інформгентства, Радіо свободи, Української правди, Українського тижня, Дзеркало тижня, ВВС, Foreign affairs та інших видань.

Таким чином, наявна в розпорядженні дослідника джерельна база містить важливий документальний матеріал, що дає можливість з'ясувати сутність політичних конфліктів в сучасній Україні, а також можливі шляхи та моделі врегулювання конфліктної ескалації на сході держави.

Висновки до розділу

В процесі вивчення даної проблематики автор виходить із того, що виникнення та накопичення знань, пов'язаних із конфліктом бере свій початок ще з часів античності. Наукова інтерпретація розгляду конфлікту як постійного і необхідного суспільству явища належала ще Арістотелю, Т. Гобсу, Г. Зіммелю. Головна особливість теоретичного аспекту вивчення політичного конфлікту в тому, що практично весь час він розроблявся в рамках теорій суспільного розвитку, соціологічних, психологічних вчень.

Дисертантом запропоновано розглядати генезис дослідження конфлікту як суспільного явища у формі умовної схеми, побудованої на історичному підході. При цьому, першою складовою чи етапом цієї схеми є дослідження конфлікту в період Античності, Середніх віків, Відродження та Нового часу, адже цей хронологічний етап об'єднує те, що природа, загальні риси цього явища як такого ще не були висвітлені, проте неминучість конфлікту підтверджувалася. Наступний етап, представлений розробками Г. Зіммеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, характеризується тим, що закладалися основи систематичного вивчення конфлікту як явища соціально-політичної взаємодії, крім того, вже твердо почали говорити про природу конфлікту та суперечливість політики. Ще два етапи пов'язані із діяльністю «конфліктної школи» та «школи консенсусу», які наполягали на розумінні конфлікту як загрозового з однієї сторони та необхідного – з іншої явища суспільно-політичної системи.

Виявлено, що сучасний стан наукового осмислення конфліктів характеризується певним відходом від вивчення сутності та природи цього феномену, та зосередженням на динамічних особливостях, проявах та факторах зміни форми конфлікту, що сприяє вивченню механізмів регулювання та шляхів трансформації цього явища. Зауважено, що сучасне теоретичне осмислення політичного конфлікту та особливостей конфліктного менеджменту розділилось на чотири концептуальні напрями: теорія управління конфліктом, теорія врегулювання конфлікту, теорія вирішення чи розв'язання конфлікту та теорія трансформації конфлікту.

Щодо вітчизняної політико-конфліктологічної думки, то дисертантом узагальнено, що на сьогодні вже чітко можна говорити про підвищення рівня обґрунтованості та вивченості явища політичного конфлікту та особливостей його прояву, проте все ще залишаються певні проблеми в цій сфері, які в першу чергу полягають в неповному аналізі проблематики конфліктного менеджменту, особливостей інституціоналізації, теоретико-понятійній та концептуальній дилемі дослідження сутності та природи політичного конфлікту, необхідності більшої кількості практичного обґрунтування теоретичних феноменів.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Теоретико-понятійний апарат дослідження

На сьогоднішній момент немає єдиної точки зору та підходу до розуміння конфлікту як складного суспільного явища. Термін «конфлікт», який з латини перекладається як «зіткнення» кожна наукова школа, течія намагалась представити по-новому, а дослідники, доповнюючи вже загально складені теоретичні підходи зосереджувалися на конкретному елементі чи складові конфліктного явища.

Вважаємо за доцільне розглянути декілька загальновизнаних підходів до розуміння феномену «конфлікт», що допоможе нам у подальшій розвідці дисертаційного дослідження. Так, традиційним підходом до визначення цього поняття є вираження конфлікту через несумісність та неспівпадання інтересів, цілей, прагнень, а розуміння конфлікту трактується «як зіткнення інтересів, серед яких можуть бути і протилежні, і взаємодоповнюючі один одного, і навіть тотожні групи інтересів» [215, с. 15].

Інший важливий підхід до вивчення даного поняття полягає у соціальній нерівності, несправедливості, нерівномірності розподілу ресурсів та благ, що зумовлює виникнення зіткнення між людьми чи групами людей. Цей підхід заснований на класових ученнях К. Маркса, який стверджує, що «чим більш нерівномірно розподіляються в суспільстві блага, ресурси та цінності, тим глибший конфлікт між пануючими і пригнобленими класами» [128, с. 761]. При визначенні конфлікту за таким підходом основний наголос робиться на об'єкті зіткнень та боротьбі, яка в першу чергу виявляється через брак ресурсів як матеріальних так духовних.

Необхідно також наголосити на трактуванні «конфлікту», який бере за основу природу людини, яка схильна до ворожості, агресивності, самолюбства. Крім цього, зазначений підхід поєднують із концепціями «дери́вації» чи «фрустрації-агресії», які

пояснюють виникнення конфлікту як наслідок неспівпадіння бажаного і очікуваного із реальним станом. Актуальним з цього приводу буде визначення «конфлікту», запропоноване російським вченим А. Липницьким, який описує конфлікт як «складну спільну боротьбу двох або більше індивідів, груп, що характеризується, з одного боку, реалізацією намірів, а з іншого – опором, протидією» [117, с. 14]. Послідовники цього підходу, який вчений Е. Степанов називає «мотиваційно-орієнтованим», пропонують включити в його дефініцію не тільки різні форми відкритих дій (зіткнень) соціальних суб'єктів, але і психологічні стани, що спонукають до конфлікту, тобто мається на увазі антагонізми та напруженості, що призводять до конфлікту [193].

Досить часто науковці використовують розгляд конфлікту через сукупність протиріч та несумісностей, які склались у системі суспільних взаємовідносин. При застосуванні такого підходу реальна поведінка чи мотиви дії відходять на задній план, а конфлікт описують як загострення чи виявлення на зовні наявних суперечностей. Для прикладу застосуємо трактування В. Андреева, який визначає конфлікт як «процес різкого загострення протиріччя і боротьби двох чи більше сторін учасників і вирішення проблеми, яка особисто важлива для кожного із його учасників» [4]. Дж. Скотт описує конфлікт як один з етапів розвитку протиріччя, який виникає в процесі його наростання, коли розбіжності не отримують своєчасного врегулювання [184, с. 18].

Відтак, при різноманітності підходів та визначень конфлікту, головними його умовами виступають зіткнення сторін, їх думок, поглядів, цілей, норм та інтересів. При цьому причинами зіткнень можуть виступати різноманітні проблеми, починаючи від нерівномірного розподілу ресурсів та благ і завершуючи особистими емоціями, внутрішніми бажаннями. Варто уточнити, що конфлікт переходить у фазу «реального конфлікту» тоді, коли сторони, усвідомлюючи несумісність своїх інтересів, починають діяти одна проти одної, застосовуючи при цьому різні методи задля досягнення своїх цілей [63, с. 63].

З приводу цього, найбільш актуальним і таким, що частково охоплює всі підходи до визначення досліджуваного поняття буде дефініція, запропонована

авторами політолого-енциклопедичного словника: конфлікт – це крайнє загострення суперечностей сторін, яке відображає відмінності їхнього становища в суспільстві й пов'язаної з цим реальної чи надуманої суперечності інтересів, цілей і цінностей [160, с. 173].

Конфлікт в своєму нейтрально інваріантному сенсі наповнюється конкретним змістом залежно від сфери життєдіяльності людини, в якій він актуалізується [19, с. 114]. Тож, можна з впевненістю сказати, що конфлікти у політичному середовищі наповнені своїм змістом та суттю, які відділяють це явище від інших соціальних явищ та дозволяють характеризувати його як самостійний елемент цілої системи політичних відносин або ж як цілісну систему, яка містить свої складові елементи.

Щодо визначення поняття «політичний конфлікт», то позиції та твердження науковців з цього приводу також не однозначні. В загальному вигляді політичний конфлікт підходить під усі параметри визначення соціального конфлікту, адже він не представляє собою окремого феномену соціального життя, але головною його відмінністю є те, що він проходить в середовищі політичних відносин або має безпосереднє відношення до політичних відносин.

Проаналізувавши значну кількість тверджень щодо визначення поняття «політичний конфлікт», ми виявили основні підходи до розуміння цього складного явища. Так, більша частина вчених зазначає, що головною особливістю, яка відрізняє політичні конфлікти від інших соціальних конфліктів і за допомогою якої можна визначити його суть є владний аспект, тобто боротьба за владу, панування, авторитет, розподіл влади та владних повноважень, а також боротьба за можливість розпоряджатися ресурсами. Таке глибоке розуміння ролі владного елемента в конфлікті виявив польський вчений К. Полецький: «Центральним поняттям теорії конфлікту є політична влада. Вона водночас виступає і причиною протиріч, і джерелом вірогідного конфлікту, а також основною сферою життя, в якій відбуваються зміни внаслідок конфлікту» [159, с. 265].

У межах даного підходу доцільно звернути увагу на визначення, запропоноване Л. Герасіною, яка вважає що політичним конфліктом можна назвати різновид і результат конфліктної взаємодії двох і більше сторін (груп, держав, індивідів), які

сперечаються між собою щодо розподілу владних повноважень і ресурсів [159, с. 112]. Як зауважує Д. Фельдман, «конфлікти притаманні всім сферам суспільних відносин, і хоча майже кожний з них може мати політичне значення, але тільки конфлікти з приводу влади, за відносин панування і підкорення є політичними» [214, с. 136]. Російський вчений А. Здравомислов, аналізуючи проблематику політичного конфлікту, виходить із того, що серцевиною політичного конфлікту є боротьба за реальні владні повноваження, за можливість прийняття рішень або вплив на процес вироблення рішень [71, с. 216].

Варто відзначити, суб'єктивну складову при визначенні поняття політичного конфлікту, яка виражається як конфлікт у сфері політики та між політичними суб'єктами. Так, польський дослідник М. Турава трактує політичний конфлікт, як «боротьбу між двома або більше суб'єктами політики, які переслідують протилежні інтереси. Їх мета полягає в досягненні матеріальних і нематеріальних активів на завоювання та утримання влади, при нейтралізації або знищенні супротивника» [257].

Один із перших українських конфліктологів вчений А.Т. Ішмуратов пише, що конфлікт – це «хвороба спілкування», а політичний конфлікт треба розуміти як «хворобливий» прояв неузгодженості інтересів суб'єктів, що вступають у відносини володарювання [79, с. 22]. Російський вчений Д. Зеркін досліджує цей феномен як «боротьбу одних суб'єктів з іншими за вплив в системі політичних відносин» [73, с. 170]. Вітчизняна дослідниця О. Ставицька об'єктом конфлікту у політичній сфері бачить «відносини домінування, відносини панування і підпорядкування, втілені у владних відносинах і структурах» [188, с. 68].

Варто звернути увагу ще на одну особливість при визначенні досліджуваного поняття, зокрема на монополію легітимності, адже можливість приймати рішення, які стають загальнообов'язковими, визнаними чи легітимними є однією із найважливіших особливостей влади. На цей аспект при вивченні сутності політичного конфлікту звертає увагу вітчизняний дослідник Д. Лікарчук, який заявляє, що в політиці йде боротьба не лише за монополію застосування інструментів влади і ресурсів, але і за монополію розробки поширення принципу

легітимного розділення соціального світу і тим самим – за монополію мобілізації груп. Тому зводити сутність політичних конфліктів лише до завоювання влади зовсім не правомірно [120, с. 359].

Найбільш поширеним на сьогодні підходом до визначення поняття «політичний конфлікт» є комплексний, тобто який містить особливості всіх попередньо зазначених визначень. Сучасна українська дослідниця І. Станкевич об'єднавши різні підходи, зазначає, що досліджуване поняття визначає боротьбу за вплив у системі політичних відносин, за доступ до прийняття загальнозначущих рішень, за монополію своїх інтересів і визнання їх суспільно необхідними, тобто за все те, що становить зміст влади і політичного панування [190, с. 15]. Цілісне визначення також надають автори політолого-енциклопедичного словника і характеризують політичний конфлікт як «зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства» [160, с. 270].

Однак вищезазначені підходи не містять зовнішнього та загальносуспільного аспектів у розумінні поняття політичного конфлікту, зокрема під час поділу політичних конфліктів на конфлікти внутрішнього характеру та конфлікти міжнародного характеру. Так, загальносуспільний контекст виявляється в тому, що політичний конфлікт може виникати не тільки з приводу влади, ресурсів чи монополій на їх використання. Зіткнення може формуватися в будь-якій суспільній сфері, проте якщо в результаті його розгортання більша частина суспільства бачить в ньому свої інтереси чи цінності, які стосуються цілісності та ефективності політичної системи, то це безумовно також може бути політичним конфліктом.

Крім того, до політичного, на нашу думку, можна віднести також такі конфлікти, які визначаються ідеологічними особливостями, тобто релігійними, культурними, соціально-економічними переконаннями, що мають вплив на зміну політичної системи чи політичного режиму (прояви автономії, сепаратизму, територіального домінування тощо).

Зовнішній підхід у визначенні політичного конфлікту виявляється у таких аспектах як національна єдність, державний суверенітет та неподільність, національна чи міжнародна безпека, державна могутність. Тобто, якщо ці аспекти виступають тією чи іншою мірою причинами боротьби, то такі конфлікти також можна називати політичними, проте міжнародного характеру.

Відтак, враховуючи всі вищезазначені аспекти детермінації варто узагальнити розуміння політичного конфлікту як боротьби акторів (індивідів, певної групи людей, держави, міжнародної організації чи недержавних суб'єктів) з приводу об'єктів загальносупільного чи загальногрупового інтересу (державної влади, регіонального домінування, розподілу ресурсів, права на прийняття рішень), що порушує загальні правила мирного співіснування і цим створює загрозу державному функціонуванню та суспільній стабільності або, навпаки, відкриває нові перспективи такого функціонування.

В контексті обраної проблематики дослідження і вивчення особливостей політичних конфліктів в нашій державі вважаємо за потрібне зауважити важливу річ щодо розрізнення військового та збройного конфлікту, що виступають різновидами насильницької боротьби. Так, з точки зору залучення силового потенціалу, «збройний конфлікт – це один з різновидів збройного зіткнення, що полягає в короткочасному застосуванні досить обмеженої сили на відносно обмеженому просторі» [90, с. 69]. Тоді, як воєнний конфлікт характеризується регулярним використанням державних збройних сил та армії у боротьбі. Так, Майдан 2014 р. можна відносити до категорії збройного конфлікту проте, не до військового, адже збройні виступи протестувальників та опозиції, які не мали законного державного статусу, і застосування проти них легітимних державних силових структур (використання сил «Беркуту») не може кваліфікуватися як воєнний конфлікт. Конфлікт на Сході України слід віднести до воєнного конфлікту, адже у боротьбі активно використовуються державні збройні сили та легітимні державні військові утворення з однієї сторони а також військові утворення бойовиків з іншої сторони і при цьому доведено присутність регулярних підрозділів російської армії.

Збройні конфлікти у міжнародній практиці поділяються на конфлікти міжнародного та неміжнародного характеру. Женевською конвенцією 1949 р. у ст. 2 визначено, що міжнародний збройний конфлікт – це конфлікт, що «може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них» [98]. Під Високими Договірними Сторонами маються на увазі сторони, що володіють міжнародною правосуб'єктністю. Тоді складається висновок, що конфлікт на Сході України, в якому безпосередню участь бере РФ, як сторона, що володіє міжнародною правосуб'єктністю, проте не визнає цього можна кваліфікувати як «де-факто» міжнародний збройний конфлікт. При цьому, нами зауважено, що даний конфлікт є внутрішнім інтернаціоналізованим.

Конфлікт на Донбасі офіційно визнаний як акт агресії РФ проти України. Ми погоджуємось із твердженнями українського правознавця-міжнародника В. Василенка, який зазначає, що факт першості застосування збройних сил однієї держави проти іншої є найсуттєвішою первинною ознакою агресії [20, с. 31]. Ст. 2 Резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. встановлює: «Застосування збройної сили державою першою на порушення Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії...» [97].

Збройні конфлікти досить часто переходять у таке явище як війна. Єдиного загальновизнаного визначення поняття війна немає. Однак, для стану війни найхарактернішими ознаками є, по-перше і найголовніше – це формальне її проголошення сторонами, по-друге, розрив всіх дипломатичних відносин і по-третє, анулювання договорів між сторонами. Як зазначає С. Бескоровайний «поняття «війна» уживається при збройному зіткненні між двома або декількома суверенними, незалежними державами, в інших випадках може застосовуватися термін «збройний конфлікт» [15, с. 123]. Отже, збройний конфлікт між державами без припинення між ними дипломатичних відносин та без розірвання двосторонніх договорів можна характеризувати хіба як «війну де-факто». Таку характеристику можна надати конфлікту на Сході та анексії Криму. Крім цього, часто цю «війну де-факто» називають гібридною та асиметричною, тобто війною із поєднанням принципово різних способів та типів її ведення та нерівномірно розподіленої

військової сили, що повністю відповідає ознакам зазначеного конфлікту. Специфіка гібридної війни також проявляється через застосування широкого спектру ворожих дій як прихованих так і відкритих, зокрема політичних, інформаційних, економічних тощо, тоді як класичний спосіб ведення війни – безпосереднє військово-протистояння відходить на задній план.

Термін «гібридність» подібно до більшості понять і категорій зовнішньополітичного й міжнародно-політичного дискурсу використовується як в аналітично-інтерпретаційних, так і пропагандистсько-ідеологічних цілях. Подеколи «гібридність» використовується для виправдання страху перед повномасштабною війною та небажання чи неготовності сторін вступати у відкритий конфлікт. Натомість в аналітично-інтерпретаційному розумінні «гібридну» війну доцільно тлумачити як стадію конфліктної ескалації, на якій дипломатичні домовленості цілком можливі, а повномасштабній війні ще можна запобігти [35, с. 51]. Таким чином, можна розглядати «гібридну» війну як початок повномасштабної війни або стадію її загострення.

Так як підходи до розуміння термінів «конфлікт» та «політичний конфлікт» ми розглянули, вважаємо за потрібне охарактеризувати сутність суміжних із вищезазначеними термінами понять, які мають безпосереднє відношення для комплексності та ґрунтовності нашої роботи, оскільки виступають термінологічними основами у розумінні досліджуваної сфери. Це, зокрема, такі категорії, як «суперечності», «протиріччя», «боротьба», «криза» тощо.

Деякі автори, використовуючи широкий підхід до характеристики понять «протиріччя», «суперечності» й «конфлікти» ототожнюють їх, ставлять в один синонімічний ряд, вважають їх самостійними та самодостатніми. Так, з цього приводу Р. Дарендорф писав: «термін конфлікт я вживаю однаково для позначення суперечки, конкуренції, диспуту і напруженості, так як і для відкритих сутичок поміж суспільними силами» [134, с. 115]. На нашу думку такий підхід є неправильним і не виявляє в повній мірі сутнісних характеристик цих понять.

Більш точним підходом можна вважати певну ієрархічність цих понять. Так, російський вчений В. Смирнягін наголошує, що «у строгому сенсі можна визначити

поняття «конфлікт» як вид протиріч, який не може бути розв'язаний в існуючих легальних рамках і примушує сторони застосовувати силові дії для подолання цих рамок» [108]. Проте, на нашу думку правильно буде розглядати конфлікт як момент загострення протиріч та суперечностей. Вдалим у цьому плані є визначення російських вчених А. Дмитрієва, В. Кудрявцева, С. Кудрявцева, які, зазначають, що «протиріччя, протилежності, відмінності – це необхідні, але недостатні умови конфлікту. Протилежності і протиріччя перетворюються в конфлікт тоді, коли починають взаємодіяти сили, які є їх носіями [50, с. 12]. Це свідчить про те, що протиріччя та суперечності далеко не завжди переростають в конфлікт. Для їх перетворення, перш за все, потрібно усвідомлення несумісностей інтересів, а також певний мотив, який слугуватиме умовою виникнення конфлікту.

Таку категорію як «суперництво» визначають як протиставлення та протилежність намірів, дій, заходів які призводять до конфлікту або існують в межах діючого конфлікту. Вітчизняний конфліктолог Ю. Мацієвський пропонує під суперництвом розглядати «комплекс заходів, вибраних опонентами для демонстрації своєї вищості, переваги на шляху реалізації певних суспільних завдань [134, с. 117], що на нашу думку є досить вдалим.

Термін «боротьба», як явище яке несе у собі зіткнення інтересів та цілей також не слід прирівнювати до поняття «конфлікт». І Побочий, розглядаючи політичну боротьбу як об'єкт дисертаційного дослідження, стверджує, що «в основі політичної боротьби лежить суперечливість об'єктивних політичних інтересів різноманітних суспільних груп, класів, націй тощо і ведеться вона з приводу завоювання та розподілу державної влади [151, с. 6]. На нашу думку, термін «боротьба» є комплексним поняттям, яким характеризують несумісність цілей, а сама боротьба виступає виявом конфлікту, чи точніше його змістом.

Кризю можна характеризувати як перерву у функціонуванні будь-якої системи з позитивним чи негативним для неї результатом. Даний феномен може виступати як причиною конфлікту, так і його наслідком. Підтвердженням першого твердження є зауваження Н. Леонова, який стверджує, що кризу характеризують як різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан будь-якого процесу, соціального інституту, сфери

суспільства або суспільства в цілому. Криза визріває як сукупність протиріч в системі і визначається зміною організаційних форм в динамічному розвитку систем в середовищах [116]. Українська дослідниця О. Кукуруз розглядає кризу як наслідок конфлікту і визначає її як тимчасове припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи чи як значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості [112, с. 258]. Відтак, політичну кризу також не можна синонімізувати із політичним конфліктом.

Варто зауважити, що застосування терміну «криза» для позначення конфліктних подій в Україні в останні роки є суперечливим. Так, Р. Дорош, порівнюючи політичну кризу із хворобою, зауважує, що позначати українські події осені 2013/ зими 2014 терміном «криза» не буде помилковим. Однак, якщо цей термін продовжити використовувати й надалі, то тут маємо справу з термінологічною некоректністю (за винятком позначення «кризи міжнародних відносин»). Прагнення до позначення в російських мас-медіа подій в Україні саме як «кризи» пояснюються зрозумілим бажанням російської влади дистанціюватися від них, продемонструвати, що криза в Україні є результатом державного перевороту, приходом до влади «київської хунти» [51].

Для комплексності дослідження необхідно також визначити суть таких категорій як «механізм», «політичний механізм», «інституційний механізм». Попри значну увагу до даної категорії з боку багатьох дослідників різних галузей все ж відсутній консенсус стосовно змістовного наповнення даної категорії. Так, під механізмом розуміють або набір певних елементів, або їх дію (взаємодію) чи процес, або зв'язки, причому у багатьох роботах намагаються поєднати предметне і діяльнісне розуміння механізму [179]. Для прикладу, Я. Короход визначає механізм як «систему функціонування будь-чого, сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [105, с. 99]. Варто зауважити, що в контексті нашого дослідження ми використовуємо комплексний підхід для вираження значення цієї категорії і вважаємо, що поняття «механізм» включає сукупність конкретних заходів, засобів, способів, методів, інструментів та технологій, які використовують суб'єкти управління у процесі впливу на конфлікт з метою його трансформації.

Вважаємо за потрібно дати загальну характеристику поняттям «інституційний механізм» та «політичний механізм», що є особливо важливим з огляду на предмет нашого дослідження. Так, під інституційним механізмом, зазвичай, розуміється сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного (доброго, належного) врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави [36, с. 37]. Що стосується контексту нашого дослідження, то інституційний механізм можна розглядати як сукупність організаційно оформлених зусиль як на міжнародному рівні, державному чи на рівні громадянського суспільства, що направлені на узгодження інтересів різних груп суспільства, забезпечення консенсусного регулювання конфліктних виявів, а також на досягнення цілей, поставлених в умову стабільності й добробуту суспільства.

Політичний механізм, як зазначає Т. Бевз, з однієї сторони можна характеризувати як «сукупність видів діяльності суб'єктів, гарантованих законом і включених у динаміку політичних відносин, які охоплюють усі стадії розвитку та функціонування політичної системи», а з іншої сторони «політичні механізми відображають складну систему, яка складається з агентів і мереж, впливу середовища і модуля цілепокладання, ціннісних орієнтирів і нормативних регуляторів, знань і емоцій, процедур і операцій, інституційних форм і типів комунікації» [157, с. 5]. Дисертант схильний стверджувати, що політичні механізми включають сукупність заходів, засобів, процедур, прийомів державної політики, зусиль та способів впливу інститутів громадянського суспільства, а також сукупність дій міжнародних інституцій у напрямку регулювання політичних відносин, в контексті політичного конфлікту – регулювання та вплив на динаміку останнього за для конструктивної трансформації. Відтак, сукупність політичних та інституційних механізмів виступають засобом реалізації державної політики, а в контексті управління політичними конфліктами направлені на використання всіх ресурсів, заходів, форм, інструментів а також інституційних технологій за для мирного врегулювання та конструктивного вирішення політичного конфлікту.

Політико-інституційні механізми автор розділяє на дві частини: політико-правові засоби (заходи дипломатичного, військового, гуманітарного, економічного характеру, застосування правових норм та принципів, використання переговорів, політичного діалогу, ролі третьої сторони у конфлікті) та інституційні шляхи впливу на конфлікт (наявність та функціонування інститутів, відповідність та актуальність принципів і норм, застосування політичних процедур та форм взаємодії), які спрямовані на мирне врегулювання та конструктивне вирішення політичних конфліктів. Розглядаючи політичний аспект регулювання конфліктів, взято до уваги мирні зусилля державних інституцій, інституцій громадянського суспільства й недержавних формувань, а також міжнародних об'єднань, зосереджених на ефективному врегулюванні й конструктивному вирішенні боротьби.

Щодо інституційної проблеми, слід врахувати внутрішній рівень інституціоналізації, тобто оформлення легальних рамок конфлікту завдяки зусиллям сторін конфлікту, а також зовнішній, що полягає в обумовленій діяльності політичних утворень, організацій міжнародного характеру та формальних і неформальних правил, які регулюють суспільно-політичні відносини на міжнародному рівні.

Відтак, все більш вагоме місце в конфліктологічно-теоретичному диспуті останнім часом займає категорія, «інституціоналізація конфлікту». Теоретичне осмислення цієї категорії тільки починає розвиватися. Проте дискусії навколо визначення сутності інституціоналізації велися ще соціологами класичного періоду у другій пол. ХХ ст. Так, одна група дослідників розглядала інституціоналізацію як процес становлення та кристалізації соціальних інститутів, для якого властиві як зовнішні, так і внутрішні ознаки. Друга група вчених описує інституціоналізацію через складові процесу становлення інститутів, а саме через нормативну й рольову системи, через легітимацію та легалізацію.

Інституціоналізація виступає стратегією управління політичним конфліктом, а також самим інституційним врегулюванням конфліктів. Вітчизняні і російські дослідники під інституціоналізацією політичного конфлікту розуміють певний процес чи етап управління конфліктом, який охоплює створення інститутів, їх

політико-правове регулювання, а також встановлення нормативних основ за для його врегулювання.

Слушним є визначення І. Гладуняка, який зазначає, що інституціоналізація політичних конфліктів як механізм врегулювання політичних конфліктів передбачає діяльність інститутів, а також формування «певних стійких комплексів формальних та неформальних правил, принципів, норм, настанов, які регулюють сферу політичних відносин» [30, с. 612]. Відтак, в контексті нашого дослідження дозволимо собі розглядати інституціоналізацію як процес чи стратегію, що допомагає упорядкувати проходження конфлікту і цим самим упорядкувати його регулювання через оформлення нормативних рамок конфлікту.

Логічним продовженням є розкриття суті понять «управління», «регулювання», «вирішення» конфлікту, адже на даний час існують різні твердження і різні точки зору, який термін найбільш загальний та в повній мірі відображає аспекти впливу на політичну боротьбу та контролю за цим явищем.

Так в одних джерелах вказують, що «управління конфліктом» включає такі поняття як регулювання та врегулювання, попередження, інші, навпаки, стверджують, що саме «регулювання конфлікту» охоплює його управління, попередження та врегулювання, ще одна група авторів ототожнює поняття «управління» та «регулювання».

Українські вчені більш прихильні до вживання терміна «управління конфліктом». Вітчизняні дослідники, такі як С. Ростецька, І. Станкевич, Л. Герасіна, М. Панов, О. Бабкіна, О. Чижова та ін. під терміном «управління конфліктом» мають на увазі його попередження, регулювання чи врегулювання та розв'язання чи вирішення. Досить цікаву думку висловив український вчений О. Данильян, який зазначив, що процес управління конфліктом включає в себе його урегулювання, придушення, а також в деяких випадках ініціювання, залежно від функцій, які виконує останній для політичної системи та суспільства загалом.

Щодо російських дослідників (Чумиков О., Коваленко Б., Пирогов А., Рижов О., Фельдман Д.), то більшість із них також процес впливу на конфлікт виражає терміном «управління», маючи на увазі під цим процесом попередження,

врегулювання, вирішення чи придушення політичного конфлікту. «Регулювання конфлікту – у вузькому значенні цього терміна, означає один із способів управління конфліктом», стверджує Д. Фельдман [215, с. 225].

Думки західних вчених (С. Вольф, У. Шнекенер, А. Сідшлаг) сходяться на тому, що конфлікт потрібно регулювати, а регулювання політичним конфліктом включає в себе його запобігання, управління та врегулювання. Так, досить цікаву думку висловив сучасний західний дослідник С. Волфф, який зазначає, що управління конфліктом – це спроба стримати, обмежити чи перенаправити вплив конфлікту в суспільстві, тоді як врегулювання конфлікту – це встановлення інституційних рамок, в яких конфлікуючі інтереси сторін конфлікту мають бути узгоджені так, щоб стимули до компромісу і ненасильницьких методів переважали над вигодами [260, с. 10]. При цьому, дослідники зазначають що регулювання є ширшим поняттям, а управління конфліктом – це стратегія, яку обирають коли врегулювання конфлікту неможливе або небажане для однієї з сторін, що бере участь у конфлікті.

Також не відкидають деякі західні дослідники (К. Мітчел, Й. Галтунг) і думку, про те, що управління конфліктом є тим загальним поняттям, яке охоплює попередження, запобігання, вирішення та врегулювання. Добре відоме всім визначення Й. Гальтунга, який розуміє управління конфліктом як зусилля, спрямовані на підтримку відносин нижче рівня, на якому можлива загроза для системи [240, с. 350].

Автор дисертації притримується думки, що найширшим з цього приводу поняттям є завершення конфлікту, під яким мається на увазі вичерпання змісту конфлікту з будь-яких причин. Російська дослідниця М. Міріманова виділяє три способи завершення конфлікту: вигреш однієї зі сторін (домінування); поступки двох сторін (компроміс); співробітництво та інтеграція [138, с. 110]. На нашу думку, конфлікт може завершитись двома способами: шляхом силового придушення конфлікту однієї зі сторін і шляхом його врегулювання, вирішенням завдяки взаємним поступкам та зусиллям.

Для того, щоб уникнути деструктивних наслідків конфлікту та сприяти його ефективному завершенню із розв'язанням супутніх протиріч та проблем на політичний конфлікт потрібно впливати, тобто регулювати його. На нашу думку, поняття «управління» та «регулювання політичним конфліктом» означають цілеспрямований та офіційно обумовлений вплив на конфлікт з боку управляючих з метою трансформації негативних та руйнівних наслідків. Відтак, управління чи регулювання конфлікту передбачає визначення конкретних дій впливу на конфлікт, вибір способів та механізмів виконання завдань, застосування певної стратегії за для перетворення конфлікту в конструктивний для суспільства чи для мирного та швидкого його вирішення.

У вітчизняній конфліктологічній думці останнім часом досить поширеним поняттям став термін «менеджмент конфлікту», що за словами авторів словника, виданого фондом «Бергхоф» означає комплекс дій, який зосереджується на тому, як контролювати, керувати і пом'якшити відкритий конфлікт і як обмежити потенційну загрозу ескалації конфлікту [234, с. 18]. Відтак, на нашу думку комплекс дій стратегії менеджменту конфлікту відповідає його управлінню, тому ці терміни ми будемо розглядати як синоніми.

Підсумовуючи, варто відзначити, що концептуальними засадами нашого дослідження виступає вивчення особливостей та сутнісних характеристик досліджуваних політичних конфліктів в Україні, виокремлення заходів впливу на конфлікти як з боку сторін конфлікту, так із боку третьої сторони, що в перспективі зумовлює його трансформацію, виокремлення конкретних шляхів, способів та технологій управління політичними конфліктами, а також аналіз політичних та інституційних механізмів регулювання конфліктів, виявлення їх особливостей на прикладі конфліктів в українському політичному середовищі.

Особистісний підхід автора, який в найбільшій мірі відповідає концептуальним засадам полягає у тому, що управління політичними конфліктами, необхідно розглядати на трьох рівнях – на мегаполітичному, макрополітичному та мікрополітичному рівнях, тобто на глобальному рівні, регіональному та

державному. В першу чергу, зважаючи на глобальний, регіональний та внутрішній аспекти виміру політичних конфліктів в державі.

2.2 Концептуальна сутність конфлікту в політичному середовищі

Для того, щоб розглядати конфлікти в науковому вимірі перш за все потрібно розкрити головні характеристики та природу політичного конфлікту як суспільного феномену. До важливих елементів вивчення сутності політичного конфлікту слід віднести, насамперед, чітке та правильне визначення предмета й об'єкта, суб'єктів та учасників цього суспільного явища, виокремити межі, життєвий цикл чи динаміку проходження конфлікту, розкрити головні особливості, які відрізняють політичний конфлікт від інших соціальних конфліктів.

Говорячи про об'єкт конфлікту, варто зауважити, що ним може бути будь-який елемент матеріального, духовного світу чи соціальної реальності, яким прагне завладіти кожний учасник конфлікту і який становить собою дефіцитний ресурс. В політичному середовищі об'єктом конфлікту в загальному вигляді виступає влада, владні відносини, соціально-політичні ролі та статуси, ресурси (матеріальні, духовні), територія, монополія прийняття рішень, які мають загальне визнання тощо.

Проблема, яка виступає причиною протиріч між сторонами, або наявне протиріччя, яке необхідно вирішити у боротьбі в основному становить предмет конфлікту. Що стосується політичної сфери, то це переважно політичні інтереси, прагнення, цінності, переконання, які протиставляються сторонами конфлікту, а також певне спірне питання, яке необхідно вирішити чи дефіцит чогось, що потрібно розділити. Виходячи з об'єктивної складової, предметом політичного конфлікту найчастіше можуть бути суперечності чи боротьба за владу, територію, ресурси та їх розподіл, панування, монополію прийняття рішень, а також відсутність соціальних ролей чи статусів, що становить зміст конфлікту.

Щодо суб'єктивної складової політичного конфлікту, варто в першу чергу відмітити різницю між поняттями «учасник» та «суб'єкт». Під поняттям «суб'єкт»

(або опонент) можна розуміти політичне утворення, інституцію, організацію, групу людей чи цілий народ, інтереси яких стикаються в основному через розподіл об'єкта політичного конфлікту. Проте у конфлікті їх участь є безпосередньою і виявляється через конкретно виражені дії проти іншого суб'єкта. Тоді, як учасниками конфлікту можуть бути суб'єкти конфлікту, тобто індивіди, групи людей, політичні інституції, організації, а також соціальні групи, які не мають безпосереднього відношення до самого процесу боротьби, проте їх участь у конфлікті визначна і в ньому вони сповідують власні інтереси.

Як зазначає І. Ващенко, «учасник конфлікту, може свідомо (або не цілком усвідомлюючи цілі та завдання протистояння) взяти участь у конфлікті, а може випадково або всупереч своїй волі бути залученим до конфлікту» [23, с. 92]. Для прикладу, це посередники, ініціатори, групи підтримки, організатори і навіть самі жертви конфлікту. Однак у процесі розвитку конфлікту як учасники так і суб'єкти можуть переходити від одного статусу до іншого [60, с. 46].

Змістом будь-яких політичних конфліктів є політична боротьба. Автори підручника з конфліктології Л. Герасіна, М. Панов, Н. Осіпова боротьбу визначають як «протидію політичних суб'єктів, у ході якої кожний прагне досягти такої мети, яка суперечить меті іншого. Політична боротьба виникає тоді, коли існування або дії політичної влади бажані для одних суспільних суб'єктів, але небажані для інших; коли цілі учасників політичних дій не збігаються; коли виникає комбінація цих випадків [100, с. 115].

Спробуємо виокремити декілька вимірів політичної боротьби. По-перше, внутрішній рівень розгортання політичних конфліктів включає в себе міжінституційний вимір, тобто між політичними інститутами всередині владної структури за розподіл повноважень, розширення впливу та рівень між населенням і владою. Щодо міжнаціонального, то це рівень розвитку конфлікту, що охоплює боротьбу двох і більше держав, або має вихід на зовні поза межі держави.

Аналізуючи рівні політичного конфлікту потрібно відзначити про широкий спектр розуміння політичного конфлікту, який не завжди спричинений боротьбою за владу. Як з цього приводу зазначає М. Пірен «політичний конфлікт – це конфлікт

двох чи більше протидіючих сторін з приводу життєво важливих політичних питань. Це можуть бути питання, пов'язані не тільки із суто владними відносинами, бо політика має широкий вихід у соціум та вплив на його розвиток [150, с. 85]. Так, політичний конфлікт може нести в собі суперечності в економічній сфері, соціальній, етнічній, релігійній тощо, які виступатимуть як причинами та рушійними силами конфліктів, так і їх наслідками. Крім цього, політичний конфлікт легко може переходити з одного конфліктного поля в інше (наприклад з економічного в політичне чи навпаки) або розбіжності та протиріччя можуть назрівати в різних сферах та вилитись у один конфлікт, яке швидше за все буде мати політичну основу. Як приклад цього твердження – збройний конфлікт України з РФ, який містить елементи економічного протистояння, військового, політичного, етнічного, інформаційного тощо і виник не виключно з політичних причин, а також як результат соціально-економічної нестабільності та ідеологічного розшарування.

Згідно аналізу тверджень та думок різних авторів, а також враховуючи теперішні конфлікти в нашій державі, виділимо ознаки, які відокремлюють політичний конфлікт від інших соціальних конфліктів. Вони полягають в наступному:

- загальнозначущий характер, що охоплює інтереси великих соціальних груп;
- предметно-об'єктивні особливості політичного конфлікту, а саме боротьба за владу, владні повноваження, їх розподіл, за можливість приймати рішення та їх легітимність, за ресурси, територію та інші матеріальні об'єкти;
- відкритий характер протистояння, а також його публічність із залученням різних соціальних груп, або закритий вияв, проте своїми наслідками зачіпає інтереси великої кількості людей;
- наявність ідеологічно-ціннісної основи як рушійної сили у політичній боротьбі;
- політико-правове та інституційне регулювання конфлікту, що дозволяє робити його конструктивним, керованим, а також інституційна оформленість суб'єктів конфлікту чи наявність сильних лідерів

- законність використання сили та насильства (за умови, якщо збройні дії однієї сторони конфлікту суперечать нормам та принципам міжнародного права, порушують цілісність держави та загрожують життю людей, то інша сторона має право у відповідь на використання сили);
- наявність позитивних наслідків завдяки інституціоналізації конфлікту або навпаки загроза руйнування цілої системи відносин, і як результат – людські жертви та величезні матеріальні витрати.

У межах аналізу сутності політичного конфлікту важливо також виокремити основні його типи. Проте, варто зауважити, що класифікація конфліктів є досить дискусійним питанням, адже конфлікт є настільки різноманітним у своїх формах та виявах, що виокремити якийсь один критерій типології надзвичайно важко [61], тому кожний дослідник виділяє підходи та критерії класифікації відповідно до того, на яких ознаках, особливостях, нормах або ціннісних думках орієнтує свою увагу. Крім того, при класифікації важливо враховувати, характер суспільства, де виник конфлікт, адже різні типи суспільств генерують відмінності у політичних конфліктах [149].

Найбільш поширеним у вітчизняній науці (І. Кіянка, К. Ващенко, В. Корнієнко, Т. Яхно, І. Куревіна, Л. Герасіна, М. Панов) є поділ політичних конфліктів на конфлікт цінностей, інтересів та ідентифікації. Тоді як конфлікт цінностей – це зіткнення сторін за відстоювання позицій, переконань, принципів які є життєвоважливими (революція 2013-2014 р. – як конфлікт за відстоювання рівності, гідності та свободи (однак умовно після «розгонів Майдану»)); конфлікт інтересів – це боротьба за матеріальні чи не матеріальні об'єкти, статуси, ролі (протиріччя між політичними лідерами з приводу розподілу владних повноважень; революція 2013-2014 рр. (однак, умовно початкова стадія конфлікту, до «розгонів Майдану»)); конфлікт ідентифікації – конфлікт з приводу визначення приналежності політичної, як зовнішньої так і внутрішньої, етнічної, культурної, релігійної, мовної тощо (наприклад, сепаратизм східних регіонів, спроби надання російській мові статусу державної, акції проти НАТО, анексія Криму). Отож, найголовнішим критерієм, за яким можна класифікувати конфлікти виступає природа боротьби та суперечностей.

Якщо брати до уваги суто політичну область, тобто політичний режим чи завоювання й здійснення влади, то в основному вчені-політологи (Примуш М., Глухова А., Першин А. та ін.) виділяють три групи поділу конфліктів: державно-правові конфлікти (боротьба між інститутами влади, державними інституціями за право на існування, розподіл влади, ресурсів тощо), статусно-рольові (зіткнення з приводу нерівномірного розподілу влади) та третя група конфлікти навколо несумісностей у політичній культурі. Як відзначає М. Примуш, «йдеться про конфлікти на ґрунті політичних культур як способів сприйняття реальності, а також способів політичного мислення і дії великих соціальних груп» [167, с. 99].

За рівнем та масштаби розгортання політичні конфлікти діляться на зовнішньополітичні, внутрішньополітичні та внутрішньополітичний з неофіційною підтримкою однієї сторони зовнішньою державою, тобто внутрішній інтернаціоналізований. Прикладом останнього є війна на Сході України, зважаючи на неоголошений стан війни з РФ та заперечення присутності російських військ у Донецькій та Луганській областях. Однак, анексія Криму та підтримка донбаських бойовиків дозволяють характеризувати конфлікт як зовнішній, так як за участю РФ було порушено територіальну цілісність та непорушність кордонів.

Внутрішні політичні конфлікти залежно від рівня суб'єктів відносно соціальної системи діляться на вертикальні та горизонтальні. Вертикальний – конфлікт між існуючою в системі владою і між суспільно-політичними силами, інтереси яких не представлені у владі або нею ігноруються а також між центральними місцевими структурами влади [177]. Прикладом вертикального конфлікту є Європейська революція як конфлікт народу проти свавілля та корупції влади. Вертикальні поділяються на статусно-рольові та режимні політичні конфлікти. Горизонтальний – це конфлікт усередині самої системи влади з приводу обсягу і розподілу владних повноважень (конфлікти між гілками влади, конфлікти всередині визначеної гілки влади, конфлікти між політичними партіями чи блоками з різними ідеологічними переконаннями). Прикладами нещодавніх горизонтальних політичних конфліктів можна назвати конфлікт навколо питання конституційності внесених змін до Регламенту Верховної Ради, що визначають порядок формування парламентської

коаліції (березень-квітень 2010 р.), скасування Конституційним Судом Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (жовтень 2010 р.), також протиріччя щодо формування та цілісності коаліції, суперечності щодо прийняття змін до Конституції України 2015 р. та інші.

Якщо раніше «політичні конфлікти в більшій своїй частині індивідуалізувалися, а загал частіше за все залишався збоку в ролі байдужих або більш-менш зацікавлених спостерігачів» [188, с. 73], то на сьогодні зусилля проти агресивного зовнішнього ворога на території нашої держави зумовили перехід особистісних протистоянь та гострої боротьби у владних верхівках на приховану латентну стадію, а роль громадянського суспільства подекуди має більшу силу на трансформацію конфлікту, ніж влада.

Досить важливим критерієм типологізації є якісні характеристики політичного конфлікту, зокрема, конфлікти з нульовою сумою (коли позиції сторін несумісні і повністю протилежні), з не нульовою сумою (коли між сторонами можливий компроміс) (П. Шаран); антагоністичні (розв'язання конфлікту пов'язують із знищенням однієї із сторін) та неантагоністичні (розв'язання конфлікту пов'язують із збереженням протидіючої сторони) (К. Маркс); за часом дії політичні конфлікти є довготривалі (конфлікт на Сході України) та короткотривалі (наприклад відставка уряду); відповідно до стратегії поведінки суб'єктів, конфлікти можна ділити на раціональні та ірраціональні (А. Глухова); за ступенем прояву виділяють відкриті та закриті чи латентні політичні конфлікти (приховані від широкої маси людей).

За умовами виникнення та особливостями розвитку конфлікти поділяють на ендогенні (внутрішнього характеру) та екзогенні (зовнішнього) (Р. Дарендорф); реалістичні (є засобами досягнення певного результату) та нереалістичні (породжені не антагонізмом цілей учасників, а необхідністю розрядки, принаймні в одного з них) (Л. Козер) [92]; істинні, випадкові, підмінені, безатрибутні, латентні, фальшиві (М. Дойч) [53].

Важливою є також класифікація конфліктів за таким критерієм як регуляція конфлікту з боку самих сторін конфлікту та третьої сторони – інституціоналізовані і неінституціоналізовані (Л. Козер); за характером розв'язання – конфлікти з

інтеграцією з суперником, співпрацею з суперником і придушення суперника. За наявності наслідків для суспільства – успішні і неуспішні (або конструктивні – тобто позитивні для суспільства та деструктивні – негативні).

Відкриті політичні конфлікти поділяються на насильницькі та ненасильницькі. До ненасильницьких відносять акти громадянської непокори (наприклад, акція «Україна без Кучми» в період від грудня 2000 р. до березня 2001 р.), мирну політичну революцію (Помаранчева революція 2004 р., Єврореволюція до того часу поки не почали застосовувати силу з боку влади до мирних демонстрантів), різноманітні політичні мітинги, страйки, протести. Насильницькі політичні конфлікти виявляються у таких формах як тероризм (трактування на державному рівні конфлікту на сході України, а саме події під Волновахою, трагедія із «Боїнгом-777»), повстання (події на Євромайдані, починаючи з 21-22 лютого 2014 р.), державний переворот, заколот, путч, насильницька політична революція, війна, конфлікт у вигляді агресії одного суб'єкта політичних відносин проти іншого тощо.

Таким чином, запропонована у контексті цього питання класифікація не претендує на вичерпність та не може бути повною, адже реальні конфлікти поєднують свої особливості, проте запропонований дисертантом принцип поділу політичних конфліктів є важливим підґрунтям для подальшого роботи над дослідженням. Можемо зауважити, що обидва досліджувальні конфлікти в українській політичній реальності одночасно визначаються за різними типологічними критеріями та відносяться до різних типологічних груп, переходять з одних форм в інші. Як приклад конфлікт на Сході України, який одночасно можна характеризувати як внутрішній інтернаціоналізований, зовнішній збройний конфлікт, «війна де-факто» чи «гібридна війна», а також збройну агресію однієї країни проти іншої, що свідчить в першу чергу про складну будову феномену політичного конфлікту.

При вивченні сутності політичних конфліктів важливо наголосити на ролі, яку виконує це явище для суспільного життя. Так, будь-який конфлікт, в тому числі політичний є поліфункціональним, тобто може виконувати як негативні, руйнівні, так і позитивні, конструктивні функції. Досліджуючи функціональність політичних

конфліктів можна звертати увагу на велику кількість критеріїв та чинників. Проте, варто зауважити, що особливістю функціональності політичних конфліктів є те, що вони виявляються у наслідках, по завершенні конфлікту.

На нашу думку, найважливішими чинниками, за яким можна характеризувати роль політичного конфлікту є його здатність впливати на розвиток та модернізацію політичної системи, підвищення матеріального рівня життя суспільства, а також сприяти формуванню позитивного іміджу держави у міжнародному співтоваристві.

Беручи до уваги зазначені критерії, можна виокремити наступні функції політичних конфліктів. В першу чергу це модернізаційна функція. Її особливість полягає в тому, що конфлікт, як зазначає С. Тихонюк, здатен виступити «двигуном» політико–адміністративного реформування, стати поштовхом до вдосконалення політичної системи, якісного оновлення її структурних елементів, зростання дієздатності політичних інститутів та забезпечення гармонійного взаємозв'язку між ними [204, с. 581]. Однак, досить часто політичний конфлікт в процесі свого розвитку і загострення боротьби за владу здатен різко ослабити політичну систему. Такий хід конфлікту, який несе в собі деструктивну функцію досить часто властивий перехідним політичним системам, адже через відсутність механізмів регулювання конфліктів їхній позитивний потенціал дуже швидко стає руйнівним.

Наступною функцією політичного конфлікту можна назвати стимулюючу функцію. Вона полягає в тому, що конфлікти виступають поштовхом до соціальних змін у суспільстві. Як з цього приводу зазначають нідерландські дослідники конфліктів, «конфлікти несуть у собі такий творчий потенціал, який допомагає групам, державам, організаціям визначати себе, змінюватися і пристосовуватися до змін а також впроваджувати інновації та творити [235, с. 10]. В такому випадку зміни проходять в протилежному напрямку. Як зазначають автори книги «Конфлікт і розвиток» Р. Мак Гінті та Е. Уїльямс «якщо розвиток продемонстрував загострення конфлікту, погіршення умов навколишнього середовища і має глибоко негативні соціальні та культурні наслідки, то цілком природно говорити про його негативну функцію» [242, с. 5].

Ще однією важливою функцією, яку виконує політичний конфлікт є стабілізаційна. Завдяки конфліктам часто вирішується розрядка напруженості між ворогуючими сторонами. Як слушно зазначає О. Г. Данильян «конструктивні конфлікти, оголюючи й очищаючи існуючі в соціальному організмі суперечності, відвертають застій у міжособистісних відносинах, сприяють їх здоровому суперництву і завдяки цьому звільняють систему від підточуючих факторів» [41, с. 10]. Крім того, розгортання, протікання, повороти конфліктної ситуації несуть значну інформацію про чинники, які її породили і вивчення яких є важливим засобом пізнання суспільних процесів [103, с. 342].

Зважаючи на те, що політичний конфлікт – різновид соціального, з вище зазначеного випливають ще дві функції – матеріальна та духовна. Матеріальна полягає в тому, що завдяки конфліктам є реальна можливість як економічної вигоди, так і втрати. Так в процесі конфлікту, одна або інша сторона може надбати матеріальні цінності, ресурси, території, яких у неї не було до початку зіткнення. Проте, будь-який конфлікт не обходиться без втрат, як економічних, так і людських.

Цінність духовної функції полягає у тому, що вона виступає стимулятором моральних чи духовних змін у свідомості та діях суспільства. Як зазначають вітчизняні конфліктологи Л. Герасіна та М. Панов, в процесі конфліктів руйнуються норми, цінності, ідеали, що були притаманні колишнім часам [100, с. 39]. Завдяки конфлікту можливо вирішити суттєві проблеми суспільства, які проявляються у вигляді несправедливості, нерівності, свавілля. Досить часто саме завдяки конфлікту проявляється на зовні той сплеск емоцій суспільства, який пригнічувався раніше. Так, наприклад, Єврореволюція 2013 р. виразила систему наболілих проблем суспільства і стала каталізатором змін до справедливості, яке прагнуло населення.

Проте, невиключенням є те, що конфлікти можуть показати недієздатність міжнародної спільноти чи конкретного суб'єкта міжнародної діяльності. Конфлікти всередині держави послаблюють її позиції на міжнародній арені, унеможливають проведення послідовної та виваженої зовнішньої політики. Незважаючи на негативність цього явища, який виявляється в наявності загрози порушення мирного співіснування, існує певний позитивний момент – конфлікт свідчить про те, що

усталені правила, норми, закони співіснування вже не діють і потрібно спрямовувати зусилля на пошук нових шляхів забезпечення та гарантування безпеки.

Отож, як бачимо політичні конфлікти є досить суперечливим явищем, а його наслідки можуть набувати як позитивного, так і негативного характеру. Тип політичного конфлікту, а також стан суспільства, як правило, зумовлює шлях його подальшого розвитку. Необхідно відзначити, що деструктивних наслідків політичний конфлікт набуває через його некерованість та слабку інституціоналізацію.

Для ґрунтовності нашого дослідження особливо важливим є вивчення динаміки політичних конфліктів, адже особливість конфлікту як соціального феномену полягає в тому, що останній виникає не просто як одномоментне явище, а проходить певні етапи чи стадії розвитку та має свою динаміку. Динамічні характеристики – це всі зміни та особливості, яких набуває конфлікт в процесі свого розвитку. Ці характеристики надають вирішальний вплив на хід конфлікту, на його розв'язання та наслідки.

В контексті нашої роботи вивчення динаміки конфлікту є одним із найголовніших завдань, адже процес регулювання конфлікту, в першу чергу, залежить від його динамічних особливостей, які показують, яка стратегія впливу на конфлікт буде найефективнішою.

Так, кожний конфлікт у своєму розвитку проходить кілька стадій. Перша стадія – це виникнення конфліктної ситуації, латентна чи прихована стадія. Потім відбувається усвідомлення конфлікту його сторонами. Наступна стадія – це стадія відкритих конфліктних дій сторін одна проти одної. І остання – це завершення конфлікту та пошук шляхів його вирішення. Деякі автори виділяють ще й післяконфліктну стадію, що виявляється у пошуку шляхів покращення взаємовідносин. Проте, варто зауважити, що такий опис динаміки конфлікту не повністю характеризує політичний конфлікт, він є загальним і не повним стосовно саме конфлікту у політичній сфері. Тому спробуємо проаналізувати стадії та етапи, які проходить політичний конфлікт.

Тож, перша стадія розвитку політичного конфлікту, як і будь-якого іншого суспільного – латентна стадія. Вона характеризується соціальною напруженістю, проявами почуття невдоволення, роздратованості, агресії. На цій стадії виникає конфліктна ситуація, тобто прихована частина конфлікту, яка характеризується напруженістю відносин між сторонами. Однак, конфлікт ще не проявлений в діях та політичних організаціях, а суб'єкти конфлікту ще не сформовані. І, якщо, хоча б одна зі сторін, так би мовити, дозріла для початку відкритої протидії, то починається односторонній чи взаємний пошук приводу (інциденту) для початку відкритої боротьби. Цей період можна умовно назвати другою стадією політичного конфлікту, тобто формуванням конфлікту. І закінчується ця стадія саме інцидентом. Г. Козирьов визначає інцидент, як випадок чи подію, який в умовах сформованої конфліктної ситуації може стати формальним приводом для початку безпосереднього зіткнення сторін [94, с. 263]. Саме в цей період розвитку конфлікту сторони починають усвідомлювати предмет конфлікту, наприклад невдоволення політикою державної влади чи сумнів у її законності, невідповідність законодавства вимогам суспільства, незадоволеність політичним статусом тощо. Думки та прагнення стають рушійною силою конфлікту. А сам конфлікт переходить у публічний стан, тобто стає, так би мовити, видимим, офіційним, визнаним. Цей процес вчені А. Глухова та В. Рахманін називають номінацією конфлікту, тобто переходом до публічного та офіційного визнання відповідних відносин, які породжують проблеми [32, с. 201]. На цій стадії розвитку політичного конфлікту формуються суб'єкти політичної боротьби, групи прихильників та противників, які в процесі розвитку можуть міняти свої позиції.

Наступна стадія – це стадія відкритої протидії сторін. Відбувається відкрите одностороннє чи двостороннє застосування сили. Учасники конфлікту відкрито заявляють про свої позиції і висувують свої вимоги. Коли конфлікт переходить із передконфліктного стану у відкрите протиборство сторін, тоді можна говорити про його ескалацію. Польська дослідниця Ю. Кусвік ескалацію конфлікту визначає як «появу щораз більших деструктивних форм боротьби» [248, с. 331]. До основних характеристик ескалації конфлікту дослідниця відносить наступні: «розширення зони

конфлікту, збільшення числа учасників конфлікту, і водночас зменшення числа людей, які здатні зберегти нейтралітет, зростання ваги справи, яка є предметом конфлікту» тощо [248, с. 331]. В цей період розвитку конфлікту зазвичай збільшуються та поглиблюються ворожі дії сторін одна проти одної, а для досягнення своєї мети противники застосовують все більшу кількість ресурсів та методів. Як наслідок, із застосуванням всіх можливих сил та засобів конфлікт досягає свого апогею та набуває форми тотальної війни, коли головною метою кожної із сторін – завдати нищівного удару противнику. Варто зазначити, що досить часто простежується чітка тенденція генералізації конфлікту – внаслідок внутрішньої ескалації він проектується з одного рівня на інший. Такі політичні стратегії й технології призводять до реалізації кризового сценарію розв'язання політичних конфліктів. Однак, в цей період важливо здійснювати вплив на конфлікт через стратегії регулювання чи інституціоналізації.

Варто зазначити той факт, що дії влади по відношенню до вирішення політичного конфлікту не завжди є розумними і продуманими. Найбільш поширений механізм, який застосовують владні структури за для вирішення конфлікту – тиск на конфліктну опозиційну групу з наміром залякати чи розігнати їх. Так, якщо дії влади жорсткі та оперативні, то в такому випадку конфлікт дійсно може бути розв'язаний, проте найчастіше за все такі механізми з боку влади призводять до ще більшого його загострення, що часто набуває революційних та військових форм і може призвести до переобрання останньої (за умови демократичності суспільства).

У випадку, якщо влада не чинить ніяких конкретних дій щодо вирішення політичного конфлікту, тоді наступає, як зазначають дослідники А Глухова та В. Рахманін, стадія переважаючої політизації. Вимоги та проблеми учасників конфлікту, навіть якщо вони не виходили раніше прямо і безпосередньо на політичну проблематику, різко політизуються. А конфлікт з соціального, економічного чи правового стає саме політичним, спрямованим проти існуючої влади [32, с. 203]. Приклади такої необдуманної та неправомірної політики владних структур щодо придушення опозиційних виступів ми можемо побачити із конфлікту

в Україні в кінці 2013 на початку 2014 р., коли «розгони» Майдану переростали у ще більш глибокі та гостріші виступи протестуючих і в остаточному варіанті закінчились переформатуванням влади.

Тенденції, які ведуть до насильницького, революційного повалення існуючої влади і трансформації усіх суспільних відносин означають вступ політичного конфлікту у стадію його ірраціоналізації, етап, коли боротьбою практично неможливо управляти.

І остання стадія – це стадія завершення і розв'язання політичного конфлікту. Серед дослідників виникає дискусія стосовно того, який термін є більш правильним для вираження кінцевої фази розвитку конфлікту. Так, наприклад, українські дослідники О. Маруховська та О. Картунов пропонують відмовитись від таких понять як «вирішення» чи «завершення» конфлікту з огляду на їх багатозначність та некоректність [81]. Тоді, як О. Маруховська зазначає, що конфлікт можна врегулювати, тобто досягнути позитивних наслідків: локалізації, пом'якшення, утримання в цивілізованих рамках, недопущення чи припинення ворожих дій та ін. [130, с. 22]. Проте, на нашу думку найточнішим терміном у розгляді динаміки політичного конфлікту буде саме термін «завершення», адже ми описуємо цим терміном загальний завершальний чи кінцевий етап конфлікту, а його завершення може мати різні форми.

Завершення конфлікту починається з того моменту, коли одна зі сторін починає шукати шляхи виходу із конфлікту чи його розв'язання. Найчастіше за все сторони шукають посередника для відновлення відносин і початку переговорів. Також потрібно зазначити, що замість завершення конфлікт може перейти у стадію «замороження», а це означає припинення бойових дій сторонами направлених одна проти одної, проте невирішення його. Претензії сторін все ще залишаються відкритими і в будь-який момент у майбутньому конфлікт може спалахнути знову.

Багато авторів у динаміці конфлікту виділяють ще й післяконфліктну стадію, адже завершення безпосередньої боротьби сторін не завжди означає що конфлікт повністю вирішений. На цій стадії передбачається повна або часткова нормалізація відносин. Варто також звернути увагу на те, що після завершення конфлікту може

виникнути ще один етап – посконфліктний синдром, який характеризується напруженістю відносин сторін, які щойно конфліктували. Останній може призвести до нового конфлікту.

Розглянувши загальну динаміку розвитку політичного конфлікту, не можемо не погодитись із твердженням російських вчених А. Дмитрієва, В. Кудрявцева та С. Кудрявцева, які зазначають, що логічне виділення тих чи інших етапів і стадій конфлікту, зручне для теоретичного аналізу, не обов'язково збігається з його реальною динамікою [50, с. 105]. Динаміка розвитку політичного конфлікту залежить від багатьох зовнішніх факторів. Це перш за все тип політичної системи, соціокультурне середовище, де виникає конфлікт, ставлення владних структур до конфліктних виступів. Так, кожний конфлікт індивідуальний за своєю структурою та динамікою розгортання і приклади цьому твердженню відображено в нещодавніх політичних конфліктах в Україні. Проте не знаючи загальної схеми розгортання, ми не зможемо охарактеризувати будь-який конкретний політичний конфлікт, для цього слід застосувати чітко визначені методологічні основи, принципи та техніки.

2.3 Методологічний інструментарій дослідження

Беручи до уваги складність феномену політичного конфлікту, який виражається через суперечливість цього явища, різноманітність форм та виявів, динамічний характер, що залежить від середовища, де виник конфлікт, складними будуть і особливості впливу на конфлікт з метою його трансформації, які можна розглядати з позицій стратегій впливу, механізмів чи інструментів і технологій регулювання. Індивідуальність кожного дослідження зумовлена предметно-об'єктивною складовою, а концептуальні основи спряють глибокому, однак цілісному та узгодженому розумінню досліджуваного явища. Відтак, у межах даного питання вважаємо за потрібне визначити основні методологічні підходи, які послугували у розробці та результативності дослідження.

Грунтовне дослідження політичного конфлікту, особливостей його інституційного та політико-правового регулювання в межах однієї методологічної

моделі є досить проблематичним, що визначається складною структурою і неоднозначністю цього феномена, а також складністю механізмів що забезпечують регулювання політичного конфлікту. Тож методологічні аспекти роботи мають комплексний характер і охоплюють сукупність як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження. Крім того предмет та об'єкт дослідження вимагає застосування методів різних наукових дисциплін та галузей досліджень, що зумовлює міждисциплінарний характер дослідження.

Як відомо, методологія досліджень включає в себе сукупність принципів, категорій, норм, підходів, що формують основу використання тих чи інших методів. При цьому конкретні підходи щодо дослідження тих чи інших явищ виступають найзагальнішою складовою і лежать в основі застосування методів досліджень. Дане дисертаційне дослідження побудоване на використанні сукупності підходів, норм, напрямів різних галузей та теоретико-методологічних напрацювань різних авторів, крім того автором самостійно визначено власні конкретні підходи, концептуальні засади та авторські розуміння визначеного дослідження.

Вважаємо за потрібне в першу чергу виокремити загальні особливості та принципи, на які ми опирались в ході нашого дослідження при вивченні політичних конфліктів, шляхів та механізмів їх регулювання. По-перше, це динамічність, яка полягає в тому, що політичний конфлікт –це рухливий процес, який проходить певні стадії та етапи розвитку, змінюється з часом та місцем виникнення, а тому й процес управління має свою інтенсивність, яка залежить від стадії конфлікту. По-друге, це конкретність, тобто мається на увазі, що дослідження проводяться у конкретному середовищі і спрямоване на явище, яке має конкретно виражені прояви, форми. Проте ця особливість належить емпіричній частині вивчення, тому що теоретична база охоплює наукові досягнення різноманітних галузей та сфер. Крім того, варте уваги і те, що кожний конфлікт потребує застосування конкретних методів та прийомів для його аналізу, що особливо важливе в контексті нашого дослідження, адже ми маємо справу із кількома конкретно вираженими, проте різними конфліктами. По-третє, комплексність теоретичних трактувань, тобто спроба узагальнення основи аналізу політичних конфліктів охоплює знання різних

концепцій та парадигм, що зумовлює міждисциплінарний характер дослідження. По-четверте, як і вимагає практично кожне дослідження для того, щоб досягнути конкретного результату потрібно дотримуватись принципу об'єктивності, що полягає у мінімізації конкретних уподобань чи прихильностей до того чи іншого явища. При цьому дослідник намагався представити конкретні події і факти так як вони є насправді, тверезо оцінюючи обстановку і визнаючи як позитивні, так і негативні особливості певних явищ. Опираючись на емпіричні факти, дисертант дозволив собі розглядати процес інституціоналізації конфлікту на внутрішньому і зовнішньому рівнях, виділяючи шляхи та способи впливу на конфлікт. І по-п'яте, на нашу думку найважливіше – це дотримання принципу взаємозв'язку теоретичних та емпіричних вивчень, тобто в основі даної роботи конкретні прояви конфліктності, його динамічні, функціональні особливості, а також особливості регулювання та інституціоналізації ми розглядали через призму теоретичних узагальнень. Крім того, в певній мірі практичні зауваження та висновки були верифіковані із теоретичною базою.

Для реалізації мети і завдань дослідження ми покладались на певні підходи як найбільш загальну складову досліджень. Як методологічну основу авторської концепції механізмів врегулювання політичних конфліктів використано теорію соціального конструктивізму, системно-синергетичний, структурно-функціональний, інституціональні та неінституціональні підходи.

Застосування методологічних підходів конструктивізму П. Бергера, Т. Лукмана [14] (з точки зору конституювання варіанту майбутньої соціальної реальності), О.Вендта [259] (погляд на формування інтересів держави – визначення друзів і ворогів) дозволили автору прослідкувати логіку сучасного конфлікту на сході, адже основний наголос у ньому робиться на суб'єктивне сприйняття реальності, попередній досвід і формування так званої «зовнішньополітичної ідентичності», яка з'являється шляхом участі у колективному трактуванні ситуації. Особливо роль конструктивізму у визначенні причин конфлікту у патології соціальної системи, яку індивіди не можуть контролювати.

Одним із найважливіших підходів вважаємо системний, який полягає в тому, що об'єкт потрібно характеризувати як систему із сукупністю взаємопов'язаних елементів, складових, тобто погляд на конфлікт як на визначену систему взаємодії суб'єктів в різних формах, на різних рівнях, під впливом різноманітних факторів та з різною функціональною спрямованістю. Структура, динаміка, типологія, функції конфліктів становлять собою конкретне системне явище. Вивчення процесу регулювання конфлікту, його інституціоналізації також розглядався нами з точки зору системності, адже ці процеси включають певний набір дій, методів, способів, засобів, технологій тощо, які в своїй сукупності сприяють трансформації політичного конфлікту. Крім цього, застосування даного підходу дало змогу аналізувати взаємодію органів державної влади та інститутів громадянського суспільства як систему внутрішнього конфліктного менеджменту, а сукупну діяльність міжнародних урядових та неурядових організацій, а також роль провідних держав світу визначати як систему зовнішнього управління конфліктом.

Звертаючи увагу на випадковість, доповнює системний підхід синергетика. Використання синергетичного підходу при поясненні політичних процесів в першу чергу дало можливість розуміти політичну сферу як відкриту динамічну нелінійну систему [88]. Проте динаміка в першу чергу визначається під впливом зовнішніх чинників, які і впливають на зміну системи в часі. Предметом синергетичного підходу є механізм випадкового чи спонтанного впливу, який характеризується як цілісне необхідне явище. Так, саме завдяки синергетичному підходу звертається увага на важливість випадкових чинників, які загострюють чи редукують, тобто послаблюють конфлікт або сприяють переходу конфліктного протиборства з однієї стадії в іншу. Синергетичний підхід доцільний при дослідженні останніх конфліктів, так як саме зовнішні впливи як з боку суб'єктів регулювання, так і з боку третьої сторони мали визначальний вплив на трансформацію конфліктних відносин.

Крім того, саме хаос, безпорядок, нелінійність, які виступають основою конфліктів з наукової точки зору допомагають представити цей підхід зокрема в якості конструювання і формування нової системної організації. Оскільки, нелінійна

методологія сприяє виявленню і структуризації загальних закономірностей систем, що еволюціонують (розвиваються), самореалізуються і виявляються в точках біфуркації [122, с. 29]. Тому доцільно розглядати два напрями: біфуркаційні ситуації провокуються зміною або керуючого параметра, або впливами, що надходять з боку керуючої підсистеми, що зрештою приводить систему до нового стану (прикладом є Революція гідності, яка характеризується перезавантаженням влади); після виходу системи з біфуркаційної ситуації неможливо однозначно спрогнозувати у який саме стан вона перейде (початок «гібридної» війни на сході України). В результаті можливі шляхи розвитку відкритої нелінійної системи співвідносяться із ступенем її нерівноважності – чим вищий ступінь, тим ширший спектр еволюційних траєкторій в точці біфуркації. Саме це методологічне положення дозволяє прогнозувати можливі сценарії завершення конфлікту в Україні.

Звернення до функціонального виміру конфлікту згідно з підходу Л.Козера дало змогу застосовувати методологічні можливості структурного функціоналізму. Особливість даного підходу полягає у розділенні складного об'єкта чи системи на складові частини, дослідженні зв'язків між ними та виокремленні притаманних їм функцій, спрямованих на задоволення потреб системи. Тобто, передбачено погляд на об'єкт як на комплексну систему, яка складається з певного набору елементів та структурних частин, кожний з яких має певну функціональну спрямованість. Застосування структурно-функціонального підходу у нашому дослідженні сприяло виокремленню структурних елементів, тобто дій у процесі управління конфліктом, а також вивчення функціональних залежностей елементів цього процесу, який становить визначену систему. Зокрема, підхід направлений на виявлення взаємозв'язків між сторонами конфлікту задля ефективного його регулювання, встановлення ступеня єдності, ціленаправленості державних та міжнародних інституцій, зусиль об'єднань громадянського суспільства та відповідність їх дій викликам та проблемам, які мають місце в межах динаміки та розвитку конфлікту.

У контексті нашого дослідження структурно-функціональний підхід важливий також при вивченні інституціоналізації політичного конфлікту, яка розглядається нами як сукупність складових, тобто інститутів, норм, правил, інституційних

процедур, які направлені на легалізоване обрамлення конфлікту, при цьому, одні і ті ж складові цього процесу можуть бути засобами інтеграції або одночасно виступати факторами конфлікту чи відігравати як негативні, так і позитивні функції. За допомогою цього підходу важливо визначити як функціональні особливості складових процесу управління чи інституціоналізації впливають на структуру цілої системи.

Інституційний підхід орієнтується на наявність формальних інститутів, норм, правил, процедур взаємодії за допомогою, яких здійснюється політична діяльність направлена на конфлікт. При цьому важливими аспектами, на які зверталась увагу є узгодженість норм, принципів з цілями регулювання політичного конфлікту, відповідність інститутів конфліктним викликам, легальність та легітимність інститутів, відповідність конституційним засадам та усталеним принципам співіснування. При цьому, слід врахувати підпорядкованість суспільних процесів формальним і неформальним правилам.

Згідно поглядів представників нового інституціоналізму, інституційні зміни можливі у тому випадку, коли приписані правила починають заважати ефективному процесу розподіляння ресурсів. З цим пов'язана «інституційна неврівноваженість», коли частина акторів постійно намагається змінити правила гри або використовувати норми, не узгоджені з рештою гравців» [194]. Таким чином, саме конфліктна взаємодія активних суб'єктів є головним чинником руйнування старих і появи нових інститутів, що, в свою чергу, обумовлює формування нового стану політичної системи й характеру режиму.

Неоінституціоналістські підходи зосереджують увагу на значній ролі неформальних інститутів, «сила яких особливо зростає в умовах інституційного вакууму, слабкості або недостатньої легітимності формальних інституцій» [110, с. 67]. Такі позиції знайшли своє відображення при вивченні рівня інституціоналізованості Революції Гідності та конфлікту на Донбасі, вивченні складових процесу інституціоналізації на прикладі вітчизняних конфліктів. Положення неоінституціоналізму реалізувалися у вивченні ролі неформальних аспектів конфліктного менеджменту. Крім того, неоінституційний підхід сприяв

вивченню рівня розвитку участі населення у політичному житті суспільства, що наочно можна представити конвенційною та неконвенційною формою участі.

Заслуговує на увагу також набір інших підходів, які більшою чи меншою мірою послужили при написанні дисертації чи точніше при розкритті певних питань дослідження. Зокрема, термінологічний підхід, суть якого полягає у визначенні понять, їх характеристик, сутності, взаємозв'язку та місця у теоретичній основі дослідження а також розробці власних суджень та визначень важливий при вивченні ключових для дисертаційної роботи термінів та їх особливостей; історичний підхід важливий при осмисленні теоретичного обґрунтування феномену політичного конфлікту.

Щодо методологічних засад роботи, то варто зауважити, що в дослідженні використано комплексну сукупність як загальнофілософських, так і загальнонаукових та спеціальних методів. Комплексний характер дослідження зумовлений тим, що взаємне ознайомлення з результатами досліджень конфлікту в різних науках дозволить по-новому, більш системно підійти до вирішення внутрішньонаукових проблем [6, с. 72]. Крім цього, актуальність використання як загально-філософських, так і загальнонаукових методів дослідження зумовлене складністю самого феномену політичного конфлікту та його нелінійністю.

Щодо загально-філософських методів пізнання, то варто наголосити на діалектичному методі, який в контексті нашого дослідження особливо важливий при вивченні природи та динаміки конфлікту, а тому й при вивченні конкретних механізмів впливу на конфлікт, які в першу чергу залежать від його динамічних характеристик. Особливість методу полягає в сприйнятті об'єкту дослідження, тобто політичного конфлікту як динамічної системи, яка здатна до змін та трансформацій внаслідок руху та взаємних зв'язків елементів системи. Діалектичний метод особливо послуговував у вивченні динамічних характеристик політичного конфлікту, особливостей конфліктного прояву на кожній фазі конфлікту. Особливість загальнонаукових методів полягає в тому, що вони важливі та незамінні практично у всіх сферах дослідження.

Для виокремлення термінологічно-понятійого апарату, аналізу понять, їх характеристики та порівняння служить логіко-семантичний метод. Так, семантичний підхід до конфліктів виходить з того, що навіть сама використовувана мова опису може виявитися конфліктоутворюючим фактором [76]. Тобто, один термін може містити в собі кілька значень, або навпаки одне значення може виражатись у кількох поняттях. Саме завдяки цьому методу нами було проаналізовано сутність, загальні ознаки та різницю між такими поняттями, як «політичний конфлікт», «конфлікт», «протиріччя», «суперечність», «криза», також було виділено та охарактеризовано такі поняття як «регулювання конфлікту», «управління конфліктом», «менеджмент конфлікту». Крім цього, розмежовувалися сутнісні поняття «попередження», «врегулювання», «вирішення» та «розв'язання».

Має місце у конструктивності та змістовності нашого дослідження й історичний метод, який забезпечує вивчення конфліктної реальності з точки зору її виникнення, етапів і механізмів розвитку, становлення та формування, сучасного і майбутнього станів. В першу чергу застосування цього методу відобразилось на дослідженні еволюції теоретичних аспектів вивчення політичного конфлікту. Крім цього, історичний аспект виявився у дослідженні конкретних подій та практик розгортання конфлікту, зміни його динамічних характеристик, які набули конкретного еволюційного історичного розвитку. Історичний метод також важливий при виявленні історичних чинників, що впливають на виникнення чи проходження конфлікту, зокрема колишньої територіальної приналежності, історичних культурних особливостей тощо.

Варто зауважити, що дослідження політичних конфліктів охоплює елементи як політичних, історичних та психологічних, так і соціальних, економічних, духовних та інших суспільних наук. Тож, методи досліджень будуть різногалузеві, проте, пріоритетність тій чи іншій групі методів надається залежно від предметно-об'єктивної характеристики та цілей дослідження. Тому, можна впевнено говорити про посилення у ході нашого дослідження на концепцію наукового плюралізму, тобто використання тієї групи методів, які дають можливість комплексно

охарактеризувати особливості політичних конфліктів та закономірності управління конфліктами, незалежно від того, до якої наукової сфери вони відносяться.

До спеціальних методів дослідження ми можемо віднести такі, які необхідні виключно для аналізу політичного конфлікту а також для виявлення особливостей політико-інституційних механізмів регулювання конфлікту, зокрема метод класифікації, метод моделювання, інституційний метод, конфліктний моніторинг та маркетинговий аналіз. Слід також назвати метод кількісного та якісного аналізу (виявлення рівня розвитку політичного протиборства, дослідження масштабу загроз, які несе в собі конфлікт, виділення стану та можливостей політичних інститутів, які мають вплив на конфлікт, характеристика відповідності норм, принципів викликам, які несуть в собі політичні конфлікти тощо), метод картографії конфлікту (виявлення місць та зон, де конфлікт виник або де існує загроза його виникнення), аналіз даних (аналіз результатів виборів, результатів референдуму, даних соціального опитування, які важливі як для вивчення особливостей конфліктної ситуації та її регулювання, так і для трансформації конфлікту та процесу його регулювання), аналіз документів (зокрема законів, резолюцій, заяв, звернень, договорів). У теоретичній частині роботи велике значення відіграв метод порівняння, який послугував аналізу та виявленню спільних та відмінних рис різних теоретичних шкіл, які пояснювали сутність феномену політичного конфлікту та його значення для суспільного життя, а також теоретичних напрацювань, які розглядали процеси управління, регулювання, розв'язання та інституціоналізації політичними конфліктами.

Метод класифікації допоміг нам виокремити основні типи політичних конфліктів за допомогою вивчення їхніх ознак, функцій, рівнів організації та інституціоналізованості тощо. Особливо важливим для нас виявився метод моделювання, який має «можливість наглядно виявити тенденцію, динаміку існування об'єкта, критичні фази його розвитку і тим самим отримати уявлення про можливі результати взаємодії різних напрямів» [205, с. 9]. За допомогою створення умовної моделі розвитку політичного конфлікту чи моделі управління політичним конфліктом даний метод складає основу політичного прогнозування. Якщо

виходити з позиції негативної ролі конфліктів для розвитку суспільства, то завдання прогнозування полягає у тому, щоб дослідити сутність наявних протиріч та суперечностей, проаналізувати їх розвиток та передбачити їх переростання у конфлікти. За логікою позитивної ролі конфліктів не слід рекомендувати владі перешкоджати їх появі. У контексті нашого дослідження метод умовного моделювання послугував вивченню конкретних дій суб'єктів управління, механізмів та способів їх впливу на конфлікт, які спрямована на мирне врегулювання та конструктивне вирішення конфлікту, а також попередження після конфліктного загострення протистояння сторін конфлікту. Крім цього метод моделювання завдяки вивченню особливостей проходження конфлікту та характеристик його управління важливий при виробленні певних рекомендацій для уряду чи суб'єктів управління конфліктом.

Інституційний метод дозволив характеризувати процес управління конфліктом через характеристику та вивчення інститутів, тобто через створені суспільні форми організації та визначені норми, закони, принципи, які регулюють суспільні відносини. Крім цього, завдяки інституційному методу було виявлено відповідність конкретних дій щодо впливу на політичний конфлікт рівню інституціоналізації конфлікту.

Особливої популярності останнім часом набув такий метод дослідження як моніторинг конфліктів, який полягає у відстеженні та агрегуванні інформації про події, які мають визначений рівень конфліктного потенціалу в рамках окремого регіону чи в глобальному масштабі [89, с. 40]. В дисертаційному дослідженні широко використовуваний медіа-моніторинг сприяв виділенню особливих рис політичних конфліктів в Україні, виокремленню шляхів та способів впливу на конфлікт, дослідженню інституційних складових регулювання конфлікту. Зокрема, контент – аналіз ЗМІ в першу чергу був спрямований на виявлення термінів, які використовують різні джерела по відношенню до опису конфліктів, виявлення ставлення до держави як регулятора конфлікту, відношення до міжнародних організацій як третьої сторони конфлікту, а також зосередження уваги на тому, як характеризують явища що супроводжують конфлікт різні джерела (різне ставлення

до конфліктів у східних регіонах і в західних). Так, наприклад одні джерела конфлікт на Сході України характеризували як АТО, гібридну війну, війну Росії проти України, терористичні акції, тоді як інші наголошували що це громадянська, братовбивча війна.

Отже, розглянувши основні групи принципів, підходів та методів, за допомогою яких ми розкрили предметно-об'єктивну сферу дослідження, варто звернути увагу на те, що наукове пізнання нашого дослідження здійснювалось як на теоретичному, так і на емпіричному рівні. За допомогою теоретичних знань, ми розглядали та конкретизували змість основних теоретичних та сутнісних аспектів політичного конфлікту, а також особливостей його регулювання, відкривали нові перспективи пояснення та передбачення фактів, досліджували різні точки зору та твердження і цим самим орієнтували та спрямовували емпіричне знання. Теоретичне пізнання вказувало, які саме явища та події мають бути об'єктом емпіричного дослідження. Теоретичні знання сприяли виявленню сутності конфліктного менеджменту та виокремленню складових його етапів – попередження, врегулювання, вирішення чи розв'язання а також загальних шляхів та можливостей впливу на конфлікт. За допомогою емпіричних компонентів пізнання нам вдалось охарактеризувати наявний конфліктний потенціал, виділити особливості актуальних на даний момент конфліктів. Крім того, застосування емпіричних засад сприяло у виявленні переваг та можливостей політико-інституційного регулювання конфліктів в українському політичному просторі, прорахунків та проблем, які наявні у механізмах та шляхах впливу на конфлікт.

Висновки до розділу

Політичний конфлікт це складний та комплексний феномен сутність якого можна визначити через його природу, функції та типи. В ході дослідження вдалось виявити, що політичні конфлікти це не тільки конфлікти у політичній сфері чи між політиками, а конфлікти за владу, ресурси, за вплив в системі політичних відносин, за монополію прийняття рішень та можливість встановлення легітимності. Головні

риси, які відділяють політичний конфлікт від інших суспільних конфліктів, окрім вищезазначених, полягають в наступному: охоплює інтереси великих соціальних груп; публічність та відкритий характер протиборства; організаційна та інституційна оформленість суб'єктів, а в разі відсутності – наявність політичних лідерів; політико-правове та інституційне регулювання конфлікту, що дозволяє робити його конструктивним; наявність ідеологічної основи як рушійної сили у політичній боротьбі; законність використання сили та насильства.

Завдяки вивченню рівнів проходження та типологізації конфліктів нам вдалось виявити до яких типів конфліктів можемо віднести досліджувані конфлікти в Україні. Зокрема, якщо Революцію гідності можемо віднести до внутрішнього вертикального, однак з горизонтальними ознаками, то на прикладі конфлікту на Сході України, який одночасно можна характеризувати як внутрішній інтернаціоналізований, зовнішній збройний конфлікт, «війну де-факто» чи «гібридну війну», а також збройну агресію однієї країни проти іншої, що ще раз підтвердити складну будову феномену політичного конфлікту.

Для реалізації мети та завдань дослідження було застосовано такі методологічні підходи як соціально-конструктивістський (визначено причини конфлікту у патології соціальної системи), системно-синергетичний (дозволив розглядати політичний конфлікт та процес його регулювання як цілісну систему, враховуючи важливість випадкових чинників, які сприяли як зміні динаміки конфлікту, так і зміні процесу його регулювання), структурно-функціональний (допоміг дослідити класифікацію політичних конфліктів, сприяв виокремленню структурних елементів конфліктного менеджменту, та зокрема процесу інституціоналізації та виявити роль цих елементів у процесі регулювання), інституційний підхід (зорієнтував дослідження на виявлення важливості формальних і неформальних норм та принципів; здатність інститутів відповідати на конфліктні виклики), термінологічний (дозволив виокреми та визначити необхідні для комплексного дослідження терміни та категорії). Застосування вищезазначених підходів зумовило необхідність у використанні як загально-філософських, загальнонаукових, так і спеціальних методів, що стосуються досліджуваної проблематики.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

3.1 Характерні особливості та структура процесу управління політичними конфліктами

Незважаючи на те, що конфлікти є неминучими і невід'ємними у політичному житті суспільства, кожний конфлікт рано чи пізно вичерпує себе. Думка про те, що конфлікти завершуються стихійно і без жодного впливу вже не популярна в наш час. Для того, щоб політичний конфлікт не набув деструктивних руйнівних наслідків, не перейшов у стадію насильства, а також для того, щоб вирішити суперечності мирним шляхом, конфліктом потрібно регулювати та управляти. Процес управління та регулювання політичних конфліктів здійснюється шляхом створення ефективних інститутів та органів, способом прийняття рішень та нормативно-правових документів, які мають вплив на проходження та завершення конфлікту.

В першу чергу потрібно нагадати, що автор дисертації виходить із того, що управління конфліктом, його регулювання та менеджмент практично є тотожними з приводу того, які складові дій та чинників вони включають. Тобто в своєму дослідженні терміни «регулювання», «управління» та «менеджмент» політичного конфлікту ми вживаємо переважно як синонімічні і при цьому вважаємо що ці процеси існують як загальні, комплексні для вираження процесу попередження конфліктів, врегулювання та вирішення чи розв'язання.

Для того, щоб оцінити практичні результати процесу управління політичними конфліктами в першу чергу потрібно визначити об'єкт та предмет процесу, суб'єктів та їх цілі. Важливо також усвідомити яку роль виконує конфлікт для суспільства та політичної системи, умови та характер їх прояву. При цьому потрібно пам'ятати, що однакових конфліктів за предметно-об'єктивними характеристиками, динамікою,

функціями та особливостями прояву не буває. Відтак, враховуючи унікальність кожного конфлікту неможливо виробити єдиної стратегії управління.

Управління політичними конфліктами можна розглядати у двох вимірах: внутрішньому і зовнішньому. У першому випадку йдеться про власну поведінку конфліктуючих сторін. У другому маємо на увазі процес, в якому суб'єктами управління можуть виступати: держава та її органи або незалежні посередники (медіатори) [220]. Тож, до суб'єктів регулювання політичного конфлікту можуть належати як сторони конфлікту, так і зовнішня чи «третя» сторона. При цьому, діяльність суб'єктів управління доцільно розглядати на мегарівні, макрорівні та мікрорівні. Мегарівень охоплює діяльність на рівні взаємодії міжнародних організацій та держав; макрорівень включає управління на рівні окремої держави, її інститутів, дипломатії, силових структур, економічних і політичних заходів тощо, тоді як мікрорівень передбачає регулювання на рівні організацій, груп, індивідів. А суть управління політичним конфліктом зводиться не до того, щоб впливати виключно на конфлікт, а відповідно до того, щоб впливати на учасників конфлікту, і цим самим трансформувати конфліктний потенціал.

При цьому, потрібно зауважити, що держава та її інститути у політичному конфлікті можуть відігравати роль сторони конфлікту, регулятора, посередника і навіть ініціатора політичного конфлікту, особливо, якщо це стосується етнічних питань. Так, як слушно відзначає Д. Гайдай, там, де порушується рівновага між державою та етнічною меншиною, відбувається мобілізація за національно-етнічним фактором і саме державна політика тут відіграє роль каталізатора виникнення конфлікту [25, с. 163]. Доказом цьому є одна із причин виникнення конфлікту на Сході. При цьому можна стверджувати, що навіть не причиною, а приводом для конфліктної боротьби. Оскільки йдеться про спробу скасувати так званий «мовний закон», до якої вдалася Верховна Рада на своєму першому (після Революції гідності) засіданні – 23 лютого 2014р. Пропозиція скасування дістала підтримку більшості, проте надалі законопроект не був підписаний. Однак, прецедент було створено – і його негативні наслідки виявилися на двох рівнях. На внутрішньому – скасування було використано як один із приводів для створення сепаратистських рухів на

Півдні і Сході країни. На зовнішньому – викликало негативну реакцію міжнародної спільноти, особливо РФ.

Також до суб'єктів управління конфліктом часто відносять і, так званих, «прихованих» учасників, які не виступають ні в якості безпосередніх учасників конфліктного процесу, ні в якості офіційної «третьої сторони», проте відіграють велику роль у процесі регулювання політичним конфліктом, зокрема на його ескалацію та загострення. Прикладом таких прихованих учасників можна назвати дії РФ на початкових етапах конфлікту на Донбасі, коли російська влада своїми виступами на підтримку сепаратистів сприяла інтенсифікації конфлікту.

Об'єктом управління політичними конфліктами у загальному вигляді виступає сукупність політичних зв'язків, відносин, процесів і механізмів, що спрямовані на пошук мирних способів попередження, врегулювання та вирішення протиріч між суб'єктами політичного конфлікту. Проте, якщо брати до уваги зазначені вище складові управління політичним конфліктом, запропоновані дослідниками Б. Коваленком, А. Пироговим, О. Рижовим, то можна зауважити подвійну точку зору щодо визначення об'єкту менеджменту конфлікту. Так, в першому випадку, об'єктом виступатиме діяльність суб'єктів політичного управління за для попередження ескалації конфлікту (чи навпаки провокування та загострення), врегулювання суперечностей та розв'язання конфліктної ситуації. А в другому випадку об'єктом управління є діяльність спрямована на управління тих самих суб'єктів управлінської дії, за для досягнення поставлених цілей. Але потрібно пам'ятати про те, що кожна сторона конфлікту об'єкт конфліктної боротьби бачить зі своєї точки зору.

Діяльність суб'єктів управління залежить від динаміки конфлікту. Так, на початковому етапі конфліктом легше управляти і управлінським діями можна попередити загострення конфлікту. На етапі ескалації конфлікту важливо застосовувати процес врегулювання, що полягає в примиренні сторін, припиненні насильства, проте, не вирішує глибинних причин конфлікту. За для повного вичерпання конфлікту чи переформатування відносин застосовують таку тактику як розв'язання та вирішення конфлікту.

Однак, дія, направлена на зменшення рівня насильства, якою б важливою вона не була має бути доповнена роботою по впливу на ситуацію в цілому і на установки учасників, якщо ми хочемо досягнути реального чи «позитивного миру» [217, с. 32].

Основна мета управління та регулювання конфліктів полягає в тому, щоб запобігти, попередити деструктивні конфлікти, а також сприяти їх вирішенню. Так як управління в політиці призначене не здійснити тоталітарно-утопічний проект усунення з суспільного життя будь-яких конфліктів, а контролювати конфліктогенний потенціал суспільної гетерогенності, залишаючи якомога більшу кількість конфліктів можливими і запобігаючи їх перетворенню на реальне політичне протиборство [99, с. 85].

Управління конфліктом може мати як деструктивні так і позитивні наслідки, тобто загострювати, так і згладжувати конфлікти. Для пояснення цього твердження пропонуємо взяти за основу концепцію досліджень щодо зазначеної проблеми, запропоновану російським конфліктологом А. Чумиковим і перенести її на реальні конфлікти в нашій державі. Вчений зазначає що управління конфліктом само по собі конфліктне. Оскільки, роблячи дисфункціональними відносини одного рівня, воно здатне надати функціональний характер відносинам іншого рівня. Деякий ініційований конфлікт першого порядку дійсно загострює конфлікт другого порядку, але в той же час згладжує конфлікти третього, четвертого і п'ятого порядків [221, с. 54].

Як правило, управлінська діяльність в реальному житті виробляється в інтересах одного суб'єкта. Так, наприклад, в конфлікті на Сході України управління відбувається зі сторони держави. При цьому держава виступає в якості повноправної сторони конфлікту і в якості одного із суб'єктів управління. Не можна заперечити той факт, що управління з боку держави відбувається за «правилами держави». При цьому, деякі механізми щодо регулювання конфлікту з боку державної влади можуть не влаштовувати другу сторону конфлікту.

Варто відзначити, що управління конфліктом як процес, характеризується наступними конструктивними наслідками: прагненням нейтралізувати загострення конфлікту та його силовий потенціал; вивести конфліктні відносини на новий

перспективний рівень; виявити причини протиріч, що призвели до конфлікту; переформувати антагоністичні суспільні відносини.

Якщо знову повернутись до концепції А. Чумикова, то можна погодитись із твердженням вченого, що кілька маленьких конфліктів можуть в значній мірі нейтралізувати один великий чи навпаки, один великий може повністю розчинити незначні конфлікти. Досить часто для оптимізації відносин на зовнішньому рівні управлінські дії можуть призвести до суперечностей та непорозумінь на внутрішньому. Чи навпаки, для того, щоб подолати супротивника на зовнішньому рівні, відносини на внутрішньому рівні стають конструктивнішими, об'єктивнішими, дружнішими. При цьому само по собі зникають, або стають менш загрозливими та помітними ті суперечки та розбіжності, що існували у відносинах.

Так, донедавна конфліктологічний процес в Україні характеризувався протиріччями як на внутрішньому горизонтальному рівні, так і на вертикальному рівні, виразні були суперечності між самими представниками влади та владними органами, які підривали суспільство зсередини та сприяли недостатньо ефективній управлінській діяльності. Останні два роки державна управлінська діяльність за для регулювання зовнішнього конфлікту на Сході України характеризується більшою цілеспрямованістю, об'єднаністю інтересів щодо регулювання як конфліктних відносин, так і суспільних відносин загалом. Суспільство при цьому є більш цілісним, життєздатним та сприятливим для реформ та прогресу. Варто зауважити, що в даній роботі ми не ставимо перед собою завдання висвітлити основні управлінські дії, які сприяли загостренню конфлікту, але навпаки хотілося б розкрити сценарії щодо врегулювання, вирішення чи згладження негативних наслідків конфлікту.

Регулювання та управління конфліктами не було б можливе без спеціальних механізмів, під якими ми маємо на увазі сукупність норм, принципів, методів та засобів управлінської діяльності для досягнення цілей суб'єктами управління конфлікту. Основою для регулювання конфліктів є прийняття спеціальних заходів, процедур, створення та діяльність інститутів та організацій, метою яких є ліквідація негативних наслідків конфлікту та переведення останніх в мирне русло, розв'язання

суперечностей, виявлення причин, що призвели до політичної боротьби. Базисом для прийняття заходів з регулювання конфлікту є визначення на кожному етапі конфліктного розвитку факторів, що сприяють та перешкоджають ескалації конфлікту, і відповідно прийняття дій щодо ослаблення чи посилення останніх. При цьому, найбільш дієвим заходом є позбавлення сторін ресурсів для нарощування конфлікту.

Важливо також наголосити на тому, що управління конфліктом здійснюється на основі загально визнаних принципів та підходів. Серед загальних принципів, важливо звернути увагу на такі, як гласність, демократичність, об'єктивність, системність, конкретність та ін. Щодо підходів, то можна виділити нормативний, силовий, психологічний, ідеологічний, комунікативний та інші.

Діяльність з регулювання конфлікту важлива в контексті створення умов для вирішення конфлікту і лише в разі усунення конфліктної ситуації управлінська діяльність стає неактуальною. Це можливо в разі або відмови однієї із сторін від своїх цілей (від повної перемоги однієї зі сторін), або такої взаємної зміни цілей сторін, яка робить їх сумісними (компроміс), або відмови всіх сторін від своїх цілей (якщо предмет спору втрачає свою цінність в очах сторін або перестає існувати). [142, с. 59].

Попередження чи запобігання конфліктів є основним і найбільш ефективним способом управління та регулювання конфліктів. Попередити конфлікт набагато легше, ніж його вирішити, адже врегулювання чи вирішення конфлікту потребує політичних, військових та матеріальних зусиль. Запобігання конфліктам передбачає такі види діяльності, як виявлення ситуацій, які можуть призвести до насильства, зниження різними способами наявної напруженості, запобігання ескалації конфлікту, усунення джерел небезпеки, які можуть перерости у насильство.

На латентному етапі розвитку можна попередити значну кількість конфліктів, проте, щодо політичних, то попередити можна хіба що тільки ескалацію чи генералізацію, а також переростання останнього у збройний насильницький конфлікт. Це твердження можна пояснити тим, що для того, щоб передбачити конфлікт потрібно на початковому етапі точно виявити його причини, цілі та

прагнення сторін. У випадку із політичним конфліктом, інтереси, цілі, співвідношення сил дуже важко виявити навіть на етапі протистояння, не говорячи про латентний етап. Тож, суттю попередження політичного конфлікту є не саме заперечення та запобігання проблеми, а виявлення та пошук ненасильницьких способів його вирішення ще на ранньому етапі його виникнення або у відносинах, які несуть загрозу напруження та генералізації. Тому у практиці конфліктології можна більше зустріти такі терміни як «запобігання насильства» чи «запобігання криз», що по суті й відповідає попередженню політичного конфлікту.

Варто зауважити ще й таку річ, що стратегія і тактика попередження конфлікту часто застосовується не тільки до появи насильства, а й після, тобто на останньому етапі розвитку конфлікту, а точніше у після конфліктній відбудові, і основна діяльність спрямована на недопущення відновлення бойових дій.

Типовими інструментами попередження конфлікту можуть бути засоби побудови довіри та забезпечення безпеки у відносинах, раннє попередження, превентивна дипломатія, превентивна підтримка миру та виховання в дусі миру. А. Кіссе виділив наступні підходи до попередження конфлікту: превентивні заходи, що включають превентивну дипломатію й системи раннього попередження; правові інструменти та заходи (щодо суперечок), попередній переговорний процес (щодо суперечок і конфліктів); управління конфліктом, що включає операції з підтримки миру, примус до миру, превентивне розгортання, санкції; передконфліктне будівництво миру [83].

Важливим елементом для запобігання чи попередження конфліктів є вчасне прогнозування конфліктної ситуації та діагностика конфліктів. Це в свою чергу передбачає виявлення несумісності інтересів, аналіз причин конфлікту, цілей та балансу сил сторін конфлікту. Необхідно також виділити деструктивні чи конструктивні наслідки, які несе у собі майбутній конфлікт. Ці дії дозволять зробити аналіз конфлікту і спрямують управління конфлікту до вибору певних засобів та інструментів.

До засобів з побудови довіри зазвичай відносять обмін військовими місіями, утворення регіональних центрів зі зменшення небезпеки розвитку конфліктів,

контроль за дотриманням регіональних угод у сфері роззброєння тощо. На практиці зазначений метод зарекомендував себе як один із найбільш дієвих інструментів у сфері послаблення напруження та попередження ескалації конфлікту [136, с. 48].

Потрібно зауважити, що сучасні західні дослідники в основному віддають перевагу системі раннього попередження конфліктів. При цьому вони наголошують не на попередженні вже існуючих конфліктів, а в основному на опрацюванні та дослідженні відносин, які несуть загрозу для конфлікту. Як заявляє дослідник німецького фонду Бергхоф А. Остін «раннє попередження може включати аналіз і моніторинг конфліктів, аналіз даних, ризик і захист інтересів груп тощо» [232, с. 4].

Під превентивною дипломатією потрібно розуміти «дії, спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти й обмеження їх масштабів», таке визначення, що в сучасній науці вважається найбільш вдалим, було запропоновано генеральним секретарем ООН Б. Галі у його доповіді «Порядок денний для миру» 1992 р. [152]. Превентивна дипломатія становить собою складне об'єднання засобів і методів, які залежать від сутності та природи конфлікту. Існує низка інструментів, які належать саме превентивній дипломатії. Вони перелічені науковцем С. Мельник і передбачають: встановлення довіри, раннє попередження, що базується на зібранні та аналізі інформації, встановлення фактів, превентивне розгортання, утворення демілітаризованих зон [136, с. 48].

Щодо превентивної підтримки миру, то варто зауважити, що це засіб, який передбачає діяльність миротворців у зоні конфлікту спрямований на те, щоб зменшити напруженість у зоні конфлікту та створити умови для врегулювання конфлікту мирним шляхом. Потрібно зауважити, що згідно визначеного плану нашого дослідження про миротворчі та миробудівничі заходи регулювання конфлікту ми розглянемо детальніше у наступному розділі.

У політичній практиці управління конфліктом зустрічається таке явище, як сприяння ескалації конфлікту, що спрямоване на посилення інтенсивності та розширення масштабів чи кількості учасників конфлікту. Стимулювання ескалації політичного конфлікту може бути виправданим по відношенню не лише до

конструктивного, а подекуди й деструктивного конфлікту. Якщо конфлікт зможе привести політичну систему до радикальних змін та реформ, яких вона потребує, то ініціювання конфлікту є важливим шляхом впливу. Досить часто стимулювання ескалації конфлікту є чинником зміни тоталітарної політичної системи чи усунення антидемократичних політичних режимів, які нехтують правами та інтересами населення. Саме тоді це стимулювання є необхідним і виправданим.

Якщо попереджувальні засоби стають не дієвими і протистояння перейшло із початкової латентної стадії у відкриту боротьбу, то тоді варто говорити про пряме управління конфлікту. Саме тоді конфліктна ситуація потребує врегулювання, яке передбачає дії, спрямовані на припинення конфронтаційного протистояння та ескалації конфлікту. Як правило, врегулювання збройного конфлікту відбувається тоді, коли, в одному випадку, сторони зрозуміли, що ведення насильницьких дій є вже непотрібним чи не вигідним, або в іншому випадку, коли одна сильніша сторона конфлікту чи третя сторона нав'язує припинення воєнних дій другій стороні. Проте, джерела конфлікту все ще не зникають і продовжують свою руйнівну дію. При цьому, потрібно звернути увагу на те, що роль врегулювання як управлінського процесу полягає в тому, щоб направити сторони до припинення ескалації чи бойових дій та зосередити всі зусилля на потенційному розв'язанні конфлікту.

Тобто, врегулювання виступає запорукою чи способом потенційного вирішення конфлікту. Це можна пояснити тим, що через військові чи агресивні дії сторін одна проти одної вони не в змозі виявити істинні причини та джерела конфлікту, що є основою для конфліктного розв'язання. Проте, існує й інший варіант розвитку, коли конфлікт проходить стадію врегулювання, але до розв'язання справа так і не доходить, тому що конфлікт повертається до своєї початкової фази розвитку і починає діяти з новою силою. Це питання динаміки конфлікту, але основною причиною виступає той факт, що врегулювання конфлікту є короткостроковою перспективою. І якщо вчасно не будуть застосовані дії щодо розв'язання конфлікту, то останній може відновити свою силу. При цьому напрошується інший висновок, що врегулювання конфлікту як дія з управління може реалізуватися більшою мірою тільки на стадії ескалації конфлікту.

Окрім повернення від військового до політичного управління конфліктом процес врегулювання також включає дії суб'єктів по утриманню конфлікту в цивілізованих рамках, створення певних правил, норм та інститутів за для контролю над конфліктом. Процес врегулювання конфлікту намагається включити різні форми агентств (міжнародні організації, держави, неурядові організації, індивідууми), направлений на різні групи (лідери сторін, еліти, маси) і змінюється відповідно до форм, напрямів та цілей [250, с. 253].

Останнім етапом управління політичного конфлікту є його розв'язання. Як зазначає Дж Скотт, будь-який конфлікт можна розв'язати. Ключ полягає в тому, щоб поглянути на конфлікт, як на задачу, яка повинна бути вирішена: у першу чергу визначити причину конфлікту, а потім – застосувати відповідну техніку вирішення конфліктних проблем [185, с. 7]. Тобто, розв'язання політичного конфлікту передбачає припинення протиборства, примирення конфлікуючих сторін а також відновлення їх співпраці.

Процес розв'язання на нашу думку актуальний після припинення бойових та ворожих дій, після врегулювання конфлікту та в пост-конфліктний період, з метою недопущення повторного виникнення конфлікту. Процес розв'язання політичних конфліктів поділяється на дві фази: 1) прийняття рішення; 2) практична реалізація [115, с. 59].

Варто зауважити, що ще однією стратегією впливу на конфлікт є його трансформація. На даний момент у вітчизняній конфліктологічній науці склалися дві точки зору щодо визначення даного поняття. Перша розглядає трансформацію конфлікту як саму зміну динаміки та розгортання конфлікту у напрямку до деескалації. Так, М. Тельник зазначає, що «трансформація конфлікту — це термін, що описує природні події» [199, с. 240]. З іншої точки зору трансформацією називають вплив на конфлікт за для його розв'язання. В цьому випадку влучним є визначення М. Осіпової, яка характеризує трансформацію як послідовність необхідних проміжних кроків, в результаті яких стає можливим перехід конфлікту від стадії ескалації до деескалації, завершення насильницького протиборства, установлення миру і його зміцнення. Це припускає істотні зміни конфлікуючих

сторін і їх взаємовідносин, а також структурних параметрів тієї ситуації, що створила конфлікт [143, с. 202].

На нашу думку, найбільш точним є визначення трансформації конфлікту запропоноване одним із засновників теорії і практики трансформації конфлікту Й. Галтунгом, який зазначає, що «трансформація конфлікту – це перенесення його у нову реальність» [239]. Вчений пояснює, що трансформувати конфлікт означає трансцендувати, тобто вводити в нову реальність цілі учасників конфлікту, визначивши для них інші цілі і цим самим знявши конфлікт включно з дискурсами, що обстоюють нездоланність цієї несумісності – і, нарешті, перенісши його у більш перспективне місце. Щоб досягнути цього, конфлікт має бути доповнений ще й сторонами та цілями, про які учасники часто навіть і не думають. Тобто під трансформацією конфлікту розуміють найбільш широкий та повний рівень змін в процесі впливу на конфлікт за для його розв'язання.

Як складову управління процес трансформації розглядати ми не можемо. тому що в основному управління спрямоване на пошук шляхів розв'язання конфлікту, тоді як трансформація в загальному вигляді це переформатування відносин. На нашу думку трансформацію конфлікту можна розглядати хіба що через призму результатів управління конфліктом, а також як потенційне джерело змін у напрямку до розв'язання конфлікту. Тобто наскільки були ефективними механізми впливу на конфлікт, настільки конфлікт трансформований у конструктивне русло.

В загальному вигляді процес трансформації конфліктів передбачає, по-перше зміну контексту конфлікту, тобто перехід конфлікту із міжнародного до регіонального чи внутрішнього, або навпаки із внутрішнього в зовнішній. Яскравим прикладом цьому є перехід конфлікту на Сході України із рамок внутрішнього у зовнішній. По-друге, структурні зміни, які відбуваються на рівні держав чи суспільств. По-третє, трансформацію акторів та цілей конфлікту. По-четверте, зміну проблем, які остаточно можуть перенести конфлікт в інший вимір. При цьому, кожна з умов може проходити самостійно, а може в комплексі. Проте вони змінюють процес конфлікту або по динаміці в напрямку до деескалації, або по проблемі (ціль боротьби втрачає свій сенс). Трансформуватися конфлікт може тими

ж суб'єктами, що у процесі управління, тобто як сторонами конфлікту, так і третьою стороною (завдяки зусиллям міжнародних організацій, які виявляються у миротворчій діяльності).

Отже, будь-яке свідоме, ціленаправлене втручання в конфлікт або вплив на учасників, яке безпосередньо чи частково впливає на проходження, динаміку та результати конфлікту можна розглядати як управління чи регулювання останнього. Як і будь-який процес управління конфліктом включає певний набір його сутнісних характеристик. Менеджмент політичних конфліктів включає в себе попередження чи сприяння ескалації політичних конфліктів, їх врегулювання та вирішення. При цьому, для кожного етапу регулювання важливим є застосування комплексу політико-правових засад та інституційних механізмів, використання яких залежить від політичної системи, яка склалася у суспільстві. Результативність застосування механізмів управління конфліктом виявляється у процесі його трансформації.

3.2 Політико-правові засади врегулювання та розв'язання політичних конфліктів в Україні

Політичні конфлікти є складовою частиною розвитку будь якого суспільства. Українське суспільство від початку своєї історії супроводжувалось конфліктами в політичній сфері, які сприяли переформатуванню влади, трансформації політичних цінностей, а також розвитку громадянського суспільства, однак конфлікти, які мали місце в політичному середовищі за останні два роки були найтрагічнішими і найконструктивнішими одночасно. Саме Революція гідності як внутрішній вертикальний конфлікт проти корумпованої влади, яка свідомо нехтувала правами та свободами громадян та збройна агресія чи гібридна війна Росії проти України, яка виявилася в незаконній анексії Криму та збройній підтримці сепаратистів на Сході України (внутрішній інтернаціоналізований або міжнародний конфлікт) засвідчили про новий етап суспільно-політичного розвитку, заставили подивитись на питання безпеки й стабільності по-іншому, продемонстрували зміну геополітичної конфігурації світу.

Варто відзначити, що конфлікт на Сході країни можна характеризувати з трьох позицій: по-перше, як конфлікт глобального характеру, який виявився у протистоянні Заходу і Сходу, а також у значних порушеннях принципів та норм системи міжнародної безпеки; по-друге, як зовнішній регіональний конфлікт між Україною та РФ; по-третє, як внутрішній (локальний) етнополітичний конфлікт між державою та етнічною групою з ознаками тероризму з боку збройних угруповань Сходу.

Політичний протест зими 2013–2014 рр. в Україні, як стверджує політолог Г. Зеленько, відзначився надзвичайним рівнем політичного протистояння, гостротою форм і, по суті, вирішальною роллю «вулиці». За своїм типом така форма політичної участі є неконвенційною, а тому важко прогнозованою. А за змістом Майдан є, так званим, інструментом артикуляції вимог громадян. [72, с. 35]. Майдан як політичний протест народу проти свавілля влади – прояв вертакального типу політичного конфлікту, з ознаками горизонтального (внутрішні суперечності між владою та опозицією мали місце на початкових етапах конфлікту), а також приклад переходу конфлікту інтересів у конфлікт цінностей (умовна межа переходу – застосування сили проти мирних демонстрантів).

Зважаючи на це, потрібно зазначити, що управління конфліктом може бути на мегаполітичному, макрополітичному та мікрополітичному рівнях, тобто на глобальному рівні, регіональному та державному, а відповідно за активної участі міжнародних організацій як урядових, так і неурядових, провідних держав, груп держав, різноманітних міжнародних ініціатив, фондів тощо; державних інституцій та інститутів громадянського суспільства. Зважаючи на поставлені завдання, в даному питанні пропонуємо розглянути зусилля суб'єктів управління, спрямовані на трансформацію конфлікту на мікрорівні та на макрорівні, при цьому, роль третьої сторони на міжнародному рівні регулювання пропонується дослідити в наступному розділі.

Фактично, особливості конфлікту на Сході підходять під стандартне визначення сепаратизму, тобто «втрата центром влади на території регіону під час захоплення владних повноважень місцевою елітою, невиконанні рішень, що

приймаються на рівні центральної влади, формуванні в регіонах нових владних структур, які порушують загальнодержавну систему управління» [218, с. 46]. Однак, в цьому контексті можна взяти до уваги твердження Д. Сміта: «те, що зазвичай називають етнічним конфліктом, по суті є конфліктом за владу чи доступ до економічних ресурсів, який тільки прикривається етнічною маскою» [256, с. 12].

Політичну основу конфлікту доводять по-перше, причини виникнення конфлікту, зокрема: дезінтеграція регіонів України внаслідок переформатування влади новими проєвропейськими лідерами; слабкість інституцій держави, які утворились новими лідерами і новими цілями; несприйняття нової влади значною частиною населення; курс на євроінтеграцію держави, який з острахом прийняли на Сході; політична та економічна кризи та соціально-політична нестабільність, незахищеність інформаційної сфери України, не враховуючи вже зовнішню причину – Кремлівську політику, спрямовану на розпалення конфлікту в Україні за для перешкоджання євроінтеграції нашої держави. По-друге, ідеологічна основа конфлікту як наслідок культурного, мовного, релігійного розшарування населення від часу здобуття Україною незалежності, а також боротьба за владу й за територію – друга ознака конфлікту політичного. Прояви сепаратизму сміливо можна назвати «штучними», так як «об'єднатися у щось потужне сепаратитське для створення ще однієї псевдодержави – неможливо, зважаючи на дуже різні настрої людей на Сході і Півдні» [55]. Крім цього, результати соціологічного опитування, проведеного спеціалістами Центру Разумкова по всій території України у травні 2015 р. [225] щодо питання територіального устрою держави показали: тільки 14,5 % населення підтримують ідею федеративного статусу країни, тоді як переважаюча більшість (69,2 %) проти.

Особливістю обох досліджуваних конфліктів є той факт, що державні інституції виступають в якості сторони конфлікту і в якості суб'єкта регулювання, і мають на меті мирне врегулювання та конструктивне вирішення конфлікту, збереження цілісності та незалежності держави та вирішення проблем і протиріч, що лежать в основі конфлікту. Адже саме держава є основним гарантом безпеки та добробуту всіх її громадян. Тому, органи державної влади визначають необхідні

засоби, методи, форми політичної діяльності, створюють конкретні органи та інститути та уповноважують їх сприяти конструктивному вирішенню політичних конфліктів. Велике значення у процесі управління конфліктом відіграють інститути громадянського суспільства, які завдяки своїй наближеності до суспільних мас можуть впливати на їх поведінку і водночас контролювати роботу влади. Вплив цих суб'єктів на трансформацію конфліктів й спробуємо дослідити в контексті даного питання.

Шляхи впливу на політичний конфлікт умовно можна поділити на мирні та силові. В сучасних умовах важливим є вибір саме мирних демократичних механізмів врегулювання конфліктів, що виступає головною передумовою захищеності суспільних інтересів, розвитку громадянського суспільства та правової держави. Адже, переважно «ефективність політичного режиму може визначатись тим, якими засобами вирішуються наявні в суспільстві політичні конфлікти» [124]. Мирний шлях впливу на конфлікт, на нашу думку, включає систему методів, технологій, засобів, заходів для максимального сприяння ненасильницькому та конструктивному врегулюванню та вирішенню конфлікту. При цьому цей шлях може виглядати як короткострокова перспектива дій або як довгострокові заходи, які матимуть вплив на зміну всієї політичної системи. Реалізація мирного шляху впливу на конфлікт відбувається, в першу чергу, в рамках стратегії інституціоналізації, тобто через легальне обрамлення проходження конфлікту. А також використовує різноманітні підходи регулювання, засновані на компромісі, консенсусі та співробітництві.

Силовий підхід до конфлікту в якості самооборонного заходу може застосовуватись до поки РБ ООН не вдасться до заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки» [191], а також в якості миротворчих дій, спрямованих на відновлення миру. У внутрішньополітичному середовищі (демократичної держави) для регулювання конфліктів силовий аспект важливий для стабілізації ситуації однак, не порушуючи основних норм та принципів як внутрішнього, так і міжнародного права. Насильницький вплив на конфлікт в сучасних умовах не призводить і не означає його вирішення. Застосування сили для

регулювання конфлікту, однак з дотриманням чітких вимог, може мати позитивні наслідки тільки в таких ситуаціях, як роззброєння бойовиків, захист мирних жителів чи важливих державних об'єктів тощо, однак, використання сили у довгостроковій перспективі результатів не дає.

Так, після введення регулярних російських військ на територію України, представлених у ролі миротворців, захоплення сепаратистами адмінбудівель в Донецькій та Луганській областях 14 квітня 2014 р. в Україні була розпочата Антитерористична операція (АТО) із залученням Збройних сил України, однак при цьому воєнний стан не було введено. Згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом» АТО розцінюється як «комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності» [64]. Вітчизняні політологи В. Корнієнко і С. Денисюк [104, с. 343] виділили наступні моменти вітчизняних терористичних актів: по-перше, «новодержавний» характер тероризму, що пов'язано із утворенням, так званих, ДНР і ЛНР; по-друге, системний, пролонгований, тривалий характер прояву, що суперечить загальним визначенням цих дій; по-третє, дії, вчинені під час війни, не кваліфікуються як терористичні, при тому, що сьогодні до характеристики конфлікту усе частіше вживається слово «війна». Це свідчить про зусилля влади вирішити конфлікт мирно, не оголошуючи воєнного стану, однак використовуючи воєнні дії на Сході як боротьбу та захист проти тероризму.

Мирні шляхи регулювання конфлікту традиційно поділяють на політичні та правові, які практично завжди поєднуються чи взаємодоповнюються, використовуючи роль третьої сторони чи посередника і політичні домовленості, які завершуються підписанням документів, що мають правову силу. Проте, слід також підкреслити, що не існує єдиної загальноприйнятої мирної схеми управління конфліктом і при цьому єдиної виробленої системи політико-правового впливу.

На нашу думку, в межах політико-правового способу регулювання політичних конфліктів можна розглядати сукупність певних заходів та мір, які можуть

застосовуватись в різних конфліктах по різному, доповнювати один одного чи направлятися окремо більшою чи меншою мірою. В їх число входять наступні: заходи правового характеру, заходи політико-дипломатичного характеру, міри економічного впливу, гуманітарні заходи, а також заходи військово-політичного характеру.

Заходи правового характеру управління конфліктом в основному посиляються на застосування відповідних правових норм, принципів що містяться як в національному, так і в міжнародному праві. Їх сутність полягає у наявності системи закріплених на юридичному рівні норм, правил та принципів, які дозволяють встановити статус учасників конфлікту, визначити їх права, законність їхніх інтересів, а також можливості та підстави для задоволення зазначених інтересів [30, с. 610]. За наявності консенсусу між суспільством та державою, тобто верховенства права останнє виступає головним інструментом мирної стратегії, тобто виконує функцію попередження, врегулювання та розв'язання конфлікту. І одночасно сприймається як легальний та легітимний механізм, адже ініціюється суспільством, розробляється державою та державними інституціями і визнається як першим, так і другими.

Одна із спроб уряду та парламенту під час президентства В. Януковича регулювати конфліктні протести на Майдані – це «диктаторські закони» від 16 січня 2014 р., зокрема Закони «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень під час проведення футбольних матчів»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі»; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження» [68] та інші.

Особливістю цих нелегітимованих законів є те, що вони приймалися без використання системи «Рада», а за принципом підняття рук. Згідно висновків

Генпрокуратури закони «були спрямовані на перешкоджання проведенню мирних акцій протесту, розширення репресивних повноважень правоохоронних органів. Процедура їх призвела до підвищення ескалації в суспільстві [38], а також вони порушували основні принципи та норми міжнародного права. Однак, всі ці закони втратили чинність 2 лютого 2014 р. через величезний спротив як суспільства так і міжнародної спільноти.

Сутність політичних механізмів полягає в тому, що суб'єкти політичного конфлікту спочатку з'ясовують взаємні інтереси, а потім через пошук «неконфронтаційного поля» (це поле взаємних поступок, коли різні учасники політичного конфлікту вказують на певні загальні цінності або норми, які можуть бути покладені в основу врегулювання даного політичного конфлікту) визначають міри та форми гарантій можливого компромісу [30, с. 612]. Ці норми та цінності можуть пропонуватись як з боку сторін конфлікту, та і з боку третьої сторони. Крім того, правові заходи впливу на конфлікт спрямовані не тільки на створення та реалізацію нормативно-правового регулювання конфлікту, а також на сприяння ефективного застосування та реалізації вже існуючих правових документів у конкретному конфлікті.

Так, характеризуючи роль правових механізмів регулювання конфлікту, то в першу чергу потрібно звернути увагу на вже прийняті та усталені правові інструменти, які існують в державі та регулюють політичні відносини. Це, перш за все, Конституція держави, основні діючі закони, що регулюють суспільні відносини, договори, що мають як внутрішній характер так і зовнішній, різноманітні укази, резолюції, постанови, розпорядження які були прийняті в державі та регулювали політичні та суспільні відносини, а також Концепція та Стратегія національної безпеки та Воєнна доктрина, на яких базується політика всіх інститутів влади.

Крім того, нормативне забезпечення виступає основою здійснення всіх інших заходів, спрямованих на трансформацію конфліктів, адже як стверджує В. Котигоренко «без нормативної основи не може відбуватись ні інституціалізація конфлікту, тобто визначення процедури і правил, за якими будують відносини сторони протистояння, ні легітимація інституціоналізованого порядку, ні

ідентифікація учасників конфлікту як носіїв певного інтересу, ані якісна розробка стратегії і тактики врегулювання» [107, с. 510].

Правові інструменти є досить важливими при попередженні конфлікту, особливо якщо конфлікт містить етнополітичну складову, адже якщо гарантії та права національних меншин добре закріплені в законодавстві, то мала ймовірність того, що гострий етнополітичний конфлікт може мати місце в суспільстві. Проте, з прикладу конфлікту на Сході України ми бачимо що самих правових механізмів (при тому, що в етнополітичній сфері чинне законодавство держави відповідає всім європейським та світовим стандартам) недостатньо для того, щоб попередити конфлікт. Приводом для розгортання конфлікту і введення російських військ на територію України було використано саме законодавче регулювання мовного питання.

Важливими умовами застосування правових заходів, направлених на регулювання конфліктів повинна бути коректність, послідовність та чіткість, а також сприйняття та визнання всіма суб'єктами. Нормативні документи не повинні суперечити один одному та визначеним правилам, принципам і нормам в суспільстві, а також повинні прийматися своєчасно, тобто не відставати у часі з проблемами, які потребують правового регулювання. Вважаємо, що варто дещо зупинитись на цьому питанні, адже в нашій державі практично завжди існували проблеми у сфері законотворення. І зараз проблемою постає те, що через поспіх, невміння управляти конфліктами в Україні (особливо що стосується управління «гібридної війни») законотворці приймають «неякісні закони». Неякісними ми їх назвали тому, що досить багато законів почали приймати за скороченою процедурою, тобто без трьох читань. Так багато законів суперечать один одному чи суперечать суті основного закону – Конституції або не задовольняють жодну зі сторін, для яких розроблений відповідний закон. Прикладами можемо назвати нечіткість в законі України № 389-19 від 12 травня 2015 р. «Про правовий режим воєнного стану» [67]. Так, повноваження президента України визначені в Конституції і не може існувати жодних інших додаткових повноважень. А цим законом встановлюються фактично додаткові повноваження щодо створення

військових адміністрацій і через це виникають суперечності з Конституцією з приводу цього питання.

Ще одним прикладом неякісного нормативного документа можна назвати постанову Верховної Ради № 254-19 від 17 березня 2015 р. «Про визнання окремих територій Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими». Закон ухвалювали таким чином, щоб задовольнити обидві сторони: і українців, і сепаратистів, але вийшло навпаки. Через абсурдне формулювання він не влаштував насамкінець жодну зі сторін [80]. Прикладами неякісних нормативних актів є також розробка проектів законів «про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» та «про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», які через свій популізм та заперечення загального права на свободу слова створили тільки додаткову напругу у суспільних відносинах а також викликали обурення міжнародних експертів.

На сьогодні проблемою нормативно-правового регулювання конфліктної боротьби є відставання законодавчого реагування від реальної конфліктної динаміки. Так, наприклад, законодавче визнання збройних дій РФ на території нашої держави актами агресії проти України було визнане майже через рік після початку російської протиправної діяльності. Воєнна доктрина була прийнята тільки 24 вересня 2015 р. – це майже півтора року від початку ведення агресивних дій Росії. Стратегія національної безпеки України, яка була затверджена 26 травня 2015 р. – це більше як рік після початку агресивних дій РФ проти України. При цьому, що ці документи є базовими і мають, як зазначає Д. Васильєв «дати відповідь на питання, які точно зовнішні чи внутрішні фактори і процеси несуть загрозу як для державного суверенітету України в цілому, так і по відношенню рівня безпеки і захищеності громадян України всередині держави [22].

Це саме стосується нормативного закріплення здійснення санкцій проти країни-агресора, перегляду двосторонньої нормативно-правової бази співробітництва та статусу стратегічного партнерства. На сьогодні перегляд базових основ, які відповідають сучасним викликам не торкнувся ще багатьох нормативних

документів, важливих для подальшої суспільно-політичної обстановки, зокрема, законодавства з питань правового режиму надзвичайного стану. Варто додати також проблему зовнішнього впливу (зокрема, тиск з боку представників європейських держав, РФ, ЛНР та ДНР щодо внесення змін до Конституції) на результативність застосування правового шляху регулювання конфлікту.

Де-факто агресія Росії проти України була розпочата ще із захопленням будівель уряду та парламенту Криму озброєними невідомими в кінці лютого 2014 р. А вже 1 березня обидві палати Державної думи РФ прийняли рішення про введення російських військ на територію України, зокрема в Крим, що пізніше призвело до анексії півострова. Нова влада таке агресивне поводження та силові дії РФ сприйняла емоційними протестами та незадоволеннями, проте однозначного оцінювання таких дій як актів агресії, що дозволило б застосовувати зовсім інші механізми впливу на конфлікт з боку політичної влади не було здійснено. Зокрема, Верховною Радою були прийняті Постанови [162; 163] (які передували анексії Криму) № 844-VII від 2 березня 2014 р. та № 847 від 4 березня 2014 р., в яких йшлося про неприпустимість «військового втручання у внутрішні справи держави» й «територіальних претензій до України» та висувалися вимоги до РФ щодо «повернення військовослужбовців Чорноморського флоту РФ у місця їхньої постійної дислокації» та «виведення інших військових формувань із території України». Крім цього 20 березня 2014 р. Верховна Рада прийняла Декларацію «Про боротьбу за звільнення України» [46], в якій висловлювалось невизнання українською державою незаконного відторгнення Криму Росією «з брутальним порушенням фундаментальних норм міжнародного права та загальновизнаних принципів співжиття держав».

Однак, тільки від квітня 2014 р. дії Росії Україна кваліфікує як збройну агресію. Так, 15 квітня 2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», згідно якого територія Кримського півострова вважається тимчасово окупованою. Заява Верховної Ради України від 16 квітня 2014 р. № 1217-VII «Про ініціативу міжнародних переговорів щодо деескалації ситуації навколо

України» ще раз підтвердила «невизнання факту анексії АРК РФ. 28 серпня 2014 р. було ухвалено ноту № 610/22-110-2095 від 28 серпня 2014 р., де зазначалося, що агресія Росії проти України – тяжкий злочин проти міжнародного миру та безпеки. Отож, як бачимо через зволікання та нерішучість з боку нашої влади факту визнання Росії державою-агресором, а її дій як збройної агресії, Україна не змогла в повній мірі скористатись тими правовими механізмами, які встановлені міжнародною спільнотою та призначені для законного регулювання політичних конфліктів.

Офіційне визнання дій РФ як агресії проти України було виражено майже через рік після збройних дій російських військ на території України 27 січня 2015 р. у Постанові Верховної Ради «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, ПА Ради Європи, ПА НАТО, ПА ОБСЄ, ПА ГУАМ, парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» [161]. В документі зазначається, що «Україна залишається об'єктом воєнної агресії з боку РФ, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак. ..., і беручи до уваги норми Статуту ООН та Резолюцію ГА ООН №3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. Верховна Рада України визнає Російську Федерацію державою-агресором...» [161]. Крім того, Верховна Рада України ухвалила Постанову від 21 травня 2015 р. № 337-VIII «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», якою парламент юридично оформив пред'явлення Україною претензій РФ через збройну агресію останньої.

Завдяки політичним засобам та законності політичні конфлікти інституціоналізуються, набувають конкретної легальної форми, стають такими, які реально регулювати. Важливими інструментами політико-дипломатичних заходів, які вважаєм за потрібне розглянути детальніше, виступають політичний діалог, переговори як форма діалогу та посередництво.

Політичний діалог можна характеризувати як форму соціальної взаємодії між конфліктуєчими сторонами, а часто й третьою стороною за для узгодження інтересів його учасників. Як стверджує І. Держко, соціальний діалог виявився цінним демократичним засобом вирішення соціальних проблем, формування

консенсусу, а також сучасним і динамічним процесом, що має унікальний потенціал та широкі можливості в сприянні прогресу у контексті глобалізації, регіональної інтеграції і перехідного періоду [49, с. 13].

Так, в контексті нашого дослідження можна говорити про політичний діалог на мегаполітичному рівні, тобто на глобальному (саміти G8 (точніше G7), саміти G20, переговори у Женевському форматі), макрополітичному рівні (Нормандський та Мінський формати переговорів), політичний діалог на мікрорівні. До останнього слід віднести національний діалог, а також різноманітні діалогові пропозиції та форми взаємодії суспільства.

Національний діалог є суспільним переговорним механізмом, покликаним розширити спектр учасників, залучених до врегулювання ситуації під час перехідних процесів, що виникли внаслідок певних конфліктів. Метою такого механізму є прагнення відійти від підготовки та прийняття рішення виключно представниками владних еліт, а натомість залучити до цього процесу представників різних соціальних, етнічних, культурних та інших груп, думка яких часто не враховується або ігнорується, що в результаті призводить до загострення конфліктної ситуації [2, с. 14]. Підходи інтерактивного розв'язання конфліктів і вирішення проблем ведуть до проведення конфіденційних семінарів, на яких треті сторони демонструють впливовим представникам сторін конфлікту як навчитись побачити нові сторони конфлікту і нові перспективи його вирішення, в надії, що в майбутньому це допоможе організувати офіційні переговори» [253, с. 6]. І треті сторони – це на нашу думку якраз і є громадянське суспільство.

Варто зупинити свою увагу на такому виді політичного діалогу, як «круглий стіл», що виступає важливим інструментом розв'язання внутрішньополітичних конфліктів. Сутність національного «круглого столу» як засобу політики полягає у розв'язанні політичної кризи через діалог, через пошук рішень, певною мірою прийнятних для всіх сторін конфлікту [175, с. 60]. Проведення «круглих столів» були вагомою спробою вирішення конфліктів в Україні. Так, під час Революції гідності 10 грудня 2013 р. В. Януковичем був організований так званий «загальнонаціональний круглий стіл» за участю всіх трьох попередніх президентів

України. Проте вагомих результатів у процесі врегулювання конфлікту такий засіб політичної взаємодії не приніс, в першу чергу через те, що у проведенні такої процедури важливим є участь самих сторін конфлікту (колишні президенти стороною конфлікту не виступали, нею виступав народ), крім цього досить часто його характеризують як імітаційну спробу у зусиллях тодішньої влади щодо врегулювання конфлікту. Ще однією спробою проведення загальнонаціонального «круглого столу» під час Революції гідності був проведений 13 грудня 2013 р. «круглий стіл» за участю президента В. Януковича та опозиції, проте, домовленості про припинення силового наступу на мітингувальників президентом не були вирішені.

Наступні спроби проведення національного діалогу були зроблені у травні 2014 р., коли за підтримки ОБСЄ були проведені три «круглих столи» у Києві, Харкові та Миколаєві. Українська влада розглядала даний захід виключно як необхідність виконання чотиристоронніх Женевських домовленостей перед своїми західними партнерами (Україна – РФ – США – ЄС) від 17 квітня 2014 р., згідно з якими оголошувався «негайний початок широкого національного діалогу у контексті конституційного процесу, який би враховував інтереси усіх регіонів, політичних утворень України та громадську думку». Травневі загальнонаціональні круглі столи не мали результатів та стали імітацією спроб вирішити політичним шляхом проблему на сході України, яка на той момент ще не переросла у широкомасштабний збройний конфлікт [2, с. 15].

Варто зауважити, що теперішня політична влада не бачить перспектив у проведенні національних діалогів чи «круглих столів» за участі багатьох представників із різних верств суспільства. Зокрема, в коаліційній угоді чи програмах політичних партій не виокремлено такої форми політичної взаємодії. Але як свідчать історичні уроки Майдану, політичний діалог особливо між політичними елітами і громадянським суспільством необхідний на початкових етапах протестів як на загальнодержавному рівні, так і на місцевих рівнях, як інструмент деескалації конфліктів та шлях до взаємоузгодженості різносторонніх інтересів. Такий політичний інструмент зважаючи на міжнародний характер конфлікту на Сході

України не можна вважати єдиним самодостатнім способом врегулювання конфлікту, крім того на теперішній стадії конфлікту національній діалог посприяв би легітимізації лідерів ЛНР і ДНР, що не дуже вигідно для державної влади.

Політична боротьба останніх років вивела на якісно новий рівень функціонування інститутів громадянського суспільства, роль яких неможливо не оцінити в контексті регулювання політичних конфліктів в Україні. Громадянське суспільство за останні два роки, демонструючи свою активність, гнучкість та мобільність набуває таких форм як протестні рухи чи добровільні військові формування, волонтерство (Крила Фенікса, Повернись живим, Армія SOS, Врятуй рідну країну, Волонтерська сотня Україна – Світ та ін.), різноманітні громадянські ініціативи, громадянські платформи та організації.

У процесі регулювання конфліктних відносин інститути громадянського суспільства засвідчили про свою прихильність демократичному розвитку держави, можливість брати участь у підвищенні обороноздатності держави, а також допомагати населенню, яке стало учасником конфлікту. Найбільшою мірою роль громадянського суспільства виявилася у реалізації гуманітарних заходів у процесі регулювання конфліктів. Так, більшість організацій громадянського суспільства, що утворились на тлі політичної кризи в Україні чи переформатували свою діяльність в контекст залучення до врегулювання політичних конфліктів зосереджують свою роботу на наданні гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, – українським військовим підрозділам та добровольчим батальйонам, які ведуть боротьбу у зоні конфлікту, а також сім'ям військовослужбовців.

Крім того, як засвідчила підготовка до місцевих виборів, на тлі революційних та воєнних подій виникли велике число політичних партій, функціонування яких спрямоване виключно на виклики та проблеми сучасності. Головна їх функція на сьогодні – контроль за діями влади і, в певній мірі, реалізація проектів, на які влада приділяє менше уваги. У процесах внутрішнього реформування громадянські організації є ініціаторами реформ, силою, що чинить тиск на необхідність здійснення реформ та ефективність їх впровадження а також проміжною ланкою між суспільством та державними інституціями.

Про значну роль громадянських організацій у проведенні реформ засвідчили також і соціологічні опитування, зокрема соціологічне опитування проведене Фондом Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва «Хто є головними рушіями і гальмами в Україні?» [173] продемонструвало, що 22% опитаних вважають, що громадські ініціативи і волонтери сприяють реформам, як умові вирішення внутрішньої нестабільності і лише 0,5% – що вони чинять їм опір.

Важливими є проекти щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні таких громадянських організацій, як Центр громадянських ініціатив, Ініціатива кризового менеджменту, Міжнародний центр перспективних досліджень, Центр Близькосхідних досліджень та ін. Важливо відмітити громадянську платформу Реанімаційний Пакет Реформ, яка об'єднує провідні неурядові організації і експертів з усієї України та виконує функції координаційного центру з розробки та реалізації ключових реформ в Україні [170]. В її склад входить більше 50 громадянських організацій, які об'єдналися після Революції Гідності зі спільною метою просування реформ. За півтора року існування за участю експертів громадянської платформи було розроблено чи допрацьовано більше 60 нормативних актів, які ввійшли в дію. Крім цього цією громадською ініціативою була сформована Дорожня Карта Реформ – документ що містить комплекс настанов, завдань та конкретних кроків, які підкріплені законопроектами у напрямку реформування держави. Велика кількість із цих законопроектів вже функціонують як закони. Це, зокрема, Закон «Про національне антикорупційне бюро України» №1098-VII, Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (зокрема зміна Ст. 2) та інші.

Важливе значення відіграють громадські організації, бізнесові структури чи наукові формування, які спрямовують свої зусилля на обговорення та визначення характеристик конфліктних ситуацій, пошук мирних шляхів врегулювання та вирішення конфліктів, обмін думками та пропозиціями а також внесення своїх зауважень та пропозицій до політичної еліти і водночас роз'яснення пересічним громадянам суть реформ та дій влади, тобто організації, які зосереджують свою діяльність на політичному діалозі. (наприклад, організація «Майдан Закордонних

Справ», акцентує увагу на аналітиці матеріалів, стратегічному плануванні та проектуванні проблем, що стоять в основі політичної кризи в Україні).

Необхідно відмітити роль релігійних організацій, зокрема у подіях Майдану Церква фактично стала на бік українського суспільства, яке вдалося до масових акцій громадянського спротиву. Саме завдяки зусиллям Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій відбулися переговори між В. Януковичем і представниками опозиції, які в кінцевому підсумку привели до підписання 21 лютого 2014 р. угоди про врегулювання суспільно-політичної кризи в Україні. У ситуації військової агресії РФ Церква стала на захист миру, територіальної цілісності та суверенітету України. Так, уже 2 березня була прийнята та оприлюднена Заява Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій у зв'язку з рішенням Ради Федерації РФ про введення військ на територію України, де містилися заклики до влади Росії відмовитися від військового втручання, а до міжнародного співтовариства – зробити все можливе для збереження миру в Україні та її територіальної цілісності й суверенітету [209, с. 8]. Що засвідчило про роль релігійних організацій як важливих інститутів громадянського суспільства у прагненнях врегулювати політичні конфлікти.

Переговори – це така форма взаємодії у процесі регулювання політичного конфлікту, яка передбачає пошук згоди та спільного вирішення конфлікту, при цьому враховуючи інтереси всіх сторін. В основі переговорів, як способу вирішення політичного конфлікту лежить спілкування сторін, обмін інформацією, думками та поглядами щодо врегулювання та вирішення конфлікту, взаємозалежність учасників переговорів та врахування вимог один одного, готовність на поступки. Ефективність переговорів великою мірою залежить від участі у них третьої сторони (конфліктний медіаторинг). При цьому держава може відігравати роль як учасника, так і посередника, тобто третьої сторони.

Проведення переговорів свідчить про певну трансформацію конфлікту у мирне русло. Це можна пояснити тим, що по-перше, сторони йдуть на переговори у випадку, якщо вони зрозуміли, що подальше розширення та ескалація конфлікту є вже непотрібними чи неможливими. По-друге, переговори передбачають зміну

позицій сторін (у кращому випадку зміни на припинення та вирішення конфліктного протистояння), адже під виглядом переговорів сторони вже погодились на компроміс чи на спільне вирішення проблеми.

Проте, використання переговорів, як способу врегулювання та вирішення конфлікту вимагає певних вимог: по-перше, бажання сторін конфлікту знаходити спільні рішення для вирішення конфлікту; по-друге, наявність такого фактора, як гнучкість, тобто «відносно стійкий рух від заявленої позиції до компромісної» [1, с. 48], по-третє, врахування загальних чинників, які важливі як в процесі організації переговорів, так і в цілому процесі управління конфліктом. На нашу думку, найбільш вдало таку схему чинників подав А. Кіссе [85, с. 167], який включає наступні: інституціональний, консенсуальний, кумулятивний, чинник рівноваги сил, психологічний чинник, чинник історичного досвіду, соціокультурний і етнічний. Варто зауважити, що переговори як складний процес взаємодії можна характеризувати через його етапи та стадії, через моделі поведінки та стилі ведення переговорів, проте детальний розгляд даних питань не складає об'єкт нашого дослідження. Потрібно додати, що ефективність переговорів можлива тільки за обопільної згоди обох сторін, а конструктивність цього процесу визначається взаємовиявленням всіх сторін сприяти мирному вирішенню конфлікту та закріпленням домовленостей у документальній формі, але за умови їх підтримки без виключення всіма учасниками.

Що стосується конфлікту на Сході України, то після офіційного обрання президента, 20 червня 2014 р. з боку української влади була перша вагома спроба вирішити конфлікт мирним шляхом. Зокрема, президент П. Порошенко віддав наказ українським військовим припинити в односторонньому порядку бойові дії на окупованих бойовиками територіях і закликав терористів до участі в переговорах з метою мирного врегулювання конфлікту. Можемо розцінювати цей крок влади як вияв доброї волі сторони конфлікту, адже збройні дії з боку українських військових були припинені на певний час, при тому, що бойовики не припиняли обстрілювали позиції українських формувань. Президентом як гарантом територіальної цілісності та головнокомандувачем Збройних Сил з однієї сторони та стороною конфлікту від

імені держави було розроблено також в односторонньому порядку проект мирного врегулювання конфлікту. Проект під назвою «14 пунктів мирного плану» після переговорів 23 червня 2014 р. був прийнятий та погоджений бойовиками та офіційною стороною з боку української держави. Проте умови договору окрім пункту про звільнення спостерігачів ОБСЄ, бойовиками були не виконані. При тому, що з боку української влади було погоджено продовжувати одностороннє перемир'я.

Варто зауважити, що умови перемир'я були офіційно інституалізовані, тобто в результаті переговорів було створено інституцію, яка мала сприяти пошуку ідей мирного вирішення конфлікту, а також слідкувати за дотриманням сторонами умов перемир'я. Таким інститутом стала ТКГ, за участю представників від української державної влади, Росії, ЛНР та ДНР та міжнародних спостерігачів ОБСЄ. З боку української сторони у групу входить колишній президент України Л. Кучма (участь якого є досить суперечливою у суспільних колах).

Процес переговорів може завершуватися різними шляхами: укладенням згоди, недомовленістю сторін, необхідністю проведення інших переговорів. Однак завершення переговорів навіть з прийняттям документу, що засвідчує їх згоду до спільного вирішення конфлікту не гарантує врегулювання конфлікту. Досить часто сторони під час переговорів можуть укласти угоду про врегулювання чи вирішення конфлікту, проте недотримуватись її як в односторонньому, так і в двосторонньому чи багатосторонньому порядку.

Окрім цього, ефективність переговорів визначає той факт, чи умови згоди дійсно повною мірою сприяють вирішенню конфлікту, чи відповідають соціальній реальності та можливостям сторін, чи не суперечать цінностям, нормам, принципам, усталеним у суспільстві. Як приклад, переговори про врегулювання конфліктних протистоянь на Майдані проведені 20 лютого 2014 р. Домовленості між президентом Януковичем та опозиційними лідерами не сприйнялися суспільством та суперечили принципам та прагненням, які відстоювали протестувальники. Відтак, конфлікт не був вирішений згідно умов переговорів.

На регіональному рівні у Мінському та Нормандському форматах було проведено кілька раундів переговорів щодо припинення вогню на території Донецької та Луганської областей. Перші Мінські переговори були проведені 5 вересня 2014 р. і завершилися підписанням Мінського протоколу про тимчасове перемир'я, а також Меморандуму щодо двостороннього припинення застосування зброї, який тлумачив шляхи імплементації 1 пункту Мінської угоди та вказував деталі та роз'яснення для негайного відведення зброї (20 вересня 2014 р.).

Протокол за результатами перших Мінських переговорів [168] складався із 12 пунктів і передбачав: забезпечення негайного двостороннього припинення застосування зброї та моніторингу й верифікації з боку представників ОБСЄ цього режиму; здійснення децентралізації влади (зокрема через ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей») та проведення дострокових місцевих виборів відповідно до цього закону, забезпечення постійного моніторингу та верифікації на російсько-українському державному кордоні, звільнення всіх заручників та ухвалення закону про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з конфліктними подіями, продовження загальнонаціонального діалогу, вжиття заходів до покращення гуманітарної ситуації на Донбасі та соціально-економічного відновлення регіону, виведення незаконних збройних формувань та військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України і останній пункт – забезпечення особистої безпеки для учасників переговорів.

Варто зауважити, що українська сторона виконала практично всі умови першого Мінського договору, проте не припиняла бойові дії у зв'язку із масштабними наступами збройних формувань зі Сходу. Крім того, прийняла Закон «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», Кабінет Міністрів затвердив розпорядження «Про затвердження переліку населених пунктів, на територіях яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» № 428-р від 05 травня 2015 р., а також з 15 квітня 2014 р. діє Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та

правовий режим на тимчасово окупованій території України». З іншої сторони бойовиками не було виконано жодного пункту договору, окрім забезпечення особистої безпеки учасникам переговорів. З огляду на це перші Мінські домовленості показали свою недієздатність.

Наступна зустріч щодо врегулювання конфлікту на Сході України 11-12 лютого 2015 р. проходила як у Мінському, так і в Нормандському форматі. ТКГ в результаті переговорів було прийнято Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод, а в результаті переговорів «нормандської четвірки» було прийнято Декларацію підтримки комплексу заходів по виконанню Мінських угод. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод [96] спрямований на імплементацію Мінських домовленостей і передбачав припинення протистояння, відведення озброєння, забезпечення проведення політичного діалогу, однак в документі, на відміну від попередніх загальних домовленостей чітко вказувалось коли має розпочатись відведення озброєння й припинення військового протистояння, на якій відстані повинна встановитись зона безпеки тощо. В документі зазначалось, що моніторингова місія ОБСЄ повинна слідкувати за дотриманням сторонами конфлікту умов договору з першого ж дня відводу важкого озброєння, також з першого ж дня відводу озброєння необхідно розпочати діалог щодо можливостей проведення місцевих виборів, однак за українським законодавством. Тобто містились чіткі роз'яснення до виконання сторонами всіх 12 пунктів Мінського протоколу. Однак, результати других Мінських переговорів дещо припинили конфліктне збройне протистояння, але не врегулювали конфлікт. До цих пір триває продовження військової напруги, тобто бої без масштабної ескалації, але з періодичними загостреннями, обстрілами, провокаціями, атаками.

Важливим питанням є також те, щоб пункти спільного договору про врегулювання конфлікту не суперечили один одному, розкривали в повній мірі конкретні кроки до виконання умов договору а також вказували на часові рамки дотримання умов згоди. Так, основний недолік Мирного плану П. Порошенка, а також першої Мінської угоди, які були прийняті для врегулювання конфлікту на

Сході України полягав у відсутності спільно прийнятих часових рамок припинення вогню та відведення іноземних збройних формувань та техніки з території України.

Також можна твердити про відсутність послідовності та покроковості в умовах, які повинні були виконати сторони конфлікту. Прорахунком у Мінських домовленостях вважається той факт, що ставились умови про відведення зброї великого калібру, про відведення зброї дрібного калібру, однак про відведення військ конкретних реальних шляхів не було запроваджено. Крім цього, як правильно, на наш погляд зауважив В. Василенко, у ст. 10 «Прикінцеві положення» Закону «Про тимчасовий порядок...» слід було б передбачити, що документ набирає чинності не з дня його опублікування, а з моменту повного виконання пунктів 1 і 10 Протоколу та пунктів 1 і 9 Меморандуму щодо двостороннього або спільного припинення застосування зброї та виведення з території України всіх іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків та найманців [20, с. 34]. Тоді як вже на других Мінських домовленостях ці аспекти були враховані сторонами конфлікту. Зокрема, були чітко встановлені часові рамки згоди: «негайне і всеосяжне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей України і його суворе виконання починаючи з 00 год. 00 хв (київський час) 15 лютого 2015 р.», визначено в Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 р. [96].

Продовження конфліктного протистояння, часткове, однак не повне виконання сторонами конфлікту умов Мінських домовленостей викликали потребу у проведенні ще одного раунду переговорів щодо врегулювання конфлікту на Сході України. Паризька зустріч лідерів країн «Нормандської четвірки» відбулася 2 жовтня 2015 р. Напередодні, а саме 29 вересня ТКГ з мирного врегулювання ситуації на сході України підписала угоду про відведення озброєнь калібром менше 100 мм від лінії зіткнення на Донбасі. Ця угода була підписана і лідерами ЛНР і ДНР. А вже 2 жовтня у ході зустрічі в Парижі лідери «Нормандської четвірки» домовилися про відведення усього озброєння від лінії зіткнення, виведення російських військ та найманців до кінця 2015 р. як передумова припинення санкцій проти Росії та проведення виборів на окупованих територіях за українським

законодавством, однак, згідно умов Мінських домовленостей тоді, коли Росія виведе свої війська із окупованих територій. Варто звернути увагу на те, що Паризькі домовленості не підтверджені жодним нормативно-правовим документом чи угодою, однак виведення військ в терміни, про які говорили лідери держав засвідчило про вагомий роль цих переговорів.

Саме ця зустріч, на нашу думку, є доказом того, що неформальні форми взаємодії у політичному конфлікті відіграють не останню роль. В цьому випадку неформальні, не підтверджені документально домовленості, які почали виконуватись вже з наступного дня після зустрічі стали важливим інструментом регулювання конфлікту на Донбасі.

На сьогодні залишається відкритими ще досить багато питань. По-перше, це вибори на окупованих територіях, які аж ніяк не вигідні для України, адже цим самим державна влада легітимізує сепаратистські еліти як на внутрішньому рівні, так і на зовнішньому, при цьому підтримуючи їх економічно, але, не маючи повноцінного політичного впливу на них. Сепаратистські лідери тоді стануть повноцінними суб'єктами конфлікту, що автоматично обмежить всі претензії до РФ та конфлікт буде більшою мірою виглядати як громадянська війна. По-друге, не вирішене питання стосовно бойовиків, які здійснювали військові злочини проти України, а в перспективі зможуть взяти участь у виборах як кандидати від ЛНР і ДНР. По-третє, не факт що Росія, яка весь цей час твердила про те, що на території України немає її військ не буде продовжувати це робити, а присутність військового контингенту РФ на території псевдореспублік аж ніяк не роблять їх демократичними, вільними й справедливими.

В загальному вигляді під Мінськими домовленостями Росія намагається нав'язати Україні проросійські «квазі-автономні» утворення зі своєю армією, народною міліцією, самостійною як внутрішньою так і зовнішньою політикою. Від часу підписання Мінських угод РФ наполягає на негайних Конституційних змінах в нашій державі та легітимації ЛНР та ДНР.

Як бачимо, Мінські угоди – це не остаточна модель врегулювання конфлікту. Фактично згадані домовленості можна умовно поділити на 2 частини: політичну і

військову. Умовно з боку України видно чіткий перехід одразу до політичної частини виконання домовленостей (а саме зміни в Конституції, прийняття законів), тоді як військова частина домовленостей практично не виконувалась. Крім цього, Україна йде на великі поступки, при цьому сепаратисти і РФ як неофіційна сторона на такі поступки йдуть набагато повільніше, а головна умова врегулювання будь-якого конфлікту – це виконання всіх умов домовленостей, а не лише окремих і безперечно виконання останніх всіма сторонами конфлікту.

Варто узагальнити, що неефективність Мінських домовленостей в першу чергу залежить від того, що сама структура процесу управління політичним конфліктом в першу чергу передбачає його врегулювання, припинення збройного протистояння та встановлення безпеки в зоні конфлікту, а вже потім різноманітні політичні домовленості щодо вирішення конфлікту. В Мінських переговорах все навпаки. Політичні домовленості, зокрема про територіальні зміни, про порядок місцевого самоврядування та статус Донбасу, про Конституційну реформу, що мало б стати вже основою вирішення конфлікту чомусь виконувались першочергово. Тобто не було необхідної послідовності регулювання конфлікту – від припинення збройного зіткнення до політичних домовленостей щодо врегулювання й розв'язання конфлікту. Домовленості не відображають природи конфлікту і не відображають основних сторін конфлікту, зокрема РФ замість агресора є посередником, яка диктує умови внутрішньої політики держави. А анексія Росією Криму взагалі не розглядається. Правовий статус АТО замість оголошення війни взагалі не відповідає умовам конфлікту. Крім того, самі Мінські угоди суперечать законодавству України та усталеній процедурі укладання міжнародних договорів. Зокрема, умова домовленості щодо особливого статусу Донбасу суперечить унітарності держави, визначеної Конституцією. На необхідність Конституційної реформи наполягають ззовні, замість того, щоб Конституційні зміни диктувались народом, а ініціативу змін до основного закону бере на себе виключно президент, що є неправильним по відношенню до принципів демократії й прав людей. А сам текст Мінських угод не засвідчений підписом керівників держав (окрім Декларації про підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей), не

ратифікований парламентами що суперечить принципу укладення міжнародних договорів, не говорячи вже про те, що з боку України документ підписаний особою, яка не займає на теперішній момент ніякої офіційної посади. І цим самим породжують розкол суспільства, внутрішньовладні суперечності та недовіру населення до влади.

Ситуація в Україні як після перших Мінських домовленостей, після других, так і після Паризьких переговорів, які були спрямовані на врегулювання та потенційне розв'язання конфлікту в нашій державі нагадує не перемир'я, а швидше так зване «гібридне перемир'я», яке вітчизняний політолог В. Фесенко характеризує як «стан, при якому немає ні повного припинення вогню, ні повномасштабної війни, регулярні воєнні дії продовжуються в окремих гарячих точках, є жертви і при цьому йдуть нескінченні мирні переговори» [216].

Коли мова йде про втручання в конфлікт ззовні, тобто когось, хто не виступає в якості сторони конфлікту з метою мирного врегулювання та вирішення, тоді варто говорити про таке поняття як «третья сторона». Що стосується політичного конфлікту, то серед засобів впливу третьої сторони можна виділяти, з однієї сторони, надання допомоги за для мирного вирішення конфлікту шляхом переговорів (конфліктний медіаторинг), шляхом прямого посередництва, спостереження за ходом переговорів та вироблення пропозицій щодо врегулювання та вирішення конфлікту, а з іншої сторони направлення примусових чи обмежувальних заходів та тиску (санкції, блокади, ембарго тощо) за для припинення протистояння чи зміни динаміки конфлікту. Відповідно, в ролі третьої сторони можуть виступати як міжнародні організації, держави чи групи держав, так і державні інституції, громадянські організації, бізнесові чи релігійні структури або особистості, які мають вплив на сторони конфлікту. Однак, визначення ролі третьої сторони у процесі врегулювання конфлікту у певних випадках не варто перебільшувати. Досить часто, вирішення конфлікту за допомогою третьої сторони не враховує моральної частини, яка є важлива для конфліктуючих сторін [235, с. 29].

До різновидів третьої сторони у конфлікті також часто відносять арбітраж та суд, де роль арбітрів відіграє законодавство та правова система, а також народ у

таких формах арбітражу як вибори, референдум, суспільна думка, ЗМІ. Проте, про роль арбітражу у процесі регулювання конфлікту вважаємо за потрібне розглянути в наступному питанні. Також для вираження третьої сторони у конфлікті часто застосовуються такі форми як примирення, пошук фактів, добрі послуги, фасилітація, політичний діалог, консультування тощо. Крім цього, втручання третіх сторін у конфлікт може здійснюватися на різних рівнях, в різних сферах, а також різних формах, тоді як під останнім маємо на увазі офіційний статус третіх сторін або більш неформальний статус.

Посередництво вважається найбільш загальною формою впливу на конфлікт третьої сторони. Це процес у якому незадіяна третя сторона сприяє проведенню переговорів, налагодженню співробітництва з метою мирного врегулювання конфлікту між двома чи більше задіяними у конфлікті сторонами з погляду їх потреб та інтересів. Посередництво є важливою процедурою, що має здатність регулювати відносини у конфлікті, при цьому «заохочуючи сторін до виокремлення їх потреб та інтересів, створюючи варіанти для того, щоб забезпечити потреби кожної сторони за для максимального досягнення інтересів і створюючи свої власні шляхи розв'язання конфлікту» [231, с. 10]. Однак, запропоновані посередником шляхи вирішення конфлікту та пропозиції не є обов'язковими для виконання сторонами.

Втручання третьої сторони у конфлікт має суперечливий характер, адже досить часто може загострювати конфлікт. По-перше, конфліктуючі сторони можуть спеціально провокувати своїх супротивників до вчинення грубих порушень прав людини за для втручання міжнародної спільноти, що часто призводить до поглиблення конфлікту. По-друге, посередники часто діють відповідно до їх власного обґрунтування та розуміння конфлікту, а не до його реалій. По-третє, як правило для спостерігачів чи посередників питання спору між конфліктуючими сторонами є абсолютно чуже і вивчене тільки із фактів.

Заходи економічного характеру є складовою частиною мирного впливу на конфлікт і в основному використовуються як доповнення до політичних механізмів для обмеження матеріально-ресурсної основи виникнення боротьби. Такі заходи

можуть виражатись в різноманітних формах: від економічної та фінансової підтримки сторони конфлікту до економічних санкцій, ембарго, бойкотів, встановлення квот і обмежень, митної політики, заморожування рахунків чи вилучення своїх внесків із рахунків іншого суб'єкта-порушника конфлікту і, закінчуючи навіть крайньою мірою – припиненням всяких економічних відносин, але в жодному разі такі заходи не мають мати негативні наслідки для пересічного населення та не суперечити правовим рамкам.

Для вирішення протиріч, що стояли в основі Революції гідності досить активно використовувалась практика заморожування рахунків та повернення у державну власність майна тодішніх очільників, набутого незаконним шляхом. Проте в рамках використання економічних санкцій у конфлікті на Сході можемо спостерігати певні проблеми, які в першу чергу полягають в тому, що досить довгий час економічні санкції не застосовувались по відношенню до Росії як країни-агресора. Зволікання із використанням такого механізму впливу владні еліти пояснювали відсутністю регулюючої норми. Сам закон «Про санкції» № 1644-VI був прийнятий 11 вересня 2014 р. і пройшов довгий шлях до набуття чинності. А економічні обмеження проти російських компаній Україна запровадила майже через рік після початку агресії РФ проти нашої держави (зокрема, лютий 2015 р.).

Гуманітарні заходи є важливою складовою політико-правової стратегії впливу на конфлікт, адже у процесі врегулювання та вирішення конфлікту постають такі питання як: що робити з біженцями, переселенцями, яким чином гарантувати їм захист, як відновити матеріальні цінності, зруйновані під час конфлікту та відновити економічні втрати, як домогтися широкої підтримки мирної згоди, як реформувати економічне, політичне, соціальне, культурне життя суспільства, а також надання гарантій захисту та безоплатної допомоги населенню, яке виявилось з власної волі чи вимушено учасниками конфлікту у вигляді продуктів харчування, медикаментів, одягу, житла тощо.

Практика використання гуманітарних конвоїв, тобто гуманітарної допомоги несе в собі певну загрозу, адже досить часто під приводом гуманітарної допомоги населенню можуть постачати сторін конфлікту зброєю, технікою, чи іншими

засобами, які сприятимуть ескалації конфлікту. Практика таких дій чітко виражена в гуманітарні допомозі Росії населенню східних регіонів України, коли під виглядом їжі та медикаментів РФ постачає бойовикам зброю, техніку а також людські ресурси, які виконують функції військових найманців. Тож дії української влади мають бути в першу чергу направлені на перешкоджання ввезення таких «гуманітарних конвоїв».

Окрім надання матеріальної допомоги, державна влада повинна забезпечити переселенців та учасників конфлікту гарантіями організаційно-правового характеру. За даними Міністерства соціальної політики станом на жовтень 2015 р. на обліку перебувають 1517116 вимушених переселенців зі сходу України [82]. Так, Парламентом України був прийнятий закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. N 1706-VII, що уможливив встановлення необхідних гарантій дотримання прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, а також створено Міжвідомчий координаційний штаб з питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення Антитерористичної операції, та затверджено план заходів, пов'язаних із соціальним забезпеченням тимчасових переселенців [3, с. 36].

Постановою Кабінету Міністрів країни від 17 липня 2014 р. [164] утворено Державну службу України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та тимчасово переміщених осіб як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Окрім головних питань щодо вироблення стратегій повернення Криму та відновлення української влади на півострові, орган повинен виробляти політику, спрямовану на захист переселенців та постраждалого населення. Проте, жодних конкретних дій з часу утворення цього органу не спостерігалось.

Гуманітарні заходи в деяких випадках є важливішими за військові дії чи навіть політичні перемовини, адже з допомогою ціленаправлених гуманітарних заходів будуються відносини із населенням, яке безпосередньо чи опосередковано є учасниками конфлікту. До цих заходів вважаємо за потрібне також віднести

інформаційну політику. Адже, «інформаційні технології дозволяють розширювати і посилювати засоби впливу на суспільні настрої, фундаментально управляти ними, направляти в потрібне русло, змінюючи вектори потоків суспільної енергії» [106, с. 302]. Так, на прикладі конфлікту на Сході така політика є чи не найважливішим елементом мирної стратегії держави за для вирішення конфлікту, особливо враховуючи те, що Росія майже повністю окупувала інформаційне поле Луганської та Донецької областей. В цьому аспекті важлива є комунікація між урядом та жителями цих регіонів, не враховуючи вже зусилля, спрямовані на донесення достовірної інформації за допомогою місцевих громадських організацій, їхніх лідерів чи волонтерів.

Військово-політична складова заходів, спрямована на конструктивне врегулювання й вирішення конфліктів, окрім посилення охорони громадського порядку та використання силового потенціалу у процесі регулювання конфлікту, включає в загальному вигляді такі заходи, що передбачають вилучення незаконної зброї та боєприпасів шляхом переговорів, створення та координація певних органів, які контролюватимуть військово-політичні відносини, а також введення особливих режимів та станів. На останньому прикладі хотілося б зосередитись детальніше.

Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2000 р. (зі змінами, внесеними 05.03.2015) воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності ...» [67]. При цьому, ст. 4 Закону України «Про оборону» наголошує, що «у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, ... а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни» [66]. Зауважмо, що у разі запровадження воєнного стану передбачається значне обмеження прав людини, а також заборона отримувати як військово-технічну так і матеріальну допомоги, що є досить суттєво у теперішній обстановці в державі.

Зважаючи на вищезазначене, президентом мав би бути запроваджений воєнний стан ще на початку збройної агресії РФ, а саме під час військових дій російських військ у Криму, натомість українською владою було використано закон «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. та здійснено антитерористичну операцію із залученням Збройних сил України.

Як зазначає В. Василенко, «непослідовність вищого керівництва держави у питаннях визначення правового режиму боротьби з російською агресією заперечує сам факт агресії РФ проти України». Правознавець стверджує, що таке ставлення Президента України до виконання своїх конституційних обов'язків в умовах широкомасштабної агресії Росії не дало змоги використати весь потенціал держави та її інститутів для ефективного захисту країни [20, с. 41]. В контексті цього питання болюча проблема – підміна та неузгодженість понять, що в першу чергу перешкоджає ефективній інституціоналізації політичного конфлікту. По-перше, не можна говорити про стан війни з Росією та при цьому зволікати майже рік із офіційним оголошенням дій РФ як актів агресії, по-друге, не можна воювати проти терористів і при цьому проголошувати РФ країною агресором, по-третє, не можна просити введення миротворчих місій і при цьому офіційно знаходячись у стані миру.

Однак, не можна забувати, що воєнний стан – це тільки правовий режим і додатковий механізм для регулювання конфлікту, а введення такого режиму не гарантує перемогу української сторони у конфлікті, зважаючи на матеріальний стан української армії, яка не підтримувалась жодним із президентів та рівень бойової підготовки, який в РФ в кільканадцять разів перевищує вітчизняний.

Варто додати, що на території здійснення антитерористичної операції також діє окремий правовий режим. Так, згідно Закону «Про боротьбу з тероризмом» у районі проведення антитерористичної операції встановлюється особливий порядок, який може передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ, організацій [64]. А зміст заходів при цьому особливому режимі також передбачає певне ущемлення прав людини.

Від часу початку конфлікту на Сході, а це вже майже півтора року з боку нашої влади так і не було проголошено єдиної загальнонаціональної стратегії щодо захоплених і звільнених територій. Так, на сьогоднішній день державою ще не запропоновано узгодженої стратегії повернення Криму. Якщо розглядати як альтернативу стратегію, розроблену фондом «Майдан закордонних справ», то потрібно зауважити, що стратегія не передбачає пряме застосування Україною збройної сили з метою повернення Криму, оскільки, як зазначено в Стратегії, «збройні сили РФ мають значну перевагу, а спроба змінити військовий баланс на свою користь невиправдано виснажить вразливу економіку нашої країни», але «Україна має постійно демонструвати готовність вдаватися до збройного опору агресії» [196]. На жаль, питання повернення Криму не обговорювалось державною владою ні на одній із зустрічей нашого керівництва із міжнародною спільнотою, це питання не зачіпали ні на Мінських зустрічах, ні на переговорах в Парижі, які проводились виключно для обговорення українського питання, що свідчить про те, що або українська влада мовчки змирилась із його анексією, або про те, що Україна на сьогодні не має чіткого плану повернення півострова і не вважає це питання нагальним.

Окрім санкцій економічних політико-правові механізми впливу на конфлікт передбачають застосування й інших санкцій, зокрема, політичних, міжнародних, дипломатичних. В контексті досліджуваного питання варто розглянути практику застосування політико-дипломатичних санкцій, які передбачають припинення відносин співробітництва, партнерства, чи дружніх відносин, анулювання регіональних, організаційних проектів, припинення практики дружніх візитів, зустрічей, засідань, переоформлення нормативно-правової бази відносин.

Так, через неоднозначне та несвоєчасне оцінювання дій РФ як актів агресії проти територіальної цілісності України вчасно не були застосовані політичні санкції проти Росії як держави–агресора. Тим більше, як уже зазначалось вище, сам законопроект про визнання РФ державою-агресором був ухвалений Верховною

Радою України майже через рік (27 січня 2015р.) після початку здійснення Росією актів агресії проти нашої держави.

На даний момент потребує переоформлення нормативно-правова база двосторонніх відносин, а також вимагає змін економічна, військово-оборонна, енергетична, культурна та інші сфери двосторонньої співпраці. Так, договірно-правова база українсько-російських відносин на сьогодні складає 377 міжнародних документів, які регулюють широке коло питань двостороннього співробітництва, включаючи торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, та інші сфери. Агресія РФ в Україні порушила важливі двосторонні договори, а саме базовий Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р.; Договір між Україною і РФ про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р., Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р., Декларацію про зміст українсько-російського стратегічного партнерства від 12 липня 2012 р., Угоду між Україною та РФ з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України (підписана Президентом України та РФ 21 квітня 2010 р. в м. Харків) та багато інших договорів. З боку українського керівництва не порушено жодного двостороннього договору а також не припинено дії жодної із важливих пунктів договорів, які регулюють двосторонні відносини.

Згідно ч. 2 ст. 18 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлено, що «у разі суттєвого порушення міжнародного договору України іншими його сторонами, якщо виконання договору може зашкодити національним інтересам України, а також в інших випадках, передбачених міжнародним правом, дію такого договору може бути припинено...» [65], а також відповідно до ч. 1 ст. 60 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. «істотне порушення двостороннього договору одним з його учасників дає право другому учасникові посилатись на це порушення як на підставу для припинення договору або зупинення його дії в цілому або в частині» [24]. Тож на припинення дії базових двосторонніх договорів між Україною та РФ Україна мала повне право через порушення умов цих договорів РФ. Проте, переоформлення нормативно-правової бази українсько-

російських відносин має дещо суперечливий характер. Так, денонсація договорів у повному обсязі матиме низку негативних наслідків для України. Зокрема, Україна не матиме важливих аргументів щодо порушення головних принципів двосторонніх відносин для захисту національних інтересів.

Окрім реалізації стратегій відновлення територіальної цілісності та припинення збройного протистояння, важливим завданням, яке сьогодні стоїть перед українською владою – це комплексне реформування, по-перше, як умова вирішення внутрішнього конфлікту, а по-друге, як основне завдання діючої влади не допустити переходу внутрішньо-політичних протиріч, що притаманні кожному суспільно-політичному середовищу, а в межах сучасної політичної ситуації в Україні особливо актуальні, перейти у відкритий конфлікт. Це, перш за все, внесення змін до Конституції України, проведення антикорупційної політики, а також реформування економічної, правоохоронної, соціальної сфер. Крім того, в перший рік нової влади вся їх увага була прикута до подій на фронті, однак зараз внутрішні реформи, які стали політичною умовою вирішення політичних протестів 2013-2014 рр., а також так званим «ідентифікатором випробувального терміну» довіри до влади вийшли на перший план.

На сьогодні помітна тенденція того, що українці втратили довіру до влади, а реформування проводиться досить повільними темпами. Так, згідно результатів соціологічного опитування Центру Разумкова «за десятибальною шкалою більшість реформ оцінюють менше, ніж на три бали» [213], і крім цього «лише 16,7% опитаних вважають, що ситуація в країні розвивається в правильному напрямі, 66% — що в неправильному» [171].

Як зазначає журналіст-політолог С. Дацюк «традиційно строк політичного циклу довіри в Україні складає 3 роки – саме за такий час партії втрачають довіру, а помилкові президенти доходять до їх несприйняття в суспільстві» [44]. Зрозуміло, що теперішня влада покладені на них обов'язки та надії не виконала. Війна з однієї сторони – це причина того, що реформи здійснюються досить повільними темпами, але це не причина того, щоб їх не здійснювати.

Крім того, проаналізувавши динамічні характеристики конфлікту на Донбасі, ми виявили той факт що в моменти затишшя боротьби на Сході України мало місце загострення протиріччя на горизонтальному рівні у владних відносинах. Як приклад можна назвати низький рівень співпраці між урядом та парламентом (небажання парламентом приймати більшість пропозицій уряду) і, зокрема, спроба А. Яценюка подати у відставку (24 липня 2014 р.), не отримавши підтримки Верховної Ради під час чергової пропозиції уряду; зміна формату функціонування коаліції (зокрема, злиття політичних блоків УДАР та Блок Петра Порошенка, які входили в коаліцію окремо; оголошення про вихід із коаліції і перехід у опозицію партії О. Ляшка 1 вересня 2015 р. після ухвалення 31 серпня Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади); суперечності в коаліції після виборів місцевих органів влади (зокрема, арешт Г. Корбана – одного із лідерів партії УКРОП, якій після місцевих виборів вдалося вийти у перші ряди); суперечності між І. Коломойським та Р. Ахметовим – українськими олігархами, які мають значний вплив на владні інституції та інші. Аналіз політичної ситуації дозволив визначити, як стверджує Н. Степанова, «публічна презентація «образів конфлікту» з боку його безпосередніх учасників найчастіше є лише засобом вирішення власних тактичних проблем, приховування своїх справжніх інтересів та відвертих маніпуляцій із масовою свідомістю з метою здійснення «конфліктної мобілізації» прихильників» [194]. Динаміка ескалації та загострення боротьби у «гібридній війні» на Сході України свідчить, що внутрішні протиріччя виникали одночасно із моментами зменшення напруженості на східному фронті. Це зумовлює необхідність звернути увагу на стратегію попередження внутрішніх конфліктів.

3.3 Інституціоналізація конфліктів в українському політичному середовищі як стратегія ефективного регулювання

Умовою мирного врегулювання конфлікту та конструктивного його розв'язання є наявність інституційних механізмів, які дозволяють знаходити можливі

альтернативи, та приймати взаємоприйнятні рішення за для попередження деструктивних наслідків політичного протистояння та перетворення стихійних політичних відносин в керований процес.

Як ми вже зазначали в теоретичній частині нашого дослідження, на сьогодні немає однозначного поняття, яке б характеризувало явище інституціоналізації конфлікту. З однієї сторони під інституціоналізацією політичного конфлікту розглядають створення та розвиток відповідних інститутів, призначених для регулювання конфліктів, які, як зазначає О. Держалюк, «дозволяють зробити їх підконтрольними чинним у суспільстві правилам політичної гри за відповідними правовими процедурами» [48, с. 40]. З іншого боку процес інституціоналізації розглядають виключно як набір правил, норм та принципів, яким потрібно слідувати, при цьому інституціоналізація визначається як «процес, в якому правила створюються, застосовуються і інтерпретуються тими, хто живе під ними» [258]. На нашу думку, під інституціоналізацією слід розуміти комплексне поняття, яке охоплює як формування та розвиток інститутів, призначених для регулювання конфліктів, так і створення та застосування норм, правил, принципів для регулювання відповідних відносин, а також організаційне оформлення самих відносин між суб'єктами конфлікту.

Для кращого розуміння сутності інституціоналізації доцільно буде розглянути запропоновану російським вченим С. Кортунувим диференціацію небезпеки на три рівні: ризики, виклики та загрози, де ризики – найнижчий рівень небезпеки, а загрози – найвищий рівень. Найважливіший компонент політики полягає в умілому застосуванні технологій перекладу загроз у виклики, а викликів – в ризики. Якщо ж ризики переростають у виклики, а виклики в загрози, то це – безсумнівна ознака серйозних збоїв в системі безпеки країни. Проте засобом переходу від рівня загрози до рівня ризику і є той самий механізм інституціоналізації політичного конфлікту [197].

Для того щоб управління політичним конфліктом досягло певного результату більшість науковців зазначають, що цей процес має включати визначену схему дій. Так, російським дослідником О. Чумиковим було запропоновану в цю схему

включати такі дії як інституціоналізацію, легітимізацію, структурування конфліктних груп та редукцію конфлікту [221, с. 52]. Інституціоналізація як дія по відношенню до управління конфліктом передбачає встановлення чітких правил та норм, що робить конфлікт передбачуваним. Легалізація відбувається визнанням суб'єктами конфлікту існуючих норм, правил та принципів співіснування, а цим самим визнання суспільством конфлікту як правомірного. Структурування конфліктних груп як етап управління полягає в чіткому формуванні сторін конфлікту та визнанні одна одною. Редукція – це послаблення розвитку конфлікту шляхом переведення його на інший рівень. Запропоновану російським дослідником схему використовують у своїх дослідженнях досить багато й вітчизняних науковців та вчених.

Проте ми вважаємо, що стосовно політичного конфлікту інституціоналізація не означає лише створення чітких формальних правил і норм щодо регулювання і розв'язання політичних суперечностей, а також їх визнання чи сприйняття суб'єктами конфлікту. Важливим є також, як зазначає Н. Степанова закріплення в менталітеті образу конфлікту як звичайного, а не патологічного феномену, визнання за опонентами права на відмінність, укорінення демократичних практик регулювання конфліктів, наявність або формування дієздатної системи інститутів і каналів для публічної презентації, обговорювання, легітимного оцінювання і полагодження політичних розбіжностей [195, с. 167].

Якщо взяти до уваги всі підходи до розуміння інституціоналізації політичних конфліктів, то як результат впливає те, що це значно ширше поняття, яке передбачає створення інститутів та організацій, створення та імплементація нормативних основ та правил для регулювання конфліктних відносин та проблем, які постають поряд із конфліктними проявами. В контексті нашого дослідження пропонуємо розглядати це явище не просто як дію чи етап регулювання конфлікту, а як цілісну стратегію управління та комплексний процес.

При цьому, не конфлікт сам по собі і його епізодичні прояви повинні бути інституціоналізовані, але характер і процес регулювання конфлікту. Інституціоналізація є перспективною стратегією управління конфліктом всередині

самого політичного процесу і відрізняється від процедур врегулювання конфліктів, таких як посередництво, семінари, круглі столи [254]. Інституціоналізація не самодостатня, але залежить від акторів, які приймають і відтворюють її. Проте, актори повинні дотримуватись відповідних домовленостей, принципів, правил, процедур. Роль цих акторів виконують ті ж самі політичні інститути, що складаються в складному переплетенні ієрархічних відносин в рамках політичної системи і виробляють необхідні «правила поведінки». А суперництво політичних сил, яке виступає як засіб впливу на владу стає основою для функціонування демократичних політичних інститутів.

Інституціоналізація як стратегія управління конфлікту у великій мірі залежить від рефлексивних дій, тобто як актори сприймають конфлікт та його інтерпретують, як активно слідує наявним правилам та стратегіям у різних ситуаціях. Відтак вона включає певні елементи, які формують її цілісність, визначені етапи розвитку та при цьому застосовує різного роду технології впливу на конфлікт. Все це свідчить, що інституціоналізацію політичного конфлікту можна розглядати як цілеспрямований процес який має на меті перевести межі конфлікту у регулюючі рамки.

Погодимось із твердженням вченого Р. Дювала, який зазначає, що до основних елементів інституціоналізації зараховують: наявність меж, тобто соціальна система стає відмежованою від середовища і заходи, які відносяться тільки до внутрішньої системи відрізняються від діяльності в середовищі; структурність та стабільність взаємодії; врахування акторами у своїй поведінці та діях існування інституціональної системи; пристосованість, тобто здатність компонентів системи регулювати на зміни, які відбуваються як в середині системи, так і надходять ззовні [236, с. 680].

Процес інституціоналізації в загальному вигляді охоплює такі етапи: виникнення потреб, задоволення яких вимагає виконання спільних дій; формування загальних цілей, суспільних норм, зокрема правових, для забезпечення взаємодії відповідних суб'єктів; встановлення системи санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки» [158]. А організаційні, нормативні, інформаційні,

комунікативні, соціально-психологічні технології сприяють реалізації механізмів регулювання політичного конфлікту.

Варто наголосити також на тому, що інституціоналізація є важливою умовою процесу трансформації конфлікту. Адже інституціоналізація не блокує процес конфлікту, але відкриває нові можливості для його продовження, проте у регулюючих рамках. Таким чином, однієї інституційної структури не достатньо. Дуже важливим є пошук та використання правильної інституційної форми: механізми регулювання конфліктів повинні бути сумісні з соціальною реальністю, до якої вони застосовуються. При цьому, при виборі механізмів вирішення конфлікту потрібно також звертати увагу і на той факт, наскільки рішення прийняті стосовно врегулювання конфлікту відповідають зовнішнім критеріям. Досить часто цими критеріями є закони, неписані правила, стандарти чи зразки, традиційні способи вирішення спорів, прийнятні у певному конкретному суспільстві. Співвідношення загальнодержавних норм і внутрішньо групових правил є важливим для будь-якого механізму вирішення політичного конфлікту, адже практично в кожній державі є групи людей, які живуть не тільки за загальнодержавними нормами, а й за законами їх соціальної групи. Використання тільки інституціоналізованого механізму вирішення проблем чи тільки традиційних способів у кращому випадку може тільки врегулювати конфлікт на деякий час, але не вирішити його [34, с. 167].

Необхідно звернути увагу також на те, що західні вчені розрізняють дві основні школи щодо дослідження ролі цього феномену: раціоналістична інституціоналізація та рефлексивіська інституціоналізація [254] і відповідно до цього поділу існують і різні моделі дій щодо регулювання конфлікту. Згідно першої точки зору, модель регулювання конфлікту покладають на політичні еліти та в політичне середовище, де виник конфлікт і саме завдяки спільним зусиллям сторін, конфлікт може бути вирішений конструктивно. На практиці, раціоналістична інституціоналізація конфліктів полягає в проведенні різноманітних переговорів, круглих столів, структурованих діалогів і тому подібне. Згідно другого підходу, основне завдання щодо регулювання конфліктів покладається на інститути, які

виникли для того, щоб управляти конфліктами та сприяти їх розв'язанню, а також сприяти відновленню взаємних відносин між сторонами конфліктів. Прикладами можна назвати міжнародні організації, які виникли після Другої світової війни за для відновлення взаємовигідних відносин між сторонами конфлікту та як гарантія забезпечення мирного співіснування.

Для того, щоб краще зрозуміти процес інституціоналізації політичного конфлікту у політичному середовищі вважаємо за потрібне розглянути детальніше його складові або компоненти, які утворюють зміст цього явища. На нашу думку найбільш вдало складові інституціоналізації політичного конфлікту описали російські дослідники А. Глухова і В. Рахманін. Зазначений процес, на думку дослідників, передбачає:

- закріплення в менталітеті образу конфлікту як нормального, а не патологічного феномену; його легітимацію в суспільній свідомості;
- визнання альтернативності політичних позицій, а, відповідно, і опозиції;
- існування загальноновизнаних правил, норм конфліктної поведінки, при чому не тільки в узгодженнях конфліктуючих сторін, але і в політико-правовій культурі суспільства, держави;
- наявність або формування інститутів регулювання політичних відносин, включаючи конфлікти;
- існування конституційних підходів до конфліктів» [31, с. 234].

Необхідно зауважити, що вищезазначені складові інституціоналізації політичного конфлікту розглядала у дисертаційному дослідженні вітчизняний науковець С. Тихонюк, однак, вивчаючи цей процес крізь призму реформування політичної системи та взявши за основу внутрішньополітичні протиріччя й конфлікти, які мали місце в Україні в основному до 2012 р. Враховуючи це, вважаємо за потрібне розглянути такі складові інституціоналізації конфлікту на прикладі досліджуваних конфліктів і, зокрема, вивчити рівень інституціоналізованості Революції гідності, охарактеризувати інституційну складову управління конфліктом на Сході України.

Початком реалізації стратегії інституціоналізації конфлікту безсумнівно слід вважати інституційно-ментальні передумови, які передбачають закріплення у свідомості сприйняття конфлікту як сторонами конфлікту, так і суб'єктами управління. Разом із цим відбувається легітимація конфлікту у суспільній думці. Важливим на цьому початковому етапі розвитку інституціоналізації є те, що в суспільній свідомості має бути присутня специфічна конфліктна парадигма миросприйняття [31, с. 235]. Важливим на початковому етапі конфлікту, на нашу думку, є оцінювання сторонами конфлікту конструктивної складової його наслідків. Можемо припустити, що сторони обох досліджуваних конфліктів, в найбільшій мірі суспільні маси, в політичній боротьбі на території України аж ніяк не бачили братовбивчу війну без перспектив її вирішення, а навпаки розглядали як шанс змін та реформ на краще.

Для того, щоб конфлікт набув легальних рамок і ним можна було б управляти та впливати на нього, необхідною умовою є виявлення та визнання сторін конфлікту, формування ними груп інтересів, вивчення їх силового, матеріального та ресурсного потенціалу, їх ролі та статусу у суспільній ієрархії а також чітке бачення вимог сторін та їх цілей та інтересів у розгортанні конфлікту. Ці умови – це друга складова інституціоналізації конфлікту а також показник того, що конфлікт із латентної стадії перейшов у відкриту фазу.

Визначення статусу сторін конфлікту в першу чергу впливає на вибір інструментів впливу за для регулювання конфлікту та його інституціоналізацію зокрема, а також на фіксування балансу сил. Також потрібно зауважити, що важливим при цьому є питання політичної підтримки. Так одна сторона конфлікту може володіти значними військовими, фінансовими, інформаційними ресурсами, проте не маючи підтримки великих мас населення може програти іншій стороні, у якої виявилася набагато більша група підтримки. Як приклад, перемога опозиції з величезною підтримкою мас, проте без військових, фінансових ресурсів під час Революції гідності, тоді як владна еліта у межах державної влади володіла всіма необхідними ресурсами для перемоги. Як приклад також агресія Росії проти України, коли сили бойовиків, однак з неофіційною підтримкою РФ нарівні протистоять

українським військовим формуванням (нереально представити як частина населення двох областей може відповідати у плані військової могутності офіційним військовим формуванням цілої держави).

Російський вчений В. Нех пропонує розділяти активну і пасивну, організовану і спонтанну форми політичної підтримки. Активна підтримка передбачає участь в тих чи інших політичних діях за призовом підтримуваної сторони конфлікту, пасивна - голосування на виборах за «своїх» кандидатів, матеріальну допомогу і т.д. Для організованої підтримки характерні постійна готовність до дії, а спонтанна підтримка виникає в силу певних обставин [142, с. 48].

Явно виражену спонтанну підтримку, яка призвела сторону до перемоги можна побачити у «розгонах Майдану», коли із застосуванням насильства з боку влади проти мирних демонстрантів щоразу збільшувалося число тих мітингуючих, які підтримували опозиційні сили. Проте, досить часто люди, які готові виявити активну підтримку у мирних мітингах чи страйках не зовсім готові взяти участь, наприклад у збройному конфлікті чи партизанській війні. Так, якщо під час Революції Гідності на боці мирних демонстрантів та опозиції були мільйони мирних прихильників, які готові були поновлювати сили щораз новими людськими ресурсами, то у військовому конфлікті на Сході кількість бажаючих взяти участь у збройному протистоянні на боці тієї ж опозиції, яка вже здобула державну владу щораз зменшувалася.

Окрім визнання рівня організації груп інтересів важливим питанням на цьому етапі розвитку інституційного процесу є питання визнання опозиції та її позицій. З цього приводу доцільно зазначає С. Тихонюк, що саме виникненню політичної опозиції, безсумнівно, сприяють політичні конфлікти. Але з одного боку політичні конфлікти здатні сприяти інституціоналізації політичної опозиції, а з іншого інституціоналізована політична опозиція сама сприяє інституціоналізації політичних конфліктів, забезпечуючи цим самим демократичний розвиток суспільства [202, с. 160]. Тобто опозиція може одночасно виступати як інститут політичної демократичної системи і як форма суспільного протесту. Відповідно інституціоналізація опозиції є засобом конструктивного розв'язання протиріч та

конфліктів між інтересами різних соціальних груп і водночас складовою системи стримувань і противаг у сфері владних відносин.

Важливою умовою переходу конфлікту в його конструктивну форму є легітимація самих суб'єктів конфлікту, тобто офіційне визнання тої чи іншої сторони як повноправного суб'єкта конфлікту, що сприяє у виборі засобів впливу на них. Так, у процесі управління конфліктом на Сході України складова легітимації суб'єктів конфлікту відіграє велику роль. Адже має місце збройний конфлікт всередині держави, проте з неофіційною підтримкою іншої держави. У цьому випадку проблемою є виокремлення легітимних сторін конфлікту, незважаючи на численні докази присутності російських військ на сході України, РФ все ж не визнає себе офіційною стороною конфлікту. При цьому Росія наполягає на офіційній легітимації терористичних угруповань ЛНР і ДНР як повноправних суб'єктів конфлікту. Варто зазначити, що фактично легітимація цих утворень відбулася ще після перших Мінських домовленостей про врегулювання конфлікту на Сході України, коли представники ЛНР і ДНР були запрошені на зустріч у Мінськ в якості сторони конфлікту. Проте, офіційно на статус самостійних суб'єктів можуть претендувати лише ті, хто був обраний на цих територіях шляхом представницьких виборів, які відбулися у рамках нормативного поля і згідно зі стандартами ОБСЄ та інших міжнародних організацій. Тому зараз дедалі частіше йдеться про роль Росії як основного джерела провокування конфлікту. Відтак, легітимація суб'єктів конфлікту, визнання їх статусу, ролі дуже важлива складова інституціоналізації як стратегії управління для вибору ефективних механізмів впливу на політичну боротьбу.

Третім компонентом інституціоналізації політичних конфліктів можна вважати створення формальних правил, норм та процедур, які регулюють взаємовідносини протидіючих сторін. Мова йде про певні «правила гри» за якими повинні діяти учасники політичного конфлікту і які повинні створювати рівні умови для кожної із сторін та не ставити жодну з них у нерівноправне становище [31, с. 239].

Як вдало зазначає Д. Фельдман, правила і норми участі в конфлікті інституціоналізуються, якщо вони складають систему так чи інакше зафіксованих і

закріплених варіантів свідомої, організованої і регульованої поведінки [215, с. 225]. Інституційними нормами та правилами можуть виступати як вже існуючі традиції, закони, принципи, так і сформовані виключно для врегулювання й вирішення окремого конфлікту. Їх ефективність в управлінні конфліктами залежить від того, наскільки вони визнаються і дотримуються всіма учасниками конфлікту. В першу чергу, це допустимі традиції, звичаї, моральні правила, яких дотримується українське суспільство. Конституція України – це найголовніший нормативний документ, який послуговує виробленню правил та норм суспільних та владних відносин; Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина, що визначають загальні принципи, цілі, механізми захисту життєвоважливих інтересів держави, суспільства та окремих осіб а також закони, укази, меморандуми, договори, що регулюють окремі сфери життєдіяльності та взаємовідносин людей. А також нормативні документи, які вироблялись виключно для регулювання політичних конфліктів в українських реаліях. Крім того, до правил, які мають здатність регулювати політичний конфлікт можемо віднести також усні чи письмові домовленості між сторонами конфлікту та суб'єктами його управління.

Розглянемо політико-правове регулювання силових протестів на Майдані, важливий приклад – Угода про врегулювання кризи в Україні підписана президентом України В. Януковичем та опозиційними лідерами В. Кличком, А. Яценюком, О. Тягнибоком й засвідчена підписами міжнародних представників 21 лютого 2014 р. Однак, вона не була підтримана суспільними масами, які виступали проти негайного відсторонення президента та його уряду. Як спробу нормативно-правового регулювання протестів на Майдані, слід відзначити, «диктаторські закони», проголосовані 16 січня 2014 р. під час президентства В. Януковича. Прийняття законів стало реакцією влади на протести громадян, «адже закони з'явилися саме у розпал масових акцій протесту проти влади і мали на меті обмежити права людини, зокрема, право на свободу висловлення поглядів і на свободу зібрань» [154].

Ще одна важлива спроба врегулювати конфлікт в правових межах – прийняття Постанови Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової слідчої комісії

Верховної Ради України з питань розслідування протиправних діянь правоохоронних органів та окремих посадових осіб, посягань на права і свободи, життя і здоров'я громадян під час подій, пов'язаних з масовими акціями суспільно-політичного протесту, що відбуваються в Україні з 21 листопада 2013 р.», запропонована А. Яценюком. Окрім цього, важливу роль у формальному регулюванні політичних конфліктів мають як письмові, так і усні домовленості суб'єктів політичних відносин на міжнародному рівні, зокрема на рівні зустрічей глав держав та міжнародних організацій, а також на державному рівні та рівні інститутів громадянського суспільства.

Розглядаючи складові інституціоналізації конфлікту на Сході України, варто зауважити, що з боку української влади неодноразово лунали заклики до переговорів із бойовиками. Мирний план Порошенка є яскравим прикладом цьому. Проте, врегулювання конфлікту не відбулося за цих умов. Нормативно-правове регулювання конфлікту на Сході підтвержене підписанням наступних правових інструментів:

- Мінського протоколу від 5 вересня 2015 р. представниками ТКГ (представником ОБСЄ Послом Гайді Тальявіні, другим президентом України Леонідом Кучмою, російським послом в Україні М. Зурабовим та представниками самопроголошених ДНР О. Захарченком та ЛНР І. Плотницьким);
- Меморандуму про виконання положень «Протоколу за підсумками консультацій ТКГ щодо кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану президента України Петра Порошенка та ініціатив президента Росії Володимира Путіна» від 20 вересня 2014 р.;
- Мінської угоди від 12 лютого 2015 р., тобто Комплексом заходів з виконання Мінських угод;
- Декларації Президента РФ, Президента України, Президента Франції та Канцлера ФРН в підтримку Комплексу заходів з виконання Мінських угод, прийнятих 12 лютого 2015 р.

– Угоди ТКГ про відвід з лінії зіткнення гармат калібром менше 100 мм від 29 вересня 2015 р. Важливу роль відіграли Паризькі домовленості лідерів «нормандської четвірки» та представників ДНР та ЛНР про врегулювання конфлікту в Україні, однак нормативно оформлені вони не були та Женевські домовленості (Україна – РФ – ЄС – США).

Як результат, практично жодний із вище зазначених документальних спроб врегулювання конфліктів в Україні, не показав своєї ефективності і не підтримувався всіма сторонами конфлікту. А для того, щоб конфлікт завершився мирно сторонам в першу чергу потрібно слідувати загальним умовам та правилам. По-перше, це усвідомлення того, що досягнути мети війсьними засобами – це не найкращий спосіб, по-друге, розуміння того, що ніякі бойові дії за для досягнення мети несумісні із людськими втратами, по-третє, сприймання того, що сісти за стіл переговорів із власними аргументами та пропозиціями – це найкращий спосіб досягнути своїх цілей, по-четверте, розуміння того, що слідувати загальним правилам та домовленостям – це найефективніший спосіб врегулювати конфлікт конструктивно для обох сторін.

Свого часу ще С. Ханінгтоном було зазначено, що інституціоналізація є процес, при якому організації та процедури набувають цінності і стабільності. А рівень інституціоналізації будь-якої системи може бути визначений за допомогою адаптивності, складності, автономності і узгодженості її організацій та процедур [244, с. 12]. При цьому, вчений зазначає, що організації та інститути не просто виступають формальними домовленостями системи влади, а демократичними моделями дій. Стабільні та прозорі інституції забезпечують нормальну роботу управлінських механізмів, вони важливі для успішної та результативної реалізації всіх поставлених завдань регулювання конфлікту. Слабке та невизначене інституційне середовище гальмує дії регуляторів, не дозволяє застосовувати легальні механізми впливу, не продукує реформ.

Можливі два основні шляхи створення інститутів: при першому з них інститути засновуються на основі рішення органів публічної влади або формуються соціально

активними громадянами. Другий шлях пов'язаний з тим, що інститути формуються в практиці суспільних відносин, існують у вигляді фактичних моделей поведінки і лише потім стають загальними правилами [91, с. 180]. Тобто, початкові форми інституціоналізації виникають у вигляді різноманітних громадянських утворень, рухів, виступів. Більш офіційні форми інституціоналізації представлені державно-правовими інститутами.

Найважливішим інститутом на державному рівні, який володіє можливістю впливати на політичні конфлікти є Верховна Рада, яка виступає вищим представницьким і законодавчим органом в Україні і наділена правом вирішувати питання державного життя, крім тих, що вирішуються виключно всеукраїнським референдумом або віднесені відповідно до Конституції України до компетенції органів виконавчої чи судової влади. Парламент України наділений правом на законодавче управління політичними конфліктами, тобто регулює відносини між сторонами конфліктів, закріплює статуси сторін, приймає закони, які забезпечують перспективу врегулювання та розв'язання конфліктів. Варто погодитися із вітчизняною дослідницею Г. Матвеевою, яка зазначає, що парламент виступає так званим місцем досягнення згоди, суспільного консенсусу, вироблення стратегії демократичних змін у країні [131, с. 186].

Однак, парламент представляє інтереси суспільства і якщо законодавчий орган не регулює конфліктні прояви справедливо, порушуючи як міжнародні норми та принципи, так і внутрішньодержавні, то суспільство вправі змінити його, що й відбулося після Революції гідності. На сьогодні, а це вже більше як рік діяльності Верховної Ради роботу парламенту експерти оцінюють на четвірку із десяти балів. Зволікання з реформами, ігнорування коаліційної угоди, практика ухвалення законів за скороченою процедурою та продовження практики «кнопкодавства» – найчастіше згадувані «недоробки» нардепів [153]. А згідно результатів соціологічного опитування, проведеного Фондом демократичні ініціативи імені І. Кучеріва у липні 2015 р. на тему хто чинить найбільший опір проведенню реформ в Україні [173] вкрай погано, а саме в 44,5 % українці оцінюють вплив на проведення реформ

політичних сил, що складають більшість у Верховній Раді, це після олігархів та уряду.

У межах парламенту також створюються різноманітні комісії, організації, комітети, які виступають важливими інституційними структурами, в рамках яких вирішуються конфлікти. С. Тихонюк пропонує до інституціональних структур також віднести різні легітимізовані комітети (насамперед парламентські), організації, узгоджувальні комісії (наприклад, узгоджувальна рада депутатських фракцій у парламенті) та інші інститути, які в процесі розвитку політичного конфлікту перебирають на себе роль виразників і захисників інтересів конфліктуючих сторін [201, с. 164].

Потрібно додати про роль тимчасових комісій, як слідчих, так і спеціальних у процесі інституціоналізації конфліктів. Прикладом такого роду інституту можна назвати Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування трагічних подій під Ілловайськом, метою якої є виявлення правопорушень з боку сторін конфлікту і відповідно застосування механізмів впливу на правопорушників. Окрім вище значеної в процесі інституціоналізації політичних конфліктів мали місце і такі слідчі комісії, як Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України з питань розслідування протиправних діянь правоохоронних органів та окремих посадових осіб, посягань на права і свободи, життя і здоров'я громадян під час подій, пов'язаних з масовими акціями суспільно-політичного протесту, що відбуваються в Україні з 21 листопада 2013 р., Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України з питань розслідування фактів загибелі громадян у містах Одесі, Маріуполі, а також в інших містах Донецької та Луганської областей України, Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України з питань перевірки використання коштів, перерахованих громадянами України на підтримку Збройних Сил України, та видатків Державного бюджету України, спрямованих на потреби Збройних Сил України. Зазначені комісії були утворені постановами Верховної Ради за для виконання функцій парламентського контролю та з метою вироблення рекомендацій щодо попередження проблем, криз чи конфліктних ситуацій і неповторення зловживань в майбутньому. Тож, ефективність дій влади, і в першу чергу її

законодавчого органу визначається здатністю законними методами забезпечити зниження напруженості в стосунках сторін конфлікту і навести їх до примирення позицій, встановити певні норми та правила взаємодії.

Окрім законодавчих та представницьких інститутів, варто наголосити на тому, що велику роль у процесі управління конфліктом відіграють й інші інститути, зокрема інститути виконавчої влади, судової, інститут президенства, інститути місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Вони забезпечують визначеність у діяльності держави, надають сталості відповідним суспільним відносинам. Значну роль у забезпеченні безпеки і попередженні та регулюванні конфліктів, особливо збройних, відіграють силові інститути, де координуючу та об'єднуючу роль виконує міжвідомчий орган – Рада національної безпеки та оборони. При цьому, не можна залишити поза увагою питання створення спеціальних організацій для кожного конкретного конфлікту, головне завдання яких полягає у спрямуванні всіх зусиль на мирне врегулювання та конструктивне вирішення конкретного конфлікту. Прикладом такої організації є ТКГ з мирного врегулювання конфлікту на Сході України, яка була утворена 23 червня 2014 р. за участю представників України, Росії та міжнародних спостерігачів ОБСЄ і головне завдання якої полягає в імплементації Мінських домовленостей про врегулювання конфлікту на Сході України.

На думку дисертанта, роль того чи іншого інституту чи організації залежить від типу та рівня політичного конфлікту. Так, наприклад у внутрішньому конфлікті щодо розподілу владних повноважень ефективним буде створення та функціонування різноманітних парламентських комісій, асамблей, які працювали б над нормативними змінами за для правомірного вирішення цих конфліктів. Тоді як конфлікт міжнародного характеру потребує зусиль як інституту президентства, парламенту, уряду, суду, а також створення та діяльності різноманітних міжнародних організацій.

Необхідно зауважити, що політичні конфлікти в Україні призвели до, так званого, інституційного протистояння чи інституційного фронту, тобто на боці тої чи іншої сторони утворились інституції, які чітко відстоювали позиції.

Формалізованим предметом інституційного фронту можна вважати зовнішній вектор розвитку – одна із причин революції на Майдані та війни на Сході України. Прихильники Євроінтеграції – Інститути Майдану (Штаб національного супротиву, ВО «Майдан», Народна Рада України), Фракції у ВРУ (ВО «Батьківщина», УДАР, ВО «Свобода»), позафракційні депутати, КМУ (з 27.02.2014 р.), партія ДемАльянс, ГО (Меджліс, Автомайдан, Ультрас, КПСД (Комітет патріотичних сил Донбасу), КВУ (Комітет виборців України), КУН, УП «Собор», УНА–УНСО), обласні ради (Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської областей), Отряди самооборони, «Правий сектор», «Нацгвардія»). Прихильники проросійського вектору розвитку України – МВС, КМУ (до 22.02.2014 р.), Внутрішні війська, «Беркут», «Грифон», «Тигр», ДАІ, СБУ, ГПУ, Партія Регіонів, ВР АРК. Проурядові політичні та громадські утворення («Восточний Фронт», «Русский Мир», «Єдиний вибір», «Український фронт», дружини правопорядку, Донські козаки. Обласні ради Херсонської, Донецької, Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Кіровоградської областей, ДНР (Д. Пушилін), ЛНР (В. Болотов), «Новоросія» (О. Царьов), офіційні представники Кремля на території Донбасу (О. Ходаковський, О. Бородай та інші) [141, с. 415].

Окрім, формування та функціонування у межах управління політичними конфліктами спеціальних інститутів, які регулюють політичні відносини в процесі інституціоналізації важливе значення мають спеціальні процедури чи форми взаємодії контрагентів конфлікту, що сприяють вирішенню протиріч між ними. Якщо слідувати схемі складових інституціоналізації, запропонованої А. Глуховою та В. Рахманіним, яка на нашу думку є найбільш вдалою та відповідає сучасним політичним реаліям, то до таких процедур потрібно віднести переговори, посередництво та арбітраж.

Про переговори і посередництво як необхідні політичні шляхи врегулювання та розв'язання політичного конфлікту ми розглянули в попередньому питанні. Проте, на думку дисертанта в контексті даного питання потрібно звернути особливу увагу на арбітраж як особливу процедуру взаємодії у політичних відносинах.

Арбітраж можна характеризувати як одну із форм втручання третьої сторони у конфлікт з метою його деескалації та мирного вирішення. Окрім арбітражу втручання третьої сторони може виражатись в таких формах, як посередництво, примирення, пошук фактів, добрі послуги, фасилітація тощо. Треті сторони можуть діяти на різних рівнях і в різних секторах всередині суспільства і між суспільствами, що ускладнює цей вид діяльності. Розрізняють треті сторони, які діють на самих високих рівнях прийняття рішень, є такі, що впливають на середньому рівні суспільства, а є такі що працюють в основному на рівні обшин і пересічного населення [237, с. 165]. Від цього залежить характер рішень третьої сторони, тобто чи він обов'язковий, чи рекомендаційний. Також умовно вплив третьої сторони на конфлікт може мати як міжнародний характер, так і внутрішній і, в першу чергу, це залежить від типу конфлікту. Тобто як бачимо рішення третьої сторони а в нашому випадку й арбітрів можуть мати як обов'язковий, так і рекомендаційний характер.

До обов'язкового арбітражу можна віднести такі його форми як вибори й референдум, що мають правові наслідки, а також суд. Вибори та референдум представляють собою таку форму арбітражу, де арбітрами виступають самі громадяни. Результати як виборів, так референдуму з правовими наслідками є обов'язковими для виконання сторонами конфлікту. Прикладами виборів як арбітражу у врегулюванні конфліктів можна назвати президентські і парламентські вибори після Революції гідності, адже однією з основних вимог протестувальників на Майдані була зміна вищого керівництва держави. І саме призначення виборів, зміна інтеграційного курсу і перспектива реформ здійснюваних новою владою стали так би мовити «умовами вирішення цього конфлікту». Про роль виборів як арбітражу в інституціоналізації конфлікту можна твердити і в конфлікті на Сході України. Так, згідно рішень Мінських та Паризьких домовленостей, а також Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 р. було передбачено проведення місцевих дострокових виборів на території окремих районів Донецької та Луганської областей, а обрані на цих виборах органи самоврядування мають стати легітимними представниками громад цих обох областей. Проведення цих

виборів відіграло б велику роль в офіційному процесі легітимізації сторони конфлікту, а цим самим підвищило б рівень інституціоналізованості і сприяло б в деякій мірі врегулюванню збройного конфлікту. Згідно вищезазначеного закону обраним на позачергових виборах органам місцевого самоврядування має бути надано додаткові повноваження.

Однак існує низка перешкод щодо проведення та ефективності результатів таких виборів. В Аналітичній доповіді Інституту стратегічних досліджень виділено наступні перешкоди: відмова незаконних збройних формувань від роззброєння та припинення військових наступів, а без реалізації цієї умови держава не зможе гарантувати вільний характер виборів, рівність перед законом усіх політичних сил і кандидатів; відсутність механізму забезпечення участі переміщених осіб у виборах; проблематичність адміністрування виборчого процесу (більшість партій на зазначених територіях фактично припинили свою діяльність); неузгодженість виборчої системи із політичними реаліями нині окупованих територій [3. с. 32].

Крім того, про проведення легітимних виборів досить важко уявити з двох причин: ненадійність сторони конфлікту (як РФ, так і лідерів ЛНР і ДНР), які, по-перше, можуть не вивести російські війська з території України у зв'язку із запереченням їх присутності, а по-друге, доказали що дотримуватись домовленостей вони не вміють, по-третє, вірогідність того, що у виборах візьмуть участь місцеві лідери, які мали чітку протиукраїнську позицію досить незначна. Відтак, вибори на окупованих територіях – це фактично легітимізація сепаратистських еліт як на внутрішньому рівні, так і на зовнішньому, при цьому підтримуючи їх економічно, але, не маючи повноцінного політичного впливу на них.

Приклад референдуму як арбітражної процедури – референдум про самовизначення Криму 16 березня 2014 р., за результатами якого АРК була незаконно приєднана до Росії. Проте, це народне самовираження потрібно вважати нелегітимним і незаконно проведеним. Як вдало зазначає А. Ілларіонов, науковий співробітник центру глобальної свободи і розвитку Інституту Катона, «навіть якщо результати референдума були б не фальсифіковані і навіть якщо більше половини населення півострова проголосували б за приєднання до Росії, ці результати

немають ніякого значення» [78, с. 103]. Це, на думку науковця можна пояснити тим що питання приналежності Криму відноситься до компетенції тільки одного суб'єкта міжнародного права – власника цієї території. А за Конституцією як України, так і за Конституцією АРК, а також за визнанням багатьма іншими суб'єктами міжнародного права ця територія належить Україні і ніякі історичні процеси, економічні невдачі Криму і України чи прагнення російських етнічних меншин при цьому ролі не відіграють.

Головне завдання такої форми арбітражу як суд полягає у врегулюванні спору шляхом застосування норм діючого законодавства. А завершується арбітражне провадження ухвалою рішення суду, яке, як правило, є остаточним і має зобов'язальну дію для сторін. За для вирішення конфлікту сторони можуть звертатись як до міжнародного суду, та і до державного. Найбільш поширеним способом звернення до суду у нашій державі є звернення до Конституційного Суду. Звернення до суду було важливим чинником налагодження політичних відносин і після Революції гідності. Ще одним вагомим прикладом судового арбітражу у регулюванні конфлікту можна назвати звернення до Окружного адміністративного суду Києва під час Кримської кризи, коли Суд визнав (4 березня 2014 р.) незаконними рішення кримського парламенту про призначення Аксьонова прем'єром і проведення референдуму, що дало початок прийняттю Верховною Радою інших документів про невизнання анексії Криму.

Велике значення мають такі форми арбітражу як засоби масової інформації та суспільна думка. ЗМІ на сьогодні виступають головним суб'єктом формування у суспільстві громадської думки про події та явища. Першопочаткова мета та основне політичне призначення ЗМІ полягало у виконанні ролі «медіатора», чи певного буфера, між політикою та громадськістю. Саме засоби масової інформації надають суспільству можливість знайомитися з позицією політичних та громадських лідерів, оцінювати їх, а політикам – висловлювати своє ставлення до суспільних проблем і брати участь у вільному перебігу політичних дискусій. Саме в межах такої взаємодії виникає глибокий взаємний вплив між засобами масової інформації та політикою [97, с. 125]. Однак, в реаліях сучасних суспільних відносин ситуація дещо інша.

Через приватний характер багатьох інформаційних структур чи тяжіння їх до різних політичних чи олігархічно-кланових угруповань інформація передається вже у переробленому вигляді, тобто не як чисті факти, а як вже готова думка інформаційного агента. Крім того, досить поширеним зараз є висвітлення недостовірної інформації за для того, щоб керувати свідомістю і діями населення. Інформаційну політику за допомогою маніпулювання, поширення недостовірної інформації про «бандерівську владу» використовує РФ, за для того, щоб приховати участь своїх військових на території України, а також що б на підсвідомому рівні впливати на думку населення, особливо у Східних регіонах. Це одна із форм вияву гібридної війни РФ проти України – інформаційна атака.

Суспільна думка в основному є продуктом діяльності ЗМІ, яка може вплинути як на загострення конфлікту, так і на вироблення певних рішень, умов, які сприятимуть розв'язанню конфлікту. Шляхом здійснення впливу на свідомість можливе втягнення людей в різноманітні групи, які можуть провокувати конфлікт. Так, саме шляхом впливу на свідомість українців, РФ долучилися до утворення сепаратистських формувань на Сході України.

«Майдани» в українській історії також можна назвати результатами впливів на свідомість громадян. Оскільки, жодна революція у світі не відбувається сама собою. Ніколи і ніде народ не виходить на вулиці просто так. Це завжди результат наперед спланованої та підготовленої операції. При цьому в будь-якій революції є два етапи: перший – вихід на вулиці для «мирного протесту» другий – силова боротьба зі «злочинною владою», «обуреним народом» [105, с. 154]. Проте, роль суспільної думки позначається не тільки в загостренні та провокуванні конфліктів, а також в його регулюванні. Так, саме суспільна думка найчастіше виступає тим рушієм змін на краще, саме в суспільстві виникають найкращі ідеї щодо вирішення конфліктів.

Окрім зазначених вище, погодимось із твердженням С. Тихонюк, яка пропонує до основних форм взаємодії віднести можливість використання договірних форм попередження та регулювання політичних конфліктів. Мова йде про укладання договорів, що носять нормативний характер, тобто виступають регулятором суспільних відносин [203, с. 167].

Ще одним важливим питанням, яке слід розглядати в межах заявленої тематики, це наявність в процесі інституціоналізації політичних конфліктів конституційних підходів, тобто конституційно-правового закріплення регулювання політичних конфліктів. Від листопада 2013 р. конституційні поправки як умова врегулювання конфлікту звучали двічі: під час Революції Гідності, коли Конституційна реформа має врівноважити повноваження президента, уряду та парламенту, а основний закон має замінитись Конституцією 2004 р. Під час конфлікту на Сході України конституційні зміни мають закріпити окремий статус Донбасу. Останні навіть стали причиною зіткнення біля Верховної Ради між протестувальниками, які не підтримували зміни щодо децентралізації влади та силовими структурами, а також протиріччя у Верховній Раді та незначному розколу коаліції.

Необхідно зауважити, що конституційні зміни – це не просто правові чи політичні поправки, які здійснює владна верхівка в першу чергу за для відстоювання власних інтересів, а навпаки – це величезний крок демократичних змін в напрямку до покращення соціально-політичного становища населення для впровадження яких потрібно докласти комплексних зусиль як на рівні вищої державної влади та місцевого самоврядування, а також за безпосередньою участю представників громадянського суспільства та неурядових організацій. Так, оцінюючи результати дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 травня 2015 р. на тему «Який з підходів до зміни Конституції України слід застосувати?» [226], велика частка респондентів, а саме 30,4% вважають, що зміни до Конституції не можна вносити поспіхом, конституційний процес має здійснюватися поступово і може тривати кілька років. Результати суспільної думки, а також насильницькі дії біля Верховної Ради 31 серпня 2015 р. та протести під час попереднього голосування за внесення Конституційних змін ще раз засвідчили про недовіру українців до конституційних реформ, запропонованих президентом, а цим самим і про недовіру населення до дій нової влади.

Основний Закон держави потребує подальшого серйозного вдосконалення. Для цієї ґрунтовної роботи була створена Конституційна асамблея, а зараз в цьому

напрямі діє Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України, яка відіграє важливу інституційну роль в процесі регулювання політичних відносин. Крім того у березні 2015 р. Президент підписав указ № 119/ 2015 про створення Конституційної Комісії як спеціального допоміжного органу при Президентові України, в завдання якого входить розробка, опрацювання та застосування пропозицій щодо впровадження змін до Конституції.

Слід зазначити, що Конституційне закріплення умов ефективного вирішення конфлікту є елементом інституціоналізації, однак в першу чергу потрібно звернути увагу на те, що такі зміни – це складний багатогранний процес, який потребує досить довгого часу та комплексного обдумування й врахування різноманітних ідей та інтересів. Такі зміни чи необхідність їх проведення не можуть бути продиктовані ззовні чи тим більше нав'язані під час загрози військової агресії. І, взагалі конституційні зміни не можна проводити під час воєнного стану. Тому що, це буде зменшувати легітимність цього процесу. І навіть якщо реформування основного закону на даний момент є однією з найважливіших умов врегулювання й вирішення конфлікту, то не факт що за досить короткий час є загроза виникнення нового конфлікту, головною причиною якого може бути саме факт цієї легітимності чи недосконалість, невідповідність цього основного закону держави інтересам всіх верств населення чи навіть самих сторін конфлікту. А сама ідея федералізації є, так би мовити, «пасткою» для подальшої стабільності в Україні. Адже не факт, що після отримання особливого статусу східними регіонами держави, ризик конфлікту не буде присутній і в інших областях.

Крім того, потрібно наголосити, що необхідність конституційних змін, зокрема тих, що стосуються частини федералізації України більше за все нагадують результат неофіційної взаємодії третіх сторін, зокрема європейських держав. РФ також наполягає на внесенні конституційних змін, адже саме з відокремленим статусом Донбасу держава-агресор в найбільшій мірі зможе підтримувати зону нестабільності в нашій державі.

Відтак, позитивна роль інституціоналізації в першу чергу зводиться до розширення можливостей впливу на конфлікт і керування ним в такий спосіб, щоб «конфлікт із фактора дестабілізації суспільного ладу і загрози державній безпеці перетворився на елемент демократичного механізму розв'язання наявних у суспільстві проблем» [175, с. 55]. Крім того, саме інституціоналізація політичного конфлікту виступає каталізатором змін та реформ, тому що саме цей процес є тим набором цілей та прагнень, що в першу чергу ставить перед собою держава чи державні інституції з виникненням будь-яких суперечностей. Адже з інституціоналізованим та легітимізованим конфліктом реальними є конструктивні наслідки протиборства. Проте, потрібно зауважити, що політичні реформи в свою чергу також впливають на інституціоналізацію конфлікту, а точніше «виступають засобами створення (вдосконалення) інституційних механізмів, які сприяють узгодженню різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних і взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, що забезпечують регулювання конфліктів» [202, с. 187]. Відтак, політичне реформування і політична інституціоналізація конфлікту є взаємозалежними процесами.

Характеризуючи процес інституціоналізації політичних конфліктів в Україні, можна виокремити певні його особливості. При цьому, варто виокремити інституціоналізацію внутрішнього конфлікту та інституціоналізацію зовнішнього конфлікту. В першому випадку можна говорити про високий рівень впровадження зазначеної стратегії. По-перше, конфлікт був сприйнятий широкими масами населення як важлива передумова змін та реформ і сприймався як такий, що в майбутньому призведе до конструктивних наслідків. По-друге, групи інтересів проявилися досить чітко і зрозумілі були вимоги та прагнення сторін, крім того, революційні суспільні настрої правовим шляхом так би мовити розчинилася між політичними партіями та громадянськими угрупованнями. А політичні гасла протестувальників на Майдані трансформувалися у конкретну суспільно-політичну ціль. По-третє, конфлікт сприяв розширенню громадянської активності, виявляючись у бажанні громадянського суспільства брати участь в управлінні

державними та суспільно важливими справами. Так В. Згурська надає такі дані, що «станом на грудень 2014 р. в Україні було зареєстровано 229 політичних партій, причому 32 з них – лише протягом 2014 р. Практично стільки ж, скільки за попередні чотири роки» [70, с. 313]. Однак, необхідно зауважити, що говорити про появу «нових» політичних партій після Майдану можна лише з формальної точки зору, адже більша їх частина просто дещо переформатувалася, а нових обличь у вітчизняній політиці майже не появилось. Крім того, як заявляє М. Примуш, «підтверджується ідея вітчизняних політологів В.Горбатенка та Ю.Шведи про «атомізацію» політичних партій і партійних систем в умовах системної трансформації. Кількість політичних сил і надалі зростає, незважаючи на низьку ефективність партійних програм розвитку держави, швидке розчарування електорату та загалом, на відсутність актуальних причин для зростання» [144, с. 67]. А також, як заявляє Г. Зеленько, мена говорити про «гебрендінг політичних партій», коли останні «наразі залишаються «псевдо інститутами», які закріплені юридично, але не стали повноцінними політичними інститутами» [144, с. 59].

Окрім цього для проведення реформ у різних сферах були створені конкретні інституції як державою (різноманітні комісії, бюро з різних питань для впровадження реформ та змін) так і суспільством (численні громадянські організації). Однак, як зауважують О. Кресіна та І. Стойко, сплеск громадянської активності та якісні зміни у свідомості громадян не набули належного інституційного закріплення: законодавчого закріплення нових правил взаємодії між державою та організаціями громадянського суспільства, реформи судової та виборчої системи, створення запобіжних механізмів від узурпації влади, удосконалення партійного законодавства тощо [144, с. 64].

По-четверте, один із найважливіших шляхів врегулювання конфлікту – така інституційна процедура, як вибори – президентські та парламентські. По-п'яте, результатом виборів було запроваджено курс на удосконалення діяльності інститутів президенства, уряду та парламенту, розпочато процес реформування конституційних засад організації влади.

Крім того, саме існування та функціонування Майдану досить часто називають інституціоналізацією суспільних рухів. Євромайдан переріс у дещо більше ніж грізна відповідь на провал підписання Угоди про Асоціацію з ЄС [241, с. 459]. Цікавою з цієї точки зору є версія В. Гошовського, який заявляє, що «Майдан де-факто став таким же легалізованим елементом політичного процесу, як закріплені Конституцією вибори та референдуми» [37]. Це вчений пояснює тим, що вдруге за історію розвитку Української держави саме майдан формує нову конфігурацію влади, яку визнає світ. Про інституціоналізацію суспільного руху свідчить, перш за все, спроба утворення народного об'єднання «Майдан» шляхом стихійного голосування (22 грудня 2013 р). Створена з представників політичних партій, громадських організацій та українських громадян Рада «Майдану» повинна була розгорнути широку мобілізаційну роботу з організації спротиву тодішньому режимові в усіх областях України та координації протестного руху по всій території держави [70, с. 312]. Проте надалі цілісність утворення розпалася участю тільки певної частини представників Ради «Майдану» у виборах та справах законотворення. Важливо наголосити на створенні загонів самооборони, як приклад, «Самооборона Майдану» – понадпартійного громадянського руху, який мав свій штаб, структуру та ієрархію управління і головними завданнями, якого були забезпечення безпеки протестувальників, збереження громадського порядку тощо. Після розпуску майдану всі сотні самооборони повинні були пройти переформатування у державні військові структури.

Слід відмітити створення та діяльність громадянських організацій та волонтерських рухів під час Революції гідності, у сферу функціонування яких були покладені різноманітні питання – від забезпечення їжею та одягом протестувальників до допомоги родинам загиблим та постраждалим на Майдані, а також від висування різних гасел та вимог до впровадження реформ на практиці.

У випадку «гібридної війни» дуже важко говорити про процес інституціоналізації конфлікту, тому що результати, наслідки і сценарії розгортання конфлікту є ще актуальним питанням на сьогодні. Проте, на думку дисертанта, у цьому контексті інституціоналізацію політичного конфлікту на Сході України

можна подати у вигляді стратегії управління, яка складається із набору широко поставлених цілей. При цьому, суб'єктом інституціоналізації виступає державна влада. З цього приводу можна зауважити, що перша ціль на сьогоднішній момент для української держави – це легітимація сторін конфлікту, а конкретніше сторони Росії, яка бере безпосередню участь у конфлікті, є ініціатором, підбурювачем та спонсором як фінансово й матеріально, так і забезпечує сепаратистів військовими та людськими ресурсами, проте участі у конфлікті як сторони не визнає. По-друге, актуальним питанням інституціоналізації є створення норм та правил, яких повинні дотримуватися обидві сторони конфлікту. Допустимо, що сепаратистські утворення – самостійна сторона конфлікту. Але це не дає підстави говорити, що чіткі розроблені правила та норми (які були прийняті в особі України та сепаратистських угруповань як сторін конфлікту та Росії і міжнародних спостерігачів як третіх сторін) були дотримані та реалізовані сепаратистами. Якщо одна зі сторін нехтує прийнятими правилами, то про рівень інституціоналізації політичного конфлікту важко говорити. По-третє, різний рівень інституціоналізації сторін конфлікту, тобто якщо держава володіє всіма наявними ресурсами для регулювання конфлікту (армія, фінансова підтримка, правове підґрунтя), то сепаратистське угруповання такими ресурсами не володіє, тож державні інституції у цьому випадку залежать від вимог цих рухів (а у нашому випадку від вимог РФ). Але слід зауважити про фактор інституційної слабкості силових структур в Україні (брак військового спорядження, техніки, професійна невідповідність), що впливає великою мірою на регулювання конфлікту. По-четверте, розвиток інститутів, які б мали вплив та авторитет над усіма суб'єктами конфлікту.

Висновки до розділу

Першочерговим завданням конфліктного менеджменту є формування та реалізація системи політико-правових механізмів впливу на політичний конфлікт, а також інституційне оформлення останнього, що свідчить про мирний підхід до врегулювання та вирішення конфлікту. У процесі управління політичними

конфліктами систему політико-правових механізмів визначають політико-дипломатичні заходи, нормативно-правові, економічні, гуманітарні, військові та інші міри, застосування яких сприяє попередженню, врегулюванню та розв'язанню конфліктного протиборства або в окремих випадках, навпаки, сприяє загостренню конфлікту. Реалізація зазначених заходів в українському конфліктному середовищі засвідчила про прагнення державної влади врегулювати військовий конфлікт в Україні мирним шляхом. Однак, в Україні, на жаль, поки що не існує високої можливості управління політичними конфліктами, яка б сприяла швидкому і безпомилковому пошуку шляхів і методів врегулювання та остаточного розв'язання конфлікту із врахуванням та задоволенням інтересів усіх сторін конфлікту. Цю проблему ускладнюють також дії другої сторони конфлікту, які не зважають на верховенство як внутрішнього, так і міжнародного права, а також на політико-дипломатичні домовленості. Крім цього, нескоординованість, нечіткість політико-правових зусиль а також відставання останніх від конфліктної динаміки з боку державної влади не сприяє швидкому врегулюванню конфліктів і цим свідчить про недовіру суспільних мас до владних інституцій.

Відзначено, що інституціоналізація політичного конфлікту виступає, по-перше, як цілісний та складний процес, який складається із певних взаємопов'язаних етапів та компонентів, без яких неможливе конструктивне управління конфліктом, а по-друге, як стратегія управління, тобто як набір цілей за для встановлення чіткої процедури управління конфліктом і безпосередньо його врегулювання та розв'язання.

В загальному вигляді цей процес передбачає встановлення чітких норм та правил для регулювання конфліктних взаємовідносин, які б підтримувались усіма сторонами, створення та діяльність інститутів, які б мали вплив та авторитет для суб'єктів конфлікту, чітке визнання сторін конфлікту, визначення рівня їх підтримки, сприйняття їх позицій у конфлікті. Тобто набір дій та позицій для того, щоб перевести конфлікт в регулюючі рамки.

РОЗДІЛ 4

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

4.1 Механізми впливу міжнародних інституцій як третьої сторони у процесі регулювання конфліктів в Україні

Глобалізаційні процеси та сучасний міжнародний порядок дозволяє припустити, що останнім часом спостерігається стійка тенденція того, що внутрішні збройні конфлікти чи внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти, не говорячи вже про міждержавні, можуть представляти виклик не тільки державі та суспільству, де він виник, а цілому міжнародному співтовариству. Тому допустимим вважається втручання міжнародної спільноти у такого типу конфлікти, проте використовуючи в першу чергу правові та політичні рамки і тільки з метою мирного й несилового врегулювання.

Втручання міжнародної спільноти, на нашу думку, потрібно розглядати крізь призму функціонування третьої сторони, роль якої визначається через її безкорисливість, неупередженість та незалежність в регулюванні конфліктів. При цьому, дії третьої сторони можуть виражатись у різних формах, використовуючи різноманітні інструменти, методи, технології, що становить собою визначені механізми впливу на конфлікт. Варто зауважити, що останнім часом помічена тенденція яка суперечить фактору безкорисливості третьої сторони в управлінні конфліктом і схиляється до того, що ефективність діяльності третьої сторони у конфлікті керується її власними геополітичними інтересами та прагненнями. Проте зазначену проблему доцільно буде розглянути в наступному питанні. В контексті даного питання ми б хотіли зосередити свою увагу на механізмах впливу третьої сторони на управління конфліктом, а точніше на самих сторін за для мирного врегулювання конфліктів та конструктивного й ефективного розв'язання останніх.

При цьому, «управління конфліктами виражається в здійсненні міжнародним співтовариством, чинним через міжнародні організації або треті держави, комплексу

політичних, військових і економічних прямих або непрямих форм впливу на поведінку безпосередніх сторін з метою спонукати їх до необхідної міри контролю над конфліктами та повернення до засобів мирного врегулювання» [90, с. 84]. Відтак ефективність міжнародних організацій у регулюванні конфлікту залежить як від можливості та потужності самої організації, так і від особливостей конфлікту, який потрібно регулювати, тобто від його динаміки розвитку, від статусу конфліктуючих сторін, від готовності та спроможності сторін чинити опір чи іти на компроміс.

Як ми вже зазначали, в концепцію нашого дослідження було покладено поділ здійснення процесу управління політичним конфліктом на мікрорівні, макрорівні і на мегарівні. При цьому два останні передбачають спільні дії міжнародної спільноти та держави у напрямку попередження, врегулювання та вирішення політичних конфліктів. В основі даного питання маємо на меті розглянути управління конфліктом в Україні на мегаполітичному та макрополітичному рівнях.

До ключових інститутів, які повинні регулювати політичні відносини на мегаполітичному рівні, в першу чергу, можна віднести ООН як глобальну організацію із реагування на конфлікти, а саме інститут Генерального секретаря, ГА, РБ ООН; регіональні організації із забезпечення безпеки, зокрема ОБСЄ, як інститут регіональної європейської безпеки, Раду Європи – міжнародну організацію – гаранта верховенства права, а також прав і свобод людини, ЄС як економічний і політичний союз разом з його інституціями, Північноатлантичний альянс (НАТО) як гарант безпеки європейських країн та країн Північної Америки, а також міжнародні дипломатичні зустрічі глав провідних держав у різних форматах (Женевський формат, зустрічі у форматах G8 (пізніше G7), G20) разом з усіма їх документами, нормами, принципами.

Інституціоналізація процесу управління на макрорівні охоплює спільну діяльність суб'єктів міжнародної політики на регіональному рівні. Мається на увазі Мінські формати зустрічей, Нормандські формати, а також сукупність їх домовленостей, вироблених у формі офіційних документів. Інституційне оформлення належить також ТКГ з питань врегулювання ситуації на Донбасі та їх комплексним документально вираженим зусиллям.

Не можна залишити поза увагою спільні зусилля країн Вишеградської четвірки, регіонально наближеної до України, які виробляють окремі інструменти допомоги нашій державі. Також варто зазначити, що в січні цього року Австрією, Чехією та Словаччиною («Славковський трикутник») була підписана угода щодо спільної координації дій на Європейській арені. Як зазначає науковець І. Нагорняк, «так званий «Славковський трикутник», стає прямим конкурентом Вишеградської четвірки, яка завдяки впливу Польщі зберігає лояльність до України серед країн Центрально-Східної Європи» [140]. Окрім цього потрібно звернути увагу на те, що Україною, Польщею та Литвою цього року було домовлено про створення спільної військової миротворчої бригади за стандартами НАТО, діяльність якої має сприяти підтриманню міжнародної безпеки в регіоні а також підвищить рівень підготовки та організованості української армії у військовій сфері.

Про особливості політичних конфліктів, ми вже розглядали в попередньому розділі. Вважаємо за потрібне додати, що конфлікт на Сході України має як внутрішній, так і зовнішній характер. Зовнішній, а правильніше навіть глобальний його характер визначається в наступному. В першу чергу, конфлікт є викликом для міжнародної спільноти, тому що він показав кризу системи міжнародної безпеки, яка скалася після Холодної війни і була основним гарантом забезпечення миру у світі. По-друге, конфлікт продемонстрував відновлення протистояння між Сходом та Заходом, яке існувало під час Холодної війни. По-третє, конфлікт підтвердив наявність так званої ерозії пострадянської системи мирного співіснування між державами сателітами Росії. Крім цього, на жаль, стає популярною тенденція, що «процес розпаду пост-біполярної системи продовжуватиметься та має закінчитися фіксацією нового світового правопорядку та оновленням ключових міжнародних інституцій» [2, с. 6].

В даному розділі, враховуючи вище зазначену тенденцію, потрібно показати роль міжнародних інституцій у процесі управління конфлікту та визначити конкретні інструменти впливу міжнародних організацій на політичні конфлікти в Україні, як державі, яка не з власної волі стала одним із рушійних каталізаторів руйнування усталеної системи міжнародної безпеки. Крім цього, варто звернути

увагу на те, що існує певна проблема у виборі тих чи інших механізмів впливу на конфлікт, які в повній мірі відповідали б визначеним нормам та принципам міжнародного права. Проблема полягає у регулюванні нового типу конфлікту – «гібридної війни», тобто збройного конфлікту, що передбачає застосування традиційних для війни обох держав засобів та атрибутів, проте без офіційного оголошення війни та розриву дипломатичних відносин, зокрема без введення воєнного стану та анулювання міждержавних угод, договорів, без припинення співробітництва у економічній, торгівельній, енергетичній сферах і з державою-агресором. Такий тип збройного конфлікту передбачає використання як регулярних так і нерегулярних, а також кримінальних елементів та протистояння як у реальному, так і у віртуальному та інформаційному просторі.

Відтак, в даному питанні ми б хотіли визначити три загальні підходи, за якими можна на нашу думку охарактеризувати механізми впливу третьої сторони на процес управління конфліктами:

по-перше, на якому рівні здійснює діяльність третя сторона (офіційний рівень, неофіційний та напівофіційний);

по-друге, які засоби використовує третя сторона (мирні чи примусові);

по-третє, який характер носить вплив третьої сторони (рекомендаційний чи обов'язковий).

Перш ніж перейти до розгляду запропонованих підходів, вважаємо за потрібне виокремити основи мирного співіснування, які є базою сучасних міждержавних відносин. Так, міжнародні інституції не мають права втручатись у внутрішні справи держав, проте, якщо всередині держави порушуються принципи міжнародного порядку чи нехтують правами та обов'язками людей, то міжнародна спільнота не може залишити це поза своєю увагою [59, с. 330]. Загальновизнаним є принцип невтручання у внутрішні справи держав. Проте, виключенням є, згідно Статуту ООН (гл. 7) застосування примусових заходів до держави згідно рішень РБ ООН у разі «будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру і актів агресії». В такому разі, якщо одна із держав чи група держав порушили загальні міжнародні принципи, міжнародною спільнотою може використовуватись право на втручання у конфлікт з

метою мирного його врегулювання, а також покарання порушника міжнародних норм, що розцінюється як миротворча інтервенція. РБ ООН сама визначає, які міри для регулювання конфлікту потрібно використовувати. Крім цього, у випадку міждержавного збройного конфлікту вступає в дію міжнародне гуманітарне право, яке передбачає гуманітарну інтервенцію в конфлікт за для захисту прав людей. Вдалим є визначення С. Бескоровайного, який під міжнародним гуманітарним правом має на увазі «сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими, їх відносини з нейтральними країнами, що встановлюють правила, поведження з військовополоненими, пораненими, хворими й цивільним населенням з метою захисту жертв війни, вибору засобів і методів ведення збройної боротьби» [15, с. 116]. Міжнародне гуманітарне право закріплене в Женевських конвенціях 1949 р. та додаткових протоколах до них.

Зовсім інша ситуація у внутрішньому конфлікті, який регулюється нормами та принципами внутрішнього права і керівництво держави на власний розсуд вирішує питання врегулювання конфлікту, при цьому навіть з використанням сили. Проте, досить часто внутрішні конфлікти можуть нести загрозу не тільки суспільству, в якому виникли, а порушувати мир та безпеку сусідніх держав, тоді міжнародна спільнота вправі втрутитись у конфлікт і застосовувати примусові чи непримусові методи. Як зазначає С. Бескоровайний «критеріями застосування норм міжнародного гуманітарного права збройних конфліктів, є ступінь насильства й потреба жертв у захисті» [15, с. 120]. Крім цього, якщо у внутрішньому конфлікті є реальні докази порушення прав та свобод людей, мирного населення, то міжнародна спільнота в такому разі має право здійснити захист гуманітарного права в державі.

Щодо окремих держав, то жодна держава чи група держав не мають права втручатися прямо чи опосередковано в зовнішні або внутрішні справи, які належать до внутрішньої компетенції держави з якої-небудь причини незалежно від їх відносин. Разом із тим окрема держава може надавати допомогу, включаючи військову, законно обраному народом урядові іншої держави у випадку спроби скинути його силою. Це не буде втручанням, оскільки не переслідується ціль примусу іншої держави, щоби підкорити своїм власним інтересам реалізацію нею

своїх суверенних прав. Якщо допомога законному уряду надається в його боротьбі з озброєною опозицією, яка опирається на підтримку іноземної держави, то мова йде про контрінтервенцію [52]. С. Бескоровайний кваліфікує дії втручання на стороні повстанців як незаконне втручання у внутрішні справи, і як наслідок, це – порушення міжнародного права, що одержало назву «інтернаціоналізовані неміжнародні збройні конфлікти» [15, с. 121].

Опозиція чи група людей, яка задіяна в політичному конфлікті проти законного уряду не має права на іноземну підтримку. Проте, у випадку, якщо інтереси цієї групи представляють собою загальнонаціональний інтерес чи дії опозиції у конфлікті підтримувані більшою частиною населення, то можливий варіант підтримки ззовні. Ця підтримка базується на принципі націй на самовизначення.

Для кращого розуміння цих правових основ регулювання пропонуємо навести приклади конфліктів в нашій державі. Так, Революцію гідності як внутрішній конфлікт із проявами насильства, нехтуваннями та прямими порушеннями прав та свобод людини регулюють основи внутрішнього законодавства. Зокрема, під час цього конфлікту було порушено право людей на мирні зібрання, тобто на збори, мітинги, демонстрації, на висловлення власної думки та позиції, також було порушено право народу на повстання, що у сучасному міжнародному праві не може бути обмеженим.

Окрім цього, як зазначено в колективній монографії під редакцією О. Задорожного, присвяченій міжнародно-правовому аналізу останніх конфліктів в Україні «правові норми, які повинні відображати справедливість, перетворились на інструменти переслідування громадян і стали однією з причин загострення внутрішньополітичної кризи» [210, с. 9]. Позицію опозиціонерів та мітингувальників підтримувала більша частина населення (незважаючи на те, що тодішня влада намагалась зімітувати всенародну підтримку курсу Президента та Уряду створенням так званих «антимайданів»). Тобто, в даному контексті в першу чергу можна говорити про порушення міжнародних прав людини, яке відповідає компетенції уряду.

Міжнародна спільнота не може залишити поза увагою такі факти. Тому правомірним в даному питанні є офіційне міжнародне засудження порушення прав людей з боку уряду, використання як мирних, так і примусових заходів як дій третьої незалежної сторони у конфлікті. Слід врахувати, що обов'язок покарання за злочини проти людяності в Україні під час цього конфлікту має регулюватись як внутрішнім законодавством так і міжнародним.

Що ж до збройного конфлікту на Сході, то в цьому випадку може застосовуватись як миротворча, так і гуманітарна інтервенція з метою мирного врегулювання та захисту міжнародного права. РФ разом із анексією Криму було порушено принцип територіальної цілісності України, а сприяння терористам та сепаратистам на Сході, а також незаконний перетин українсько-російського кордону російськими збройними формуваннями їх дестабілізаційними діями можна розглядати як акти агресії Росії як проти України, так і цілої міжнародної спільноти. Докази цьому ми знаходимо у нормах міжнародного права. Так Ст. 5 Конвенції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» передбачає: Агресивна війна є злочином проти міжнародного миру. Агресія спричиняє міжнародну відповідальність» [97]. У Декларації про принципи міжнародного права, ухваленій 24 жовтня 1970 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) вказується: «Агресивна війна є злочином проти миру і спричиняє відповідальність за міжнародним правом» [45].

Варто звернути увагу на те, що дії РФ у конфлікті на Сході ми не можемо вважати посередницькими діями, тому що головна ознака ролі третьої сторони у конфлікті – це підтримка миру. Роль Росії під цей параметр не підходить, незважаючи на численні спроби влади РФ легітимізувати в очах міжнародної спільноти свої незаконні дії. Незважаючи на те, що на переговорах щодо врегулювання конфлікту РФ представила себе як посередник. Росія використовувала такі підходи як право нації на самовизначення (проте, явна окупація території незалежної держави не підходить під такий принцип), представляє себе у ролі миротворця і захисника прав людей і всяким чином намагається представити конфлікт в Україні як громадянську війну, використовувала такий інструмент як

гуманітарна допомога, коли під виглядом цієї допомоги в нашу державу проникають незаконні російські збройні формування та техніка. Ми схильні розцінювати політику РФ як підміну понять, яка акти агресії підмінює гуманітарною підтримкою.

Найважливішими мирними інструментами впливу на конфлікт сьогодні вважаються інструменти дипломатії, які в основному застосовуються на трьох рівнях. Цей поділ залежить від різноманітності акторів, які беруть участь в регулюванні конфліктів як в ролі третьої сторони, так і в ролі суб'єкта управління. У міжнародній практиці це виражається у поділі на дипломатію першого рівня, дипломатію другого рівня чи дипломатію третього рівня або офіційну дипломатію, неофіційну чи напівофіційну.

Офіційна дипломатія – це інструмент зовнішньої політики для встановлення та підтримання контактів між урядами різних держав шляхом використання взаємовизнаних представників сторін. Найважливішою особливістю «першого напрямку дипломатії» є формальне застосування її на міждержавному рівні та дотримання певного протоколу, який погоджений кожною з держав [2, с. 10]. Офіційна дипломатія реалізується виключно діями політичних і військових лідерів, високопосадових осіб чи офіційно відправлених дипломатів від держав чи міжнародних організацій і виступає у формі переговорів на вищому рівні. Офіційна дипломатія включає можливість використання політичної влади, сили примусу, а також володіє як матеріальними так і фінансовими ресурсами для того, щоб забезпечити ефективність домовленостей. Атрибутом офіційної дипломатичної діяльності є застосування офіційних нот, заяв уповноважених представників та інституцій, а також підписання мирних угод, меморандумів, договорів, які мають обов'язкове значення для виконання сторонами конфлікту.

У врегулюванні конфліктної ситуації та пошуку компромісних рішень важливе значення має й неофіційна дипломатія, яка на відміну від офіційної не має ніяких владних важелів впливу, проте є ефективною як доповнюючий інструмент офіційних переговорів, коли на офіційному рівні не дійшли спільної згоди. Неофіційну дипломатію не слід розглядати як заміну чи альтернативу офіційної. Ці два інструменти зовнішньої політики доповнюють один одного або в іншому

випадку неофіційна дипломатія може виступати підготовкою до офіційних переговорів лідерів та дипломатичних представників держав і міжнародних організацій. Як вдало стверджує Т. Грачевська, «прийняття рішень, міждержавних угод у переважній більшості залишається в компетенції офіційної дипломатії, які значною мірою виконують роль координаторів цього складного процесу, а процес формування робочих відносин, створення атмосфери довіри, налагодження комунікативних каналів належить до завдань функціонування неофіційної дипломатії» [39, с. 158]. У ролі третьої сторони на неофіційному рівні дипломатії можуть виступати як особистості (активісти, політологи, політики, які раніше займали офіційні посади в державі, експерти у галузі знань конфліктології та мистецтва переговорів, учені, лідери різноманітних громадянських, релігійних, бізнесових груп тощо), так і державні чи міжнародні неурядові організації. Досить часто до неофіційного рівня дипломатії відносять і неофіційні зустрічі посадових осіб держави чи міжнародної організації. Для прикладу, Е. Макаренко зазначає, що до другої колії дипломатії відносяться «неструктуровані зустрічі приватних осіб, у тому числі і політичних діячів, у складі неофіційних делегацій» [125, с. 6]. За для досягнення цілі врегулювання чи розв'язання конфлікту актори неофіційного рівня дипломатії можуть застосовувати «неофіційні чи непримусові міри, в основному фасилітацію, консультування в формі семінарів із вирішення проблем, круглі столи» [251, с. 6].

Третій напівофіційний рівень дипломатії хоча і вважається неофіційним втручанням, певною мірою об'єднує в собі сильні сторони офіційної та неофіційної дипломатії, зокрема авторитетність та наявність ресурсів «першого напряму дипломатії», креативність та можливість неофіційного обміну думками «другого напряму дипломатії» [2, с. 12].

Зважаючи на те, що у переговорних відносинах беруть участь офіційні представники від держави та міжнародної організації (представники РФ та ОБСЄ), а також неофіційні представники влади (Л. Кучма та В. Медвечук), і крім цього, в якості переговорної сторони виступають нелегітимні представники ЛНР та ДНР, то такий формат політичного діалогу слід вважати напівофіційним. Нормандський та

Женевський формати переговорів щодо врегулювання конфлікту на Донбасі є зразками офіційної дипломатії, коли у переговорах щодо вирішення конфлікту брали участь офіційні представники державної влади як від України, так і від РФ, США, ЄС, Франції та Німеччини. Питання врегулювання українського конфлікту представлене також на рівні офіційної дипломатії в рамках зустрічей офіційних представників держав G7 та G20, в рамках самітів, зустрічей та засідань держав-членів НАТО, ЄС, ООН, РЄ.

Варто зауважити, що у процесі врегулювання конфлікту на Сході України на сьогодні жодний із форматів не виявив своєї ефективності, зважаючи на продовження бойових дій на Донбасі. Проте, більшість експертів та політиків стверджують, що повернення до Женевського формату переговорів (офіційні представники ЄС, США, РФ та України), з якого починався мирний процес врегулювання конфлікту та який пізніше був замінений регіональними форматами – Нормандським (представники Німеччини, Франції, України, РФ) та Мінським (представники ОБСЄ, РФ, України, терористичних угруповань ЛНР та ДНР) мало б більш ефективні результати з питань врегулювання конфлікту, зважаючи на його глобальний характер.

Відтак, незалежно від того, який шлях переговорів вибере наша держава у процесі врегулювання конфлікту на Сході – існуючі чи зовсім нові, представники інших держав та міжнародних організацій виступають у ролі посередників. А найбільш дієвий процес врегулювання конфлікту тоді, коли він закріплений контролем третьої сторони та взаємовизнаною системою гарантій безпеки.

Щодо засобів (способів, методів чи процедур), які використовує третя сторона для вирішення конфлікту, то в першу чергу потрібно зауважити що вони охоплюють певну послідовність дій та спільні зусилля як сторін конфлікту, так і третьої сторони за для мирного врегулювання та розв'язання конфлікту. Засоби, які може використовувати третя сторона, можна розділити на дві групи. До першої належать засоби виключно мирного, ненасильницького характеру. Це надання добрих послуг, посередництво, спостереження за ходом переговорів чи переговорна медіація, спостереження за дотриманням досягнутих угод; здійснення арбітражу чи судовий

порядок. Друга група включає заходи примусового характеру: застосування санкцій, силові дії з «примусу до миру», миротворчі та миробудівні операції [156, с. 227] При цьому, заходи силового характеру мають короткострокову перспективу, тоді як заходи мирного характеру розраховані на досить довгий проміжок часу.

Про посередництво міжнародних організацій ми говорили в контексті розгляду питання про рівні дипломатичної діяльності. Саме у рамках переговорів у Мінську, Женеві, Нормандії та інших переговорах, що стосувались питання врегулювання конфлікту в Україні, міжнародні організації та провідні держави світу виявили свої послуги посередництва та переговорної медіації як мирного інструменту врегулювання конфліктів в наші державі. Практика надання добрих послуг виражається як дія третьої сторони у напрямку підштовхнути сторони конфлікту до вирішення його мирним способом та надати їм умови для цього (надання місця для проведення переговорів, передача повідомлень конфліктуючих сторін одна одній тощо) [114, с. 64]. Для прикладу можна назвати надання таких послуг Швейцарією як нейтральною позаблоковою державою, на території якої проходили Женевські переговори на глобальному рівні щодо врегулювання конфлікту на Донбасі, чи інший приклад – Білорусією, як є незадіяною в конфлікті державою, де проходили Мінські переговори.

До засобів ненасильницького характеру також можна віднести міжнародні слідчі процедури та міжнародні погоджувальні процедури. Створення міжнародних слідчих комісій, передбачених Статутом ООН несе зобов'язання останніх виключно розслідувати обставини виникнення конфліктної ситуації чи дотримання та імплементація сторонами мирних домовленостей і при цьому вони не повинні визначати ступінь відповідальності будь-якої зі сторін конфлікту чи міри покарання для них. Також в їх обов'язок не входить розробляти шляхи врегулювання конфлікту. У міжнародній практиці широко використовується створення так званих «примирливих» комісій, які на відміну від слідчих, окрім розслідування фактів конфлікту повинні розробляти перспективи їх врегулювання та розв'язання. Як приклад дій третьої сторони у напрямку розслідуваних процедур можна назвати місії ОБСЄ. Так для врегулювання конфлікту на Сході України було направлено

Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ (СММ), яка розпочала свою роботу 21 березня 2014 р. на підставі запиту від уряду України до ОБСЄ і консенсусного рішення всіх 57 країн-учасниць ОБСЄ. Мандат СММ був продовжений до 31 березня 2016 р. СММ є цивільною незброєною місією, головне завдання якої неупереджено і об'єктивно спостерігати та звітувати про ситуацію в Україні, а також сприяти діалогу між усіма сторонами конфлікту [187]. Окрім цього в рамках регулювання конфлікту діє також Місія спостерігачів ОБСЄ на російських пунктах пропуску «Гуково» і «Донецьк», яка почала свою роботу на прохання уряду Росії, що також було схвалено 57 країнами-членами ОБСЄ. Слід зазначити, що роль СММ у деескалації конфлікту є корисною, хоча й обмеженою. Місія ОБСЄ не є миротворчою. Мандат місії не дає змоги її персоналу безпосередньо забезпечувати роз'єднання сил. Представники СММ не мали можливості контролювати ситуацію на всій довжині кордону в зоні конфлікту [206]. Варто відзначити, що у політичних та наукових колах часто звучить версія про проблему неупередженості висновків місії щодо розслідуваних дій, адже у складі місії велика кількість спостерігачів з боку РФ, які можуть приховувати чи перекручувати деякі важливі факти.

Важливим засобом впливу на учасників конфлікту, і на процес врегулювання (в деяких випадках загострення) конфлікту з боку третьої сторони є санкції, які вводяться згідно рішень міжнародних організацій, проте кожною державою окремо здійснюються. У сучасній науці існують суперечки з приводу того, чи відносити санкції до примусових чи до непримусових засобів. Так, колишній Генеральний Секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі примусовими заходами називає військові операції, а заходи без використання збройних сил – санкціями. Додаткові труднощі зумовлює той факт, що термін «примусові заходи», який використовуються в Статуті ООН, сьогодні в офіційних документах Ради Безпеки іменується не інакше як «санкції», незважаючи на те, що у тексті Статуту термін «санкції» не використовується взагалі [127, с. 321]. Ми схильні вважати, що санкції можна відносити до примусових засобів, зважаючи на те, що в більшості випадків вони несуть нав'язливий примусовий або спонукальний характер виконання для

порушників міжнародного чи державного права. При цьому примусові засоби виступає більш ширшим поняттям.

У практиці врегулювання збройних конфліктів санкції виступають одним із перших механізмів впливу на конфлікт та на суб'єкти конфлікту. Проте, питання про корисність застосування санкцій є спірним. З однієї сторони санкції впливають на поведінку сторін конфлікту і досить часто саме цей механізм спонукає сторони до пошуку мирного врегулювання конфлікту. Крім цього, як зазначає С. Ланцов «мета санкцій – здійснити вплив на політику правлячих еліт та лідерів»[155, с. 229], що може повпливати на зміну їх офіційного курсу. З іншої сторони, економічні втручання не завжди можуть призвести до бажаного результату, по-перше надмірне економічне обмеження може привести втрати стороною свої можливостей та призвести до економічного колапсу, по-друге, санкції призводять до виникнення контрабанди і корупції, консолідації діяльності злочинних мереж через кордони і зміцнення їх у суспільстві; по-третє, досить часто направлені економічні чи політичні санкції на політичні еліти в державі можуть впливати на невинне мирне населення.

Як ми вже розглядали у попередньому розділі, в основному санкції можуть мати економічний (ембарго, різноманітні обмеження в економічній сфері, особливо щодо експорту чи імпорту товарів та послуг) та політичний характер (обмеження чи розірвання дипломатичних відносин, виключення із участі у міжнародній організації чи обмеження права голосу в міжнародній організації, обмеження можливостей в'їзду в державу причетним до розгортання чи ескалації конфлікту особам тощо).

Потрібно зауважити, що застосування санкцій як економічного, фінансового, так і політичного характеру з боку міжнародних організації та провідних держав світу виступає найголовнішим інструментом впливу у регулюванні обох конфліктів в Україні. Під час Революції гідності стосовно вищих посадових осіб України, які винні у смерті мирних демонстрантів та які нехтували правами та обов'язками громадян були введені в дію санкції постановами Ради ЄС № 208/2014 від 5 березня 2014 р. та № 381/2014 від 14 квітня 2014 р. Крім цього деякі обмежувальні заходи були введені Швейцарією, США, Канадою Ліхтенштейном, Австрією,

Великобританіє, Латвією та іншими державами, які стосувались обмежень в'їзду та фінансових обмежень для вищих посадових осіб України.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на те, що українській владі було дано умовний рік для того, щоб довести вину фігурантів санкційних списків у вчиненні злочинів проти українського народу. Україна не тільки не довела вину, — держава досі навіть не має формалізованих обґрунтованих претензій до більшості осіб із команди Януковича [13].

Санкції у російсько-українській неоголошеній війні були головним інструментом припинення агресії РФ проти України. Вони були введені 41 країною світу, ЄС та Парламентською Асамблеєю Ради Європи. Введення санкцій проти Росії проходило в три етапи, а їх головною ціллю було обмежити можливість РФ надавати допомогу озброєним сепаратистам в Україні, а цим самим і обмежити можливість бойових угруповань на Сході України продовжувати військові дії. Варто звернути увагу на те, що санкції проти Росії мали політичний, економічний та фінансовий характер і спрямовувались як на обмеження дипломатичного статусу та ролі держави у міжнародному співробітництві, так і на вищих посадових осіб, а також на окремі сектори економіки держави. Проте, застосування зазначених санкцій проти Росії не дало вагомих результатів у процесі врегулювання конфлікту та обмеженні підтримки РФ бойовиків Донбасу, що певною мірою свідчить про їх стриманий чи обмежений характер. Погоджуємось із твердженнями експертів Центру Разумкова, які зазначають, що стриманий характер санкцій Заходу зумовлений в першу чергу тим, що останній «керується на російському напрямі насамперед міркуваннями безпеки та економічними інтересами» [212, с. 61].

Враховуючи дослідження експертів Центру, можна виокремити наступні фактори, які показують такий характер санкцій: по-перше, санкції Заходу є обмеженими та недостатніми тому, що вони не змінили агресивну політику Росії по відношенню до України; по-друге, санкції значною мірою мають «відкладений ефект», оскільки їх результати виявляться неодразу, по-третє, Росія має вагомий матеріальний та фінансовий потенціал протистояння таким заходам.

Третя сторона, зокрема міжнародні організації чи окремі держави, окрім санкцій досить часто використовує такі економічні інструменти впливу на конфлікт, як економічна чи матеріальна допомога стороні конфлікту або населенню, яке страждає від конфлікту. Ця допомога може виражатись у грошових кредитах, матеріальних цінностях для відновлення політичних інститутів, економічної системи, інфраструктури та матеріальних об'єктів, зруйнованих під час конфлікту. Варто зауважити, що в більшості випадків економічна підтримка з боку третьої сторони має позитивний характер. Проте, досить часто ця підтримка може сприяти ескалації конфлікту, так як та чи інша сторона шляхом фінансової чи матеріальної допомоги збоку може збільшити свій військовий потенціал.

Говорячи про примусові шляхи впливу міжнародних організацій та окремих держав, не можна залишити поза увагою питання миротворчості. Цей термін може вживатися в кількох контекстах. Так, в одних випадках про миротворчість говорять як про загальну дію чи процес на шляху врегулювання конфлікту, в іншому випадку під миротворчістю мають на увазі комплексний шлях творення системи міжнародної безпеки, третій варіант – коли цим терміном виражають форму (військового чи дипломатичного) втручання у справи окремих держав. В контексті нашого дослідження під миротворчістю, ми розуміємо сукупність визначених цілей, стратегій, способів та методів третьої сторони, направлених на врегулювання чи вирішення конфлікту. Третьою стороною виступає ООН, якою й здійснюється миротворчість. Проте організація може залучувати в миротворчий процес велику кількість держав та регіональних міжнародних організацій. При цьому, безпосередньо силами ООН із залученням допомоги країн світу можуть здійснюватись класичні миротворчі операції та операції сил швидкого реагування. ООН може надавати мандат на здійснення миротворчих операцій окремим державам, проте із залученням інших країн, або окремим регіональним організаціям.

Залежно від змісту, діючих сил і завдань миротворчої діяльності в ній звичайно виділяють три стратегії миротворчих операцій: миропідтримка, миростановлення і миробудівництво. При цьому, миростановлення прагне змінити установки лідерів; миропідтримання направлено на зниження рівня деструктивної (насильницької)

поведінки, а миробудівництво намагається подолати корінні суперечності, які лежать в основі конфлікту [143, с. 202].

Загалом поняття «миротворчість» включає в себе наступні види втручання міжнародних організацій в конфліктні ситуації: превентивна дипломатія, миротворча діяльність у вузькому сенсі слова, здійснення миротворчих операцій із залученням військових контингентів, операції з відбудови миру [155, с. 301]. Про особливості превентивної дипломатії ми вказували під час розгляду питання щодо попередження політичних конфліктів в попередньому розділі. Миротворча діяльність у вузькому сенсі (або класична миротворчість) полягає в застосуванні політико-правових механізмів впливу на конфлікт, таких як посередництво, переговори, арбітраж, судовий розгляд, спостережувальні операції тощо. Що ж до самих миротворчих операцій, то існує певна їх різновидність. Так, важливими є миротворчі операції із підтримки миру, ціль яких в основному полягає у використанні мирних міжнародно-правових механізмів за для врегулювання конфлікту. Операції із встановлення миру (чи примушення до миру) передбачають використання чи загрозу використання військових сил за для примушення сторін до миру в разі, якщо конфлікти загрожують регіональній чи міжнародній безпеці (Глава VII Статуту ООН). Окрім цього, зазначені операції впливу можуть передбачати розрив економічних, дипломатичних, фінансових чи інших відносин. Операції з відбудови миру загалом спрямовані на постконфліктну відбудову інститутів, правової чи політичної системи, відновлення матеріальних та культурних цінностей тощо.

Крім того, досить часто виділяють так звані гуманітарні операції, які «націлені на порятунок життя людей» [118]. Така форма миротворчих операцій підтримується РФ у її військовій політиці на Сході України. Проте варто зауважити, що найвірогідніше РФ використовує такий інструмент як прикриття елементів військової сили.

У процесі пошуку шляхів вирішення конфлікту на Донбасі 20 лютого 2015 р. РНБО звернулася до ООН та ЄС з проханням про розгортання миротворчої місії по лінії зіткнення бойовиків та українських військ а також на кордоні між Україною та

Росією. Крім того, 4 червня 2015 р. Верховна Рада підтримала проект закону № 2953 «Про внесення змін до закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». Цей законопроект направлений на те, щоб забезпечити правове перебування на території України міжнародної операції з підтримання миру на підставі мандату ООН та за участю інших регіональних організацій (зокрема ЄС). Варто зауважити, що пропозиція про введення миротворчої операції від ЄС не була сприйнята міжнародною організацією як реальний крок до врегулювання конфлікту. Представники організації заявили, що в Україні вже присутні представники ЄС – в місії ОБСЄ.

Слід відзначити, що на даний момент існує багато сумнівів щодо входження так званих «блакитних касок» ООН на територію України. По-перше, як свідчить світовий досвід миротворчі операції не завжди сприяли миру та запобігали від людських жертв (операція в Руанді). По-друге, роль ООН значно послабла у зв'язку з останніми конфліктами, а конфлікт в Україні ще більше підтвердив неієздатність глобального гаранта миру та безпеки. По-третє, як стверджує експерт Центру Разумкова О. Мельник «місія не може здобути успіх, якщо одна зі сторін — проти введення миротворців. На першому етапі головне завдання миротворців – це заповнення вакууму довіри, який існує між сторонами» [135]. Крім того, фактично другою стороною конфлікту є РФ і перш за все потрібно визнання Росією своєї участі у ролі сторони конфлікту, а вже потім погодження на застосування інструменту миротворчих операцій. При цьому всі ці умови, а також відсутність чітких домовленостей та недотриманість існуючих (що є дуже важливо, адже, як свідчить історичний досвід миротворцям найкраще втрутитись в той момент, коли сторони готові до миру й почали дотримуватись певного мирного зобов'язання) може зашкодити ООН у збільшенні числа її неефективних миротворчих операцій ще на одну.

Третій аспект дослідження в нашого питанні полягає у розподілі впливу третьої сторони на рекомендаційний та обов'язковий, тобто мається на увазі в яких випадках рішення та пропозиції третьої сторони, а у нашому контексті міжнародних

організацій та країн-миротворців є обов'язковим для виконання сторонами конфлікту, а у яких – рекомендаційним.

У міжнародній практиці склалось так, що будь-який міжнародний договір повинен виконуватись, цьому слідує загальновизнаний принцип міжнародного права «*pacta sunt servanda*». При цьому слід зазначити, що всі принципи міжнародного права мають універсальний імперативний характер і є загальнообов'язковими для виконання всіма суб'єктами міжнародних взаємовідносин. Дотримання вищезазначеного принципу свідчить про те, що сторона, котра порушує міжнародне зобов'язання, має враховувати, що цим вона підриває довіру до себе інших суб'єктів міжнародних відносин. Тобто, згідно міжнародних правил держави у своїй політиці повинні керуватись принципами дотримання вже укладених договорів, угод чи іншого роду документів. Відтак, у сучасному об'єднаному та глобалізованому світі держави об'єднані тісними переплетіннями договорів, законів та принципів. І дотримання цих норм та принципів є загальнообов'язковим для кожного суб'єкта міжнародних відносин. Той факт, що агресією проти України РФ порушила низку як міжнародних, так і двосторонніх договорів та принципів міжнародного права свідчить, що Росія нехтує тими зобов'язаннями мирного співіснування, що визнані цілим світом. Крім того, порушення нею головних принципів та норм свідчить про порушення післявоєнної системи безпеки.

Якщо говорити про обов'язковість чи необов'язковість рішень третьої сторони, то варто зауважити, що це питання залежить від форми третьої сторони та добровільності чи обов'язковості її участі у конфлікті. В такому випадку, якщо посередництво є добровільним, то рішення посередника щодо регулювання чи врегулювання конфлікту може бути обов'язковим або рекомендаційним, якщо рекомендаційний арбітраж є добровільним, то його рішення є також рекомендаційні, а якщо мова йде про судовий розгляд чи обов'язковий арбітраж, то рішення таких форм третьої сторони є загальнообов'язковими для сторін конфлікту.

Так, на сьогодні найвищими арбітражами міжнародного значення виступають Міжнародний кримінальний суд (Гаазький трибунал), Міжнародний суд ООН,

Європейський суд з прав людини. Щодо Європейського суду з прав людини, то Україною проти неправомірних дій Росії було подано три справи, за повідомленнями інформаційного агентства Уніан «дві з яких стосуються Криму, а одна дітей-сиріт на Донбасі, яких викрадали і вивозили до Росії» [57]. Щодо Міжнародного кримінального суду, у сферу компетенції якого входить розслідування злочинів проти людства, військових злочинів та злочинів агресії, геноциду, то Україною з приводу останніх конфліктів було ініційовано два звернення: перше з яких стосувалось питання незалежного розслідування злочинів щодо Євромайдану (квітень 2014 р.), а друге – притягнення до відповідальності винних у агресії в Україні лідерів ДНР та ЛНР, а також керівництва Росії (лютий 2015 р.).

Варто зауважити, що ефективність механізмів правового захисту в Міжнародному кримінальному суді щодо конфліктів в нашій державі стикається із рядом перешкод. В першу чергу, це необхідність підписання Римського статуту, що регулює діяльність цього суду (Україна разом із підписанням угоди про Асоціацію зобов'язалась приєднатись до статуту, проте, на даний момент існує ряд умов що не дозволяє приєднання). По-друге, діяльність Суду охоплює рамки притягнення до відповідальності осіб, винних у агресії, проте аж ніяк не може розглядати правомірність територіальної зміни України. По-третє, судові процедури тривають досить довгий час, що є проблемою для негайного врегулювання конфлікту. І останнє в українській владі досить мало офіційних доказів щодо звинувачень тих чи інших осіб, що також несе у собі певну проблему для якнайшвидшого розслідування.

Що ж до міжнародних організацій чи країн-миротворців як третьої сторони у врегулюванні конфлікту, то їх рішення в загальному носить рекомендаційний характер, а основною ціллю їх діяльності є дати зрозуміти конфліктуючим сторонам, що мирний шлях вирішення суперечностей та збройної боротьби є найкращим варіантом співіснування. Використовуючи нейтральний статус дипломатії, неупереджене ставлення до конфліктуючих сторін країна-миротворець або міжнародна організація отримують можливість вести конструктивний діалог з

конфліктуючими сторонами, виявляти усередині держави політичні інститути, зацікавлені у припиненні протистояння, спрямовувати протистояння у латентний стан без використання сили з подальшим врегулюванням конфлікту [174, с. 129].

Найважливіше місце в процесі мирного вирішення спорів займає РБ ООН, що згідно з Ст. 34 Статуту ООН «має повноваження розслідувати будь-який конфлікт або будь-яку ситуацію, що може призвести до міжнародних незгод або викликати суперечності, для визначення того, чи не може продовження цього конфлікту або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки» [191]. РБ і ГА ООН в результаті розгляду конфліктної ситуації має право рекомендувати процедуру та методи регулювання міжнародного конфлікту. Проте, якщо РБ виявила існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і при цьому існує погіршення ситуації, то вона має право «вимагати від зацікавлених сторін виконання тих тимчасових заходів, які вона вважатиме за необхідні або бажані [191]. Тобто як бачимо, рішення РБ можуть мати як рекомендаційний, так і обов'язковий для виконання характер, при цьому, рішення ГА мають виключно рекомендаційний характер.

Ці умови можемо чітко простежити на прикладі українського конфлікту. Так, 27 березня 2014 р. ГА ООН прийняла резолюцію під назвою «Територіальна цілісність України» (A /RES /68/262) [252], що підтверджує територіальну цілісність України в міжнародно-визнаних кордонах. Резолюція була прийнята саме ГА, а не РБ, тому що Росія наклала вето на її проект. Як відомо, згідно Статуту ООН (ст. 27) рішення РБ можна вважати прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше 9 держав, а п'ять постійних членів не наклали на нього вето. Тож дана резолюція має рекомендаційний чи консультативний характер, але при цьому всі інші рішення на неї опираються. Як і всі інші резолюції чи постанови міжнародних організацій, що стосувались територіальної цілісності України.

Так, ухвалена 2 липня 2014 р. ПА ОБСЄ Бакинська декларація [11], в якій прямо засуджується окупація Росією території України, є чи не найбільш жорстким документом міжнародно-правового характеру для Кремля, що закликає РФ припинити свої агресивні дії щодо України та дотримуватись принципів

непорушності кордонів, а всіх держав-учасниць відмовляти у визнанні насильницької анексії Криму РФ. Водночас, на рівні ЄС, РЄ, НАТО та інших міжнародних організацій та низки демократичних держав світу від часу анексії Криму та вторгнення російських військ на територію України ухвалено значну кількість заяв, звернень із засудженням агресивних дій Росії проти України, а також які містять звернення як до сторін конфлікту, так і до Кремля зокрема припинити військові дії та розпочати мирний конструктивний діалог.

Відтак, діяльність міжнародних організацій та провідних держав світу виступаючи третьою стороною у врегулюванні конфліктів застосовують різноманітні механізми впливу у напрямку мирного врегулювання та конструктивного вирішення конфлікту: починаючи від дипломатії та правового регулювання конфлікту та завершуючи військовими діями у формі миротворчості. Проте головною умовою їх діяльності є дотримання міжнародних принципів та норм, а також неупередженість, об'єктивність та безкорисливість, про що ми розглянемо далі.

4.2 Інституційні аспекти і проблеми регулювання політичних конфліктів в Україні в контексті міжнародної безпеки

Якщо в попередньому розділі ми говорили про внутрішні особливості інституціоналізації конфліктів, які полягають у першу чергу в оформленні легальних рамок конфлікту, тобто в створенні інститутів і застосуванні правил, норм тими, хто живе під ними. То в цьому розділі вважаємо за потрібне додати, що процес інституціоналізації допомагає упорядкувати проходження конфлікту, а цим самим обмежити його регулювання й на зовнішньому рівні. Тобто, якщо на внутрішньому рівні інституціоналізація полягає у створенні норм та правил, у формуванні та функціонуванні інститутів та організацій а також застосуванні процедур та форм взаємодії, які допомагають ефективному регулюванню конфлікту і мають місце всередині системи де виник конфлікт, то аналогічно

інституціоналізація конфлікту на зовнішньому рівні включає ці ж елементи, тільки вони мають місце ззовні системи де виник конфлікт.

В контексті нашого дослідження під інституціоналізацією на зовнішньому рівні вдалим буде розглядати сукупність та обумовлену діяльність політичних утворень, тобто установ, організацій, об'єднань держав чи груп людей ,а також політичних встановлень, тобто сукупність формальних та неформальних правил, прав, норм, принципів за для ефективного регулювання, мирного вирішення та конструктивного розв'язання конфліктів, які несуть загрозу для регіональної, локальної чи глобальної систем безпеки.

Тобто інституціоналізація та керованість політичними конфліктам на цьому рівні забезпечується сукупністю міжнародних як формальних так і неформальних норм, правил, принципів, договірних зобов'язань, а також визначеною діяльністю міжнародних як урядових так і неурядових утворень, організацій як глобального рівня, так і регіонального, установ разом із їх розгалуженими структурами ,які покликані сформулювати, забезпечити дотримання, а також втілювати ці норми та принципи за для того, щоб політичні конфлікти не набули руйнівного характеру. Відтак, інституційну основу у процесі регулювання політичних конфліктів в Україні на міжнародному рівні становлять безпекові інституції – глобальна ООН та регіональні ОБСЄ, НАТО, РЄ, ОЧЕС, ЄС (а в рамках ЄС європейські ініціативи Східне партнерство, Чорноморська синергія, Вишеградська група, «Славський трикутник» та ін.), а також сукупність міжнародних норм, принципів, договорів, резолюцій тощо, які регулюють політичні відносини.

Крім того, не можна не відмітити зауважень авторів аналітичної доповіді НІСД про те, що на сьогодні «ключові позиції в наднаціональних та транснаціональних інституціях займають провідні держави світу, які здебільшого і домінують у глобальних економічних процесах та впливають на вирішення проблем міжнародної безпеки [139, с. 4]. Як стверджує Й. Хафтел «міжнародні установи та організації є епіфеноменальні і відображають інтереси могутніх держав у міжнародній системі» [243, с. 4], тож інституції та закон в такому випадку не можуть незалежно

перешкоджати насильницьким конфліктам. Що необхідно також враховувати у дослідженні даного питання.

В контексті даного питання вважаємо за потрібне дослідити проблеми та суперечності на міжнародному інституційному рівні, які виникли разом із розвитком нових видів політичних конфліктів сучасності та ще більше поглибилися у зв'язку з політичними конфліктами в нашій державі, які не з власної волі виявилися загрозою не тільки національній безпеці, а й регіональній та глобальній. Варто зауважити, що останнім часом спостерігається тенденція, яка засвідчує надієвість та неспроможність міжнародної системи безпеки, що склалася після Другої світової війни, холодної війни та розпаду Радянського Союзу відповідати новим загрозам. Тобто проблеми охопили не тільки глобальну міжнародну систему, а й регіональну та локальну. А конфлікт в Україні – це ще один доказ цього. Так, в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» зазначено, що система міжнародних відносин нині перебуває у стані глибокої кризи, наймасштабнішої з часів закінчення Другої світової війни. Російська агресія проти України порушила правові та безпекові механізми підтримки стабільності й рівноваги на світовій політичній сцені. Експерти та політики заговорили про загрозу глобального конфлікту, осередком якого можуть стати події у Східній Європі [3, с. 403].

На нашу думку, головною причиною проблем системи міжнародної безпеки, в першу чергу, виявилась нездатність управління новим нестандартним видом конфлікту, який дістав назву «гібридна війна». Міжнародне право виробило норми для регулювання агресії, традиційної війни, збройного нападу, тероризму тощо, проте на сьогодні не вироблено основ для регулювання такого конфлікту, коли є всі наявні ознаки війни між обома державами, проте офіційно військового стану не оголошено і двосторонніх відносин не припинено. Саме так звана «гібридна війна» поєднує в собі як жорсткі (застосування воєнної сили, агресія), так і м'які засоби (інформаційне протиборство, економічні й торговельні обмеження тощо) та складається з таких типів війни як інформаційна, віртуальна (кібервійна) та

класична (традиційне військове зіткнення). Також, гібридна війна поєднується із асиметричною, тобто такою, коли є суттєва різниця у силі сторін і при цьому сильніша сторона не може перемогти слабшу. Крім цього, у гібридній війні типовим є використання як державних збройних формувань, так недержавних, нерегулярних (повстанців, диверсійних груп), використання інструментів тероризму та сепаратизму. Проте головною загрозою у такій війні є те, що досить важко визначити сторони конфлікту, а також практично неможливо говорити про якісь моральні, правові чи етичні норми ведення війни. Це в свою чергу й зумовлює велику проблему інституціоналізації політичних конфліктів.

Аналіз розвитку ситуації навколо України дає всі підстави стверджувати, що сьогодні наша держава зіткнулася саме із цією формою ведення воєнних дій. Це підтверджується особливостями розвитку воєнного конфлікту, відмінною ознакою якого є відсутність прямих бойових зіткнень регулярних військ та існування змови держави-агресора з недержавними формуваннями, котрі діють на території України: загонами бойовиків, «козацтва», місцевого криміналітету, групами місцевого населення сепаратистського спрямування (колабораціоністами), зв'язок з якими формально цілковито заперечується. Використовуються нові, а точніше, брудні, методи та способи ведення цієї війни: підкуп, шантаж, залякування, викрадення людей, захоплення державних об'єктів, органів місцевої влади та об'єктів критичної інфраструктури, організація та проведення терористичних актів. Усе це супроводжується резонансними акціями насильства до непокірних та проявами мародерства [169, с. 38].

Відтак, такого роду конфлікт досить важко контролювати через слабкий рівень його можливої інституціоналізації. Крім того, існує ймовірність того, що з розвитком комунікацій для класичного збройного конфлікту місця вже не буде, враховуючи особливості останніх конфліктів в регіоні та в світі. Такі типи конфліктів замінюються новими, змішаними на кшталт «гібридної війни». А на сьогоднішній момент системи міжнародної, регіональної чи національної безпеки ще не розробили механізмів та способів регулювати та впливати на такі типи конфліктів.

Як вже було зазначено раніше, міжнародні безпекові інституції, зокрема НАТО, ЄС, ОБСЄ у конфлікті на Сході України виступають у ролі третьої сторони. Тож, вважаємо за потрібне в першу чергу дослідити проблему інституціоналізації на міжнародному рівні через призму неупередженості та безкорисливості третьої сторони, роль якої виконують міжнародні організації та провідні держави світу від імені міжнародних інститутів.

В сучасних наукових колах існує думка, що роль міжнародного посередництва у політичному конфлікті потрібно розглядати крізь призму інтересів міжнародних організацій та великих держав, а точніше, якщо конфліктне протистояння зачіпає поле їх геополітичних інтересів, то їх діяльність у процесі регулювання конфлікту досить значна, але якщо конфліктні ситуації виникають поза полем геополітичних інтересів великих держав, то міжнародні зусилля за для врегулювання конфлікту незначні.

Американський дослідник Р. Дж. Фішер приходять до висновку про те, що найчастіше посередники включаються в процес регулювання конфлікту за для того, щоб «проштовхнути свої односторонні інтереси, не маючи наміру йти на компроміс або шукати спільне рішення, а часом і для того, щоб відтягнути час для консолідації сил для альтернативних стратегій» [237]. Проте, досить часто таке корисливе посередництво може врегулювати конфлікт, адже якщо цілі посередників чітко намічені і конкретно визначені співпадають із реальністю, то їх дії можуть посприяти врегулюванню чи навіть вирішенню конфлікту. Проте, не виключенням є те, що конфлікт може перейти в заморожений стан, чи навіть ще більше загостритись, якщо посередники не можуть віднайти шлях для забезпечення своїх інтересів. Але в обох випадках можна говорити про те, що посередники виступають суб'єктами в управлінні політичним конфліктом.

Вважаємо за доцільне показати докази цих тверджень на прикладі конфліктів в Україні. Так, офіційна дипломатія визначається не тільки переговорами та посередництвом офіційних осіб, але важливим атрибутом виступають також офіційні заяви, звернення, ноти представників держав чи інституцій. У нашому дослідженні скористаємось запропонованою Інститутом демократії та соціального

прогресу матричною візуалізацією основних офіційних заяв США, ЄС та Росії щодо подій в Україні під час Революції гідності [27], де експертами було проаналізовано кореляцію між важливими подіями в Україні та офіційною реакцією на них важливими міжнародними гравцями.

Відповідно до запропонованого дослідження чітко видно, що на початковому етапі розгортання подій кардинально відрізнялись основні акценти заяв між США, ЄС та Росією. У той самий час, коли західні чиновники практично в усіх своїх заявах апелювали до народу України, громадянського суспільства, закликаючи владу поважати основні демократичні принципи, офіційний Кремль підкреслював «законність української влади», «повагу до державного суверенітету» та «принцип невтручання у внутрішні справи». Однак, як тільки прояснилася ситуація з російською позицією щодо України, яку оцінили у 15 млрд. дол. риторика В. Путіна значно змінилася і у ній знайшлося місце для «братського українського народу» [28].

Отож, ще під час Революції гідності плани провідних центрів світу, до яких тяжіє Україна чітко відрізнялися і в першу чергу тим, що кожна сторона несла якісь свої інтереси у врегулюванні конфлікту: захід – відстоювання демократичних цінностей на противагу Росії, тоді як Росія, маючи намір зміни територіальної цілісності України виступала проти втручання західної спільноти в «дружні справи» сусідніх держав. При цих всіх розкладах, Україна аж ніяк не виступала суб'єктом міжнародних відносин. Інтереси посередників як з боку Заходу та і з боку Сходу в конфлікті в Україні розглядали нашу державу виключно як об'єкт своїх інтересів. Конфлікт на Сході України став доказом цього.

Так, якщо Росія зацікавлена у зриві європейської та євроатлантичної співпраці України, підтриманні сепаратистів і водночас своїми агресивними діями, неповагою до міжнародних норм та принципів мирного співіснування та порушенням основних гарантій безпеки у конфлікті претендує на роль світового гегемона, то з боку інституцій Заходу можна зауважити подвійний вимір інтересів. З однієї сторони, західні інституції (маємо на увазі ЄС та провідні держави від імені організації, РЄ, ОБСЄ, США які виконують керівну роль у НАТО) зацікавлені в мирному вирішенні

конфлікту в Україні за для того, щоб по-перше, збройні межі конфлікту не вийшли за рамки України, зокрема не зачепили західних сусідів і членів цих провідних міжнародної організації; по-друге, щоб не допустити краху системи міжнародної безпеки, гарантами якої вони виступають. Проте, з іншої сторони нами зауважено той факт, що ці інституції, використовуючи виключно такі засоби впливу на регулювання конфлікту як резолюції, заяви, звернення, санкції, а також матеріальну та технічну допомогу, не вдаються до реальних та чітких кроків засудження та обмеження агресивної політики РФ, через те, що відчувають загрозу з боку Росії. Це свідчить про певну стриманість дій західних сусідів.

Так, можна зауважити, що НАТО та ЄС використовують інструмент посередництва за для врегулювання конфлікту в Україні, однак прагнуть виграти час за для підвищення бойової готовності країн-членів у випадку військової агресії РФ. Про це свідчить рішення, прийняті на Уельському саміті НАТО 4-5 вересня 2014 р., де країнами-членами організації було вирішено про створення сил швидкого реагування на території Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та головного центру сил у Великій Британії, а також про створення посиленої системи навчань. Крім того, майже половина країн Євросоюзу вирішила поступово збільшувати свої оборонні бюджети через агресію Росії проти України. Про це йдеться у законопроекті «Оновлення військового програмування на 2014-2019 роки», прийнятому у Франції [111].

Отож, в такій ситуації НАТО виступає скоріше як інструмент захисту європейських держав-членів від російських провокацій, ніж як платформа для розв'язання українського конфлікту. І це є результатом природнього процесу, як стверджує норвежський дослідник Б. О. Кнутсен. США, НАТО, ЄС в нинішній ситуації мають, перш за все, захищати систему європейської безпеки, а не вести операції з державного будівництва за межами Європи [245].

Актуальним в цьому випадку буде твердження С. Толстого про те, що адміністрація США та більшість політиків у країнах ЄС демонстрували вкрай обережне ставлення до пропозицій надати Україні пряму військову підтримку в конфлікті з Росією, чітко й однозначно заперечуючи можливість силового втручання

з метою захисту інтересів України. Для європейських політиків ліберально-центристського напрямку втручання Росії в Україні та анексія Криму стали поштовхом до перегляду уявлень про непорушність європейського міжнародного порядку, встановленого після розпаду СРСР та повалення Берлінського муру [207]. Так, на Уельському саміті країн-членів НАТО було домовлено про надання військової допомоги тільки на двосторонній основі між країнами-членами та Україною, а також про «активізацію співпраці України з НАТО в секторі оборони та безпеки через програми розвитку і нарощування потенціалу, залучення України до ініціативи «спільного партнерства» у військовій сфері та поглиблення політичних зв'язків у межах «особливого партнерства» як «невід'ємної частини євроінтеграційного курсу України» [206]. У сфері надання військової допомоги Україні позиції Європи і США дещо різняться. Якщо на Мюнхенській зустрічі в лютому 2015 р. А. Меркель виступала за неможливість надання зброї Україні, то представники США навпаки пропонували надати Україні широку військову підтримку.

Саме з приводу надання широкої військової підтримки Україні між НАТО та ЄС виникають певні непорозуміння. Між європейцями існує побоювання, що їхня безпека більше не займає центральне місце в стратегії США, як це було під час холодної війни. Європа, в кінці кінців, це тільки один з багатьох театрів Вашингтонських інтересів. Американські офіційні особи, у свою чергу, все більше побоюються, що європейські країни будуть поступово втрачати свої військові можливості і політичну волю, відмовившись від їх союзу зі США.

Опитування WIN / Gallup International тільки зміцнили сумніви США. Згідно опитування, яке відбулося після захоплення Криму Росією тільки 29 % французьких громадян опитаних, 27 % британських громадян, і 18 % німецьких громадян сказали що вони готові боротися за свою країну, якщо агресія Росії пошириться до Європи. [246].

Варто зауважити, що у міжнародних наукових колах існує думка, що саме роль Європи у конфлікті в Україні має показати здатність НАТО впливати на конфліктний менеджмент та доказати його цілісність та силу. При цьому НАТО

передали повноваження Європі за для того, щоб Європа виробила власну модель системи безпеки. Як стверджує норвезький науковець Б. Кнутсен «конфлікт в Україні має значення також у контексті майбутнього європейської моделі безпеки, зокрема, інституціоналізації цієї моделі» [244]. Відтак, вважаємо за потрібне зауважити, що ті стратегії та моделі забезпечення безпеки у світі та в європейському регіоні виявились неспроможними по відношенню до нових сучасних викликів та загроз. Існує явна необхідність у виробленні нових гарантій. І від зусиль провідних європейських держав (зокрема від держав-представників Женевського та Нормандського формату переговорів по врегулюванню конфлікту в Україні) залежить, на нашу думку, майбутня інституціоналізація цієї проблеми.

Отож, використовуючи посередництво як головний шлях врегулювання конфлікту в Україні міжнародні інституції прагнуть, в першу чергу, захистити свою цілісність та безпеку своїх країн-членів, що є природно з позиції теорії й практики міжнародних відносин. Але вбачаючи в конфлікті в Україні глобальну та регіональну загрозу системі міжнародної безпеки використовують активні зусилля за для врегулювання конфлікту. Проте, в процесі застосування механізмів та способів впливу на конфлікт існує досить багато суперечностей та проблем як організаційного характеру, так і правового.

Агресивні дії Росії проти України та анексія РФ Криму засвідчили також слабкість міжнародного права та недієвість основних принципів міжнародних відносин. Ці агресивні дії Росії є порушенням низки міжнародних договорів, зокрема порушені: Гельсінкський заключний акт 1975 р. про непорушність кордонів у Європі; Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р.; Договір між Україною і РФ про українсько-російський державний кордон від 2003 р.; Основоположний акт НАТО – Росія 1997 р. та інші важливі документи. Це свідчить про недотримання Росією важливого принципу міжнародного права – що всі договори повинні виконуватись.

Крім того, РФ порушено Меморандум про гарантії безпеки, підписаний у Будапешті Росією, США, Великою Британією та Україною 1994 р., який зобов'язав згідно з принципами Заключного Акта НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та

існуючі кордони України взамін на те, що Україна позбувається ядерної зброї. У пункті 2 меморандуму встановлено: «Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, і ніяка їхня зброя ніколи не використовуватиметься проти України...» [137]. Під час підписання договору країни-гаранти безпеки України зобов'язалися у разі загрози цілісності та незалежності України, а також у випадку актів зовнішньої агресії вимагати негайних дій Ради Безпеки ООН для надання допомоги Україні. Як бачимо, на сьогоднішній день, жодна з країн-гарантів своїх зобов'язань не дотрималась.

Варто звернути увагу, що порушення Будапештського меморандуму однією з держав-гарантів проти держави, яка відмовилася від третього за величиною ядерного потенціалу та практична бездіяльність інших гарантів показує, що система міжнародної безпеки, укладена після Другої світової війни йде до краху. З приводу цього ми можемо припустити, що з прикладу подій в Україні та дій міжнародної спільноти може відновитись неконтрольована гонка озброєнь та розширитись кількість регіональних міжнародних конфліктів. Не відчуваючи ніяких гарантій безпеки держави чи недержавні утворення можуть відновити спроби нарощування зброї та створення власної ядерної зброї як інструменту захисту національної безпеки. Не деклараціями і меморандумами, які мають консультативний характер повинні відповідати на конфлікти міжнародні гаранти безпеки, а реальними та чіткими гарантіями безпеки й територіальної цілісності.

Конфлікт в Україні ще раз засвідчив про невирішені протиріччя між основними принципами міжнародного права. Зокрема, з аналізу останніх регіональних конфліктів, включаючи українсько-російський, досліджено той факт, що потребує переосмислення та переформатування право нації на самовизначення та право на суверенітет, територіальну недоторканість та невтручання, які досить часто на практиці суперечать один одному. Сучасне міжнародне право не містить норм, які прямо забороняють чи дозволяють відокремлення. А реалізація права на самовизначення залежить від того, наскільки в державі забезпечено та виокремлено

права та свободи окремих народів, груп людей, які належать до інших національностей. Проте, в міжнародному праві чітко не передбачено зв'язок між цими принципами, що досить часто стає передумовою конфлікту.

Крім того, існують певні проблеми у реалізації права на втручання у внутрішні справи. Так згідно норм міжнародного права, інтервенція може здійснюватись тільки за згоди глобальної організації ООН. Проте, останнім часом спостерігається тенденція військової інтервенції великих держав, зокрема Росії та США. Так, наприклад, російська зовнішньополітична доктрина припускає силове втручання за для захисту російськомовного населення в інших державах СНД (підтвердження цього – збройне втручання РФ у Грузію 2008 р., а також втручання у внутрішні справи України, це один із приводів для анексії АРК). Тож, на нашу думку потребують переоформлення зазначені права, а також важливим є узгодження питання миротворчості та інтервенції, що часто суперечать один одному на практиці.

По справжньому піднятися над егоїзмом приватних інтересів та узгодити всі вище зазначені проблеми могла б авторитетна міжнародна організація, така як ООН, але її можливості вже обмежені як у сенсі політичної самостійності, неупередженості та свободи, так і в ресурсному плані. Нездатність ООН та її головного органу – Ради Безпеки – зупинити агресора спричинила широку дискусію про способи вдосконалення чинного Статуту цієї організації та давно назрілу реформу її інститутів. Йдеться як про ліквідацію права «вето» чи утримання від його застосування стороною конфлікту, так і про розширення складу Ради Безпеки для справедливого відображення змін, що відбулися у світі за 70 років з часу створення ООН [3, с. 406]. Адже, як стверджує політолог Я. Турчин «право вето є своєрідним «стабілізатором», відображенням колегіальності роботи Ради Безпеки, яка повинна приймати неупереджені рішення, уникаючи тиску з будь-якого боку» [208, с. 322].

Конфлікт в Україні продемонстрував слабкість регіональних безпекових інституцій, зокрема ОБСЄ, яка досить активно проявила свою діяльність у конфлікті на Донбасі. Проте, дії організації мають виключно спостережливий характер, а їх

висновки мають значення тільки у вигляді рекомендацій та зауважень. А це не завжди сприяє врегулюванню чи вирішенню конфлікту.

Невдалим для нашої держави виявився принцип ухвалення рішень за допомогою консенсусу, адже саме завдяки цьому принципу Росія як член ОБСЄ повною мірою сприяла гальмуванню ефективного залучення ОБСЄ у процес врегулювання конфлікту в україно-російських відносинах.

Інституційна слабкість НАТО та ЄС виявилася в тому, що організації не змогли в повній мірі використати свої можливості а також у певному зволіканні із застосуваннями конкретних механізмів впливу на агресора. Крім того, вийшли на зовні стратегічні прорахунки ЄС, які розробляли політику умиротворення Росії та побудови в цій державі європейських принципів співіснування. Але той факт, що Україна не є членом цих організацій обмежує можливості шляхів підтримки для України.

Отже, ефективність міжнародних організацій доречно оцінювати за двома критеріями: 1) потенційна або реальна спроможність міжнародної організації впливати на політику сторін конфлікту, та 2) можливість ефективно забезпечувати інтернаціоналізацію процесу врегулювання в умовах, коли важелі впливу на сторони є недостатньо дієвими [147, с. 21]. Як бачимо за цими критеріями важко стверджувати, що дії міжнародних організацій мають високий потенціал та активність, а проблеми на рівні інституціоналізації свідчать про недостатню ефективність, своєчасність, неупередженість та могутність у регулюванні політичними конфліктами. Незважаючи на те, що здійснювались численні спроби впливу на конфлікт шляхом санкцій, нормативних документів, дипломатичних інструментів, проте конструктивного результату у процесі врегулювання конфліктів на сьогоднішній момент не виявлено. Це свідчить про недостатню інституціоналізацію конфлікту на міжнародному рівні, а також про кризу системи як міжнародної так регіональної.

Як бачимо, російсько-український конфлікт представив перед світовою спільнотою ряд викликів: по-перше, руйнування регіональної та глобальної системи та гарантій безпеки; по-друге, зниження ефективності міжнародних механізмів

впливу на регулювання конфлікту, зокрема зростання практики застосування сили у вирішенні конфліктів між державами, ослаблення ролі міжнародних договорів щодо непорушення територіальної цілісності та незалежності, суперечності основних принципів міжнародного права; по-третє, активізація сепаратистських рухів та терористичних дій.

Із вище зазначеного випливає, що найбільш вірогідним варіантом на найближче майбутнє є виникнення ще одного «замороженого конфлікту» в Європі. На нашу думку, потрібно докласти всіх зусиль за для того щоб цей процес не відбувся. Із досвіду попередніх конфліктів, зрозуміло, що «замороження» означає часткове врегулювання, але не вирішення. «Заморожений конфлікт» має здатність проявитися з новими силами в будь-який інший момент і не факт, що він в той момент не набуде більшої потужності та сили, що в свою чергу нестиме ще більш загрозовий характер. Тож, незважаючи на численні втрати, які конфлікт несе на сьогоднішній момент вважаємо за потрібне докласти всіх зусиль за для його остаточного врегулювання та в найближчій перспективі розв'язання. Це на нашу думку можливо завдяки докладанню зусиль як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні.

Відтак, світовому співтовариству потрібно чітко усвідомити, що та система підтримання миру, якої вони дотримуються уже вичерпала себе. Свідченням цього є конфлікт у Косово, Придністровський конфлікт, анексія Криму РФ, конфлікт на Сході України. Міжнародним інституціям потрібно шукати нові варіанти та шляхи побудови архітектури безпеки, які б відповідали сучасним загрозам, а особливо новій формі збройного конфлікту – «гібридній війні». Нові сценарії повинні стосуватись як організаційного, так і правового характеру, а також враховувати помилки та прорахунки, які призвели до руйнівного характеру останні конфлікти.

Україні як стороні конфлікту, а також як суб'єкту управління конфліктами необхідно докласти чимало зусиль як на мегарівні, макро- та мікрорівні для того, щоб трансформувати внутрішні протиріччя, які знаходяться на латентному етапі розвитку у конструктивні для політичної системи та суспільства та запобігти їх переростання у збройну та руйнівну боротьбу, а також якнайшвидше врегулювати та сприяти вирішенню збройного конфлікту на Сході держави і не дозволити

довести останній у «заморожений» стан. Крім цього, не дозволити реалізувати Росії найбільш вірогідний сценарій по відношенню до України – а саме, через східні регіони підтримувати в Україні зону нестабільності, що не дозволить реалізувати євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення. Цей сценарій найбільш можливий якщо залишити автономні утворення ЛНР та ДНР у складі України та на фінансовому утриманні України, однак на чолі із проросійськими лідерами, що в перспективі призведе до постійної дестабілізації політичної ситуації в державі.

Що стосується дій на мегарівні, то на сьогоднішньому етапі розвитку потрібно розробити чітку зовнішню політику, яка б точно визначала напрями співпраці, перспективи на майбутнє, а її головні принципи були не тільки зафіксовані на паперах, але виразно помітні на діях.

Для того, щоб відігравати важливу роль у міжнародній системі як суб'єкт міжнародних відносин Україні необхідно виступати не лише об'єктом міжнародних домовленостей, а слід «ініціювати процес перегляду засад європейської та північноатлантичної архітектури безпеки та співробітництва, оновлення міжнародних інституцій, пропонувати та просувати власне бачення місця Росії та інших країн пострадянського простору у європейських та міжнародних структурах, способи вирішення глобального та двостороннього конфлікту з Росією, як і власного місця у новому світопорядку» [2, с. 7]. І цим самим вкласти свою частку в побудову нового проекту мирного світоустрою. Досить великі надії покладаються на переваги членства України у РБ ООН як непостійного члена, до обов'язків якого вона приступить на початку 2016 р. Зокрема це дає можливість державі працювати над реформуванням РБ з середини, приймати у складі Ради рішення про миротворчість, надавати право скликати засідання цієї інституції ООН.

На макрополітичному рівні, тобто регіональному рівні, який включає питання відносин РФ та України, нашій державі важливо знайти ефективні шляхи та методи врегулювання українсько-російського конфлікту, які б включали питання взаємозалежності українсько-російської економіки, енергетичний фактор, залежності у військово-промисловій сфері. При цьому, після агресивних дій РФ проти України потрібно переформатувати рівень двостороннього співробітництва,

який не може бути у формі стратегічно важливого партнерства. Варто враховувати те, що від українсько-російського співробітництва залежить мир та стабільність на всьому посткомуністичному просторі. Відтак, конфлікте протистояння повинно в якнайшвидшій перспективі бути розв'язане із врахуванням всіх факторів визрівання конфлікту, а також його існування у прихованому стані, тобто історичного, територіального та євроінтеграційного факторів. Україна має бути ініціатором та розробником такого проекту розв'язання українсько-російського конфлікту, в якому мають бути описані чіткі схеми, інструменти, шляхи, методи та технології, які б охоплювали також питання економічного, військового, енергетичного співробітництва, проблем Криму, Севастополя та ЧФ.

На сьогодні ні Мінський ні Нормандський формати переговорів за для врегулювання конфлікту не дали конкретних результатів, а Мінські угоди, які виступали головним правовим документом врегулювання конфлікту тільки призупиняли зіткнення на певний час і, більше того, не виконувались сторонами конфлікту. Відтак, варто визнати, що вони втратили свою практичність. А тому, нашій державі потрібно ініціювати створення нового формату врегулювання протиборства. Як альтернатива – формат переговорів за участю США, ЄС, Росії та інших зацікавлених країн (в першу чергу кран-гарантів Будапештського меморандуму), де РФ була б не посередником, а стороною конфлікту, а порядок денний переговорів включав би як питання Донбасу, так і реінтеграцію Криму. Головна умова нового формату – правове закріплення гарантій безпеки, що сприяло б виконанню умов домовленостей всіма сторонами. Переговори та їх правове закріплення в першу чергу мають бути направлені на повне й остаточне припинення збройного протистояння та воєнних дій, забезпечення вільного доступу до гуманітарної допомоги, повернення військ у місця їх постійної дислокації та на лінію початку бойових дій а також забезпечення міжнародної підтримки і захисту домовленостей. Адже, як відомо будь-яка угода може бути виконана виключно завдяки безпековому середовищу, що може гарантувати міжнародна миротворча місія. Так як місія ОБСЄ показала свою неефективність, необхідним є посилення ролі останньої або заміна міжнародною місією, яка б поєднувала як військовий

компонент так і виконавчі повноваження, і крім цього мала б доступ до всіх військових об'єктів на території розгортання конфлікту. Якщо такі умови будуть виконані тоді можна починати розглядати питання політичного вирішення конфлікту.

Умови домовленостей мають стосуватись конкретних питань, зокрема, які вигоди отримають сторони конфлікту після припинення збройного протистояння, які перспективи на них очікують, яка подальша доля учасників незаконних збройних формувань? А також включати розписані питання щодо відповідальності сторін в разі невиконання умов договору, механізмів контролю за їх дотриманням, порядок їх пролонгації, внесення змін тощо, тобто ті питання які відсутні у Мінських домовленостях. Крім цього, документально-правове закріплення переговорів має проходити на офіційному рівні дипломатії, засвідчене підписами офіційних представників влади. Однак, потрібно наголосити ще й на тому, що результативність такого формату політичного діалогу залежить не від його представників, адже як відомо, делегати США не беруть безпосередньої участі у Мінських чи Нормандських переговорах, однак їх участь у переговорах щодо врегулювання й вирішення конфлікту досить значна. Ефективним запропонований варіант переговорів може бути виключно за активної ролі в ній України, яка зможе сама запропонувати конкретні шляхи трансформації конфлікту, а не керуватися вказівками з боку Заходу чи Росії.

Проблема політичного регулювання конфліктів в Україні, на нашу думку, це неофіційні домовленості чи вимоги, які не мають інституційно-правового підтвердження і проявляються через певний зовнішній тиск. Ця перешкода також виражається через інтернаціоналізацію проблемних питань внутрішньої політики держави. Про загрозу останнього свідчать наполягання на негайних внутрішньополітичних реформах в Україні з боку Заходу, чи висунення на міжнародному рівні вимог федералізації, що суперечить законодавству держави та її суверенітету. Відтак, вирішення конфлікту на Сході України, зокрема питання конституційних змін та особливого статусу Донбасу потребує виключно політико-інституційного механізму. Вважаємо, що прийняття рішення через референдум чи

плебісцит може виглядати як найбільш правильна перспектива трансформації конфлікту. Відтак, питання особливого статусу ЛНР та ДНР та необхідні зміни до Конституції потрібно вирішувати виключно через волю народу. Однак, до цього має бути забезпечене нейтральне політичне середовище, вільне від воєнних дій.

На внутрішньому рівні управління конфліктами за для врегулювання та розв'язання війни на Сході, а також з метою попередження руйнівної боротьби у політичному середовищі потребує комплексних зусиль у різних сферах. В першу чергу, необхідним є розробка й реалізація ефективної інформаційної політики в східних областях України та реінтегрованому Криму на протидію російській пропаганді та ідеям «руського міра», зокрема, розробка дієвих комунікаційних кампаній, соціальних програм, спрямованих в основному на населення східних областей; встановлення контролю над інформаційними теле- та радіосистемами, і їх присутність у інформаційному просторі східних областей, а цим самим висвітлення достовірної інформації та викривання дезінформації з боку Росії; активна інформаційна діяльність у соцмережах (в першу чергу протидія російським блогерам, які працюють виключно над перекрученням достовірної інформації), спрямована на викриття недостовірних повідомлень та донесення правдивої інформації; активна робота, пов'язана із люстрацією серед українських власників медіаресурсів; контроль акредитованих іноземних ЗМІ тощо. Крім цього, важливим є саме спілкування влади чи громадянських активістів із населенням, починаючи від президента та закінчуючи прес-секретарями державних організацій, прес-аташе штабу АТО чи журналістами.

В перспективі створити захищене джерело інформації, яке не залежатиме ні від переконань влади, ні від конкретних осіб, країн чи соціальних груп, що мають фінансовий чи інший вплив на це джерело. Надати можливість доступу до такого джерела якомога більшій кількості населення. При цьому важливо, щоб інформація подавалась в чистому та непереробленому до чийхось ідеологічних переконань вигляді.

Регулювання політичних конфліктів необхідно інституційно закріпити, тобто створити інституції, які б відповідали виключно за формування стратегії ефективного

конфліктного менеджменту, займались збором, аналізом, обробкою інформації. Т. Савченко у статті, присвяченій перспективам припинення війни в Україні в контур управління запропонувала включити Антикризисний центр при Президентові України, Оперативний штаб при Кабінеті Міністрів, Інформаційно-аналітичний центр при РНБО України [180, с. 20] . Останній був створений відповідно до Указу Президента України № 398/2014 від 12 квітня 2014 р. ”

Політолог Ю. Білецька, запропонувала, що одним із радників Президента України повинен бути радник-політконфліктолог. Уповноважена особа з наукового середовища незалежна від будь-якої політичної сили, щоб в рамках своїх повноважень регулювала процеси попередження, вирішення, та стабілізації конфліктної взаємодії політичних суб'єктів [17, с. 12]. Важливо щоб такі структури на сьогодні займались не тільки питанням врегулювання воєнного конфлікту на території України, а здійснювали моніторинг політичних суперечностей у політичному середовищі загалом. Протиріччя всередині влади не дозволяють виробити чітку стратегію розвитку держави, а з досвіду останніх подій можуть мати руйнівне значення. Тому існує необхідність в існуванні неупередженої структури, на кшталт Антикризисного центру, яка б займалась виключно моніторингом політичної ситуації, виявленням політичних суперечностей, які можуть мати руйнівний характер та розробкою чіткої схеми дій щодо запобігання деструктивним політичним конфліктам. Функціонування такої структури потрібно доповнити громадянським діалогом та консенсусом у суспільстві. Зокрема необхідно створити Громадську раду, яка б на сьогодні займалась питаннями Донбасу, а в перспективі забезпечувала діалог населення із створеним центром регулювання політичних конфліктів.

Війна – це не аргумент, що б не проводити реформи й на національному рівні. Навпаки, реформи мають бути ще глобальнішими, цілеспрямованішими та швидшими. Ці реформи мають в першу чергу стосуватись як внутрішніх питань, зокрема тих, які вивели мільйони людей на Майдан та невиконання яких може призвести до нової чи відновленої революції, так і зовнішніх, тобто тих, які б сприяли якнайшвидшому врегулюванню та вирішенню конфлікту на Сході,

поверненню Криму, а також підвищенню військової підготовки України, для того щоб відстоювати свої позиції у випадку посиленої агресії. Проведення реформ є головною умовою європейської та євроатлантичної інтеграції, що є надзвичайно важливим на сьогоднішньому етапі для забезпечення безпеки. І при цьому зміни повинні бути як нормативно-правового, так і інституційного характеру а також стосуватися діяльності самих політиків, тобто повинна в першу чергу вирішитись проблема їх медійності а також підвищення рівня їх роботи.

Висновки до розділу

Міжнародний та глобальний характер політичних конфліктів в Україні, що виявився через воєнний конфлікт за участю РФ на Сході та незаконну анексію Криму несе загрозу системі міжнародної й пострадянської безпеки, призводить до руйнування принципів, гарантій, основ, які сприяли мирному співіснуванню держав та народів до сьогодні, а також порушення базових двосторонніх домовленостей та їх нормативних закріплень, які визначали стратегічне партнерство та співробітництво обох держав.

Особливості впливу міжнародних організацій як третьої сторони на конфлікт передбачає оптимізацію зусиль в контексті трьох найважливіших питань: по-перше, на якому рівні здійснює свою діяльність третя сторона, де виявлено, що офіційний рівень суб'єктів регулювання має найбільш результативний характер; по-друге, які засоби використовує третя сторона у процесі регулюванні конфлікту, при цьому з'ясовано, що дипломатичні засоби є найважливішим механізмом впливу на конфлікт, однак непримусові засоби впливу ефективні у внутрішньому конфлікті, зовнішній характер конфлікту, особливо військовий потребує механізмів примусового значення; по-третє, який характер носить вплив третьої сторони, що стає причиною того факту що рекомендаційні документи міжнародних організацій показують їх безрезультативність у регулюванні конфліктів та неспроможність відповідати на виклики та загрози міжнародного порядку.

Зростаюча роль окремих держав у побудові мирного світоустрою пов'язана із сумнівом безкорисливості третьої сторони та відстоюванням першочергово власних інтересів. А одним із засобів їх впливу на регулювання конфліктів є неофіційні чи «кулуарні» домовленості, що не завжди сприяють правовому вирішенню конфліктів. Відтак, конфліктний медіаторинг у вигляді Женевського, Нормандського та Мінського форматів переговорів засвідчив неспроможність вплинути на трансформацію конфлікту у напрямку до остаточного врегулювання та конструктивного розв'язання. А примусові засоби, зокрема санкції, моніторингові слідчі комісії виявились недостатніми, стриманими та обмеженими.

Головними завданнями, які на сьогодні постали перед Україною є по-перше, розробити чітку стратегію зовнішньої політики, яка б враховувала всі аспекти сучасного конфліктно-політичного стану та дозволила б державі виступати не лише об'єктом міжнародних домовленостей, а також ініціювати обдуманий план врегулювання й вирішення конфліктів та відновлення територіальної цілісності держави, запропонувати конкретні шляхи реформування ООН та реально-діючі механізми підтримки міжнародного миру й безпеки. По-друге, необхідним є переформатувати рівень двостороннього співробітництва українсько-російського співробітництва, адже від нього залежить мир та стабільність на всьому посткомуністичному просторі, а також розробити нову стратегію регулювання конфлікту на Сході із дотриманням чіткої послідовності етапів (зокрема, в першу чергу припинення конфліктного протистояння та відведення військ, а вже потім політичні шляхи вирішення конфлікту), що стало б одним із ключових факторів успішної реалізації мирного вирішення конфлікту. По-третє, проводити ефективні внутрішньо-державні реформи, як основну умову вирішення Революції гідності та попередження нових внутрішніх конфліктів.

ВИСНОВКИ

1. Виокремлено теоретичне осмислення феномену конфлікту у послідовності етапів: перший – загальні риси конфлікту як суспільного явища ще не були висвітлені, проте конфлікт розглядався як постійне і необхідне явище боротьби у суспільстві; другий – закладення основ систематичного вивчення конфліктів, зокрема у соціології; відхід від вивчення проблематики конфліктів, та розумінням останніх як загрозливих явищ; формування сучасної теорії конфлікту, позитивно оцінюючи це явище, проте наполягаючи на його регулюванні; спроби формування загальної теорії конфлікту і останній етап – сучасний стан вивчення політичного конфлікту та особливостей його регулювання.

В контексті розгляду сучасного стану науково-теоретичного вивчення конфлікту, констатовано про виокремлення нового підходу, який зосереджений на питаннях контролю над конфліктними ситуаціями, а прикладний аспект цієї проблеми обумовлений виявленням факторів які змінюють динамічні характеристики конфліктів та інструментів й технологій, які здатні регулювати їх проходження. Зокрема виділено чотири концептуальні напрямки досліджень у сучасній західній науці: теорія управління конфліктом, теорія врегулювання конфлікту, теорія вирішення чи розв'язання конфлікту і теорія трансформації конфлікту. Визначено, що вітчизняна конфліктологічна розвідка в основному спирається на класичні постулати західних науковців, але це не заперечує факту про значну популярність теми в українському публіцистичному дискурсі, а також широкий спектр концептуальних підходів до осмислення проблеми.

2. При розгляді різноманітних підходів до розуміння явища «конфлікт», виявлено, що, в основному його характеризують як перехід протиріч у відкриту форму зіткнення сторін через різноманітні причини чи проблеми. Досліджено, що варіативність дефініювання поняття «політичний конфлікт» визначається такими складовими як владний аспект, тобто боротьба за політичне панування, володіння чи розпоряджання ресурсами, можливість прийняття рішень та встановлення легітимності; суб'єктивна складова, тобто проходження у політичній сфері та між

політичними суб'єктами; врахування загальносупільного та загальнодержавного інтересів у конфлікті.

3. З'ясовано, що головними характеристиками, які притаманні конфліктам у політичному середовищі виступають наступні: предметно-об'єктивна складова – влада, ресурси, територія, та вплив в системі політичних відносин а також дефіцит цих об'єктів та суперечності й боротьба за них; загальносупільний та загальнодержавний характер; можливість політико-правового та інституційного оформлення та регулювання конфлікту; наявність ціннісної та ідеологічної основи; законність використання сили; наявність позитивних наслідків завдяки інституціоналізації конфлікту або навпаки загроза руйнування цілої системи відносин.

Визначено, що політичний конфлікт – це комплексне складне явище, яке не має чітко виражених меж, легко переходить з одного конфліктного поля в інше, володіє здатністю набувати ознак інших видів соціальних конфліктів та одночасно може здійснюватися на різних рівнях, виявляючи тенденцію до генералізації; має поліфункціональний суперечливий характер і одночасно може виконувати як деструктивні так і конструктивні функції, що залежить від рівня регуляції та інституціоналізації; володіє динамічними особливостями, які визначаються унікальністю або особливістю конкретної конфліктної ситуації, а також зовнішніми факторами.

Доведено, що складність цього феномену окрім сутнісних характеристик, виражається у різноманітності критеріїв типологізації політичних конфліктів а також здатністю відноситись до кількох типологічних груп одночасно, що продемонстрували приклади конфліктів в Україні. Так, Революцію гідності одночасно можна характеризувати як внутрішній вертикальний і як внутрішній із ознаками горизонтального конфлікту, як ненасильницький і як збройний; тоді як конфлікт на Сході одночасно є внутрішнім інтернаціоналізованим а також міжнародним збройним конфліктом «де факто», воєнним конфліктом чи війною «де-факто» і водночас зовнішнім збройним конфліктом і безсумнівно «гібридною війною» із ознаками асиметричності.

4. З метою ефективності та результативності дослідження сформовано методологічний інструментарій, який передбачає вивчення сутності політичного конфлікту та особливостей його політико-інституційного регулювання за допомогою теорії соціального конструктивізму, системного-синергетичного, структурно-функціонального, інституційного та теорії неінституціоналізму, термінологічного підходів. Виявлено, що дослідження політичного конфлікту та особливостей його регулювання потребує сукупності загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Особливе значення відіграло використання історичного та діалектичного методів. Враховуючи складність досліджуваного феномену відзначено необхідність розглядати особливості регулювання на мікро, макро та мегарівні.

5. Узагальнено, що суть процесу управління зводиться не тільки до впливу на конфлікт та контролю за ним, а охоплює також вплив на учасників конфлікту, що в перспективі веде до трансформації конфлікту та включає попередження чи запобігання конфлікту (або навпаки сприяння ескалації конфлікту), його врегулювання та розв'язання чи вирішення. В контексті вивчення сутності цього процесу визначено предметно-об'єктивну складову явища управління політичним конфліктом, це, зокрема, сукупність політичних відносин, процесів, механізмів, спрямованих на вчасне попередження, мирне врегулювання та ефективне вирішення політичного конфлікту, тоді як предметом управлінського процесу по відношенню до політичного конфлікту виступають інтереси, цілі та прагнення суб'єктів управління.

Розглядаючи управління чи регулювання конфлікту у двох вимірах: внутрішньому (завдяки діям сторін конфлікту) і зовнішньому (завдяки діям сторін конфлікту та третьої сторони), що передбачає суб'єктивну складову цього процесу, відзначено роль «прихованих учасників» (роль Росії у конфлікті на Сході на початковому етапі розвитку боротьби). Визначено суперечливий характер функціональності управління конфліктом, що може одночасно загострювати конфлікт або його згладжувати.

6. Відзначено, що політико-правові зусилля, спрямовані на врегулювання конфліктів не дали очікуваних результатів. Політичні переговори між опозицією та владою під час Революції Гідності та Угода про врегулювання кризи не підтрималися суспільством; Мінські, Женевські та Паризькі домовленості, а також угоди і комплекси заходів розроблені для імплементації цих домовленостей спрямовані на врегулювання конфлікту на Сході України – марні зусилля, які тільки на певний час призупиняють насильство, однак багаторазово порушуються сторонами конфлікту і в кінцевому випадку не призводять до остаточного врегулювання конфлікту. Мінські угоди як основний політико-правовий інструмент регулювання «гібридної війни» на території України суперечить законодавству держави, зокрема унітарності, визначеній Конституцією а також основним принципам укладання міжнародних договорів (підписаний неофіційними представниками державної влади та не засвідчений підписами керівників держав, не ратифікований парламентом). Сукупність дій, визначених домовленостями суперечить загальному алгоритму врегулювання й вирішення конфліктів. Угоди не відображають природи та основних сторін конфлікту, а анексія Криму Росією взагалі не розглядається. Українській владі потрібно шукати нові механізми та шляхи, які б влаштовували всі сторони і підтримувалися учасникам конфлікту.

Нормативно-правове забезпечення процесу управління конфліктами, що є найголовнішою умовою дієвості всіх інших заходів супроводжується певними проблемними моментами з боку державних інститутів влади, зокрема прийняттям так званих «неякісних» чи поспішливих законів, відставанням законодавчого процесу від реальної конфліктної динаміки, суперечливістю прийнятих нормативних документів один одному, Конституції України та усталеним правилам, принципам і нормам політичних відносин, наявністю зовнішнього тиску, несприйняттям правового документу всіма суб'єктами конфлікту, а також протиріччями з приводу внесення самих правових поправок (зокрема що стосується змін до Конституції України).

Зусилля спрямовані на гуманітарну сферу потребують більшої уваги з боку держави на переселенців й учасників конфлікту та організаційно-правового

забезпечення їх життєдіяльності й безпеки і безсумнівно на впровадження широкоорганізованої інформаційної політики особливо на території східних областей країни а також на підвищення рівня комунікативних можливостей між владою та населенням. Військово-політична складова заходів, спрямована на конструктивне врегулювання й вирішення конфліктів виявилася у непослідовності заходів з боку влади, зокрема тих, що стосуються введення особливого режиму чи стану. Однак, офіційне неоголошення війни та воєнного стану сприяли у виборі мирного й демократичного шляху вирішення конфліктів а також забезпечило ширший вибір засобів за для регулювання конфлікту.

Що стосується внутрішньовладних протиріччя, то аналіз політичної ситуації засвідчив, що під час періодів ескалації й загострення військового конфлікту на Сході держави зусилля політичної еліти держави зосереджувались на пошуку способів та методів регулювання останнього, однак у моменти «затишшя» протиріччя внутрішньо-горизонтального рівня (в основному як засоби вирішення суб'єктами власних проблем) почали переходити у відкриту фазу, що зумовлює необхідність звернути увагу на стратегію попередження ескалації конфліктів. Крім того, зауважено високий рівень недовіри з боку населення до владних інституцій та їх ролі у регулюванні конфліктних проявів, однак зросла підтримка до функціонування інститутів громадянського суспільства, які на фоні конфліктних ситуацій засвідчили про свою зорганізованість, активність, здатність вчасно реагувати на конфліктні виклики та задовольняти інтереси населення.

7. З'ясовано, що інституціоналізація політичного конфлікту надзвичайно важлива в процесі регулювання конфліктними відносинами, так як вона сприяє оформленню легальних рамок конфлікту, а також упорядкуванню конфліктної динаміки, шляхів й процедур, спрямованих на врегулювання й вирішення конфлікту. Визначено, що в основу цього процесу входить сукупність заходів, зокрема сприйняття й визнання конфлікту в суспільній думці, організаційне оформлення суб'єктивної сторони, створення та функціонування правил, норм, принципів, процедур, що регулюють проходження конфлікту та діяльність інститутів, які забезпечують функціонування процедур та правил, Конституційне

закріплення умов регулювання конфлікту, що в кінцевому підсумку сприяє трансформації конфлікту до мирного врегулювання та конструктивного вирішення.

Вивчаючи політичну боротьбу в Україні, констатовано про високий рівень інституціоналізованості внутрішнього конфлікту – Революції Гідності, що сприяло порівняно швидкому врегулюванню конфлікту та конструктивному вирішенню останнього, перезавантаженню влади, безперешкодному формуванню коаліції та підвищенню рівня розвитку громадянського суспільства. Високий рівень інституціоналізації доводять такі чинники: сприйняття конфлікту широкими масами населення як важливої передумови змін та реформ, чітке виявлення груп інтересів та висунення ними своїх вимог, розширення громадянської активності та формування суспільства у сильні громадянські організації й групи, формування інституцій державною владою для швидкого здійснення реформ, визначна роль ЗМІ та соціальний мереж у поширенні достовірної інформації а також врегулювання конфлікту за допомогою такої інституційної форми взаємодії як вибори. Наголошено, що функціонування Майдану як легалізованого елемента політичного процесу свідчить про інституційне оформлення суспільних рухів. Легітимація сторін конфлікту, створення норм та правил, які б сприймалися і дотримувалися усіма учасниками конфлікту, формування інститутів, які б мали вплив на розвиток конфлікту а також на самих суб'єктів конфлікту, а рішення й пропозиції яких мали б авторитет для кожної зі сторін – головні завдання інституціоналізації як стратегії регулювання збройного конфлікту з Росією.

Встановлено, що досліджуваний період особливо активним є формування інститутів як на державному рівні, так і на рівні громадянських об'єднань, які акумулюють в собі зусилля, спрямовані на трансформацію конфліктів та стабілізацію політичної обстановки, однак досить помітним був і є поділ цих об'єднань за ідеологічними переконаннями, що стримувало й стримує ефективне вирішення конфліктів. Крім того, в деякій мірі формування інститутів було радше формальним (особливо що стосується політичних партій), адже вони не стали повноцінними політичними інститутами здатними відповідати на сучасні виклики й загрози.

З'ясовано, що складові інституціоналізації політичного конфлікту досить часто можуть мати суперечливий та дискусійний характер або виступати джерелом ескалації конфлікту. Так, конституційне закріплення умов вирішення конфлікту здатне призводити до суспільно-політичних протиріч, в основному через суперечність концептуальних принципів, закладених в документі.

8. Визначено, що головний спосіб, який використовує третя сторона, тобто міжнародна спільнота за для регулювання політичних конфліктів в Україні – це посередництво. З'ясовано, що основними інструментами впливу міжнародних інституцій та окремих держав виступають, у внутрішньому конфлікті – офіційне міжнародне засудження порушення прав людей з боку уряду, використання як мирних, так і примусових заходів у формі санкцій як обов'язок покарання за злочини проти людяності. Зважаючи на міжнародний характер конфлікту на Півдні й Сході України, міжнародною спільнотою використовується значно ширший набір інструментів, однак у процесі застосування він не виявив своєї ефективності. Мінський, Женевський та Нормандський формат домовленостей як дипломатична умова вирішення протиріч й припинення конфліктної боротьби не показали своєї дієвості, що зумовлює необхідність у пошуку нових дипломатичних шляхів врегулювання й розв'язання конфлікту, а також побудові нового формату співпраці міжнародних акторів.

Узагальнено, що міжнародних слідчих комісій як організаційних структур миротворчості виявились недостатньо, крім цього їх робота часто піддавалась критиці та сумніву, підозрюючи їх у заангажованості та прихильності до російської сторони через наявність російських представників у місіях. Санкції (політичні, економічні) як примусовий засіб держав та міжнародних організацій виявили свою малорезультативність через стриманий чи обмежений характер, відкладений на майбутнє результат а також стійку матеріальну та фінансову позицію РФ. Резолюції, заяви, звернення не сприяли зміні агресивної політики РФ, в основному через свій рекомендаційний характер, а роль Ради Безпеки ООН, рішення якої можуть носити обов'язковий характер потребує реформування через нездатність відповідати на сучасні виклики та загрози.

9. В інституційно-правовому вимірі міжнародного конфліктного менеджменту постали такі проблеми: необхідність переосмислення основних норм та принципів міжнародного права що суперечать один одному або не відповідають сучасним реаліям; сумнів безкорисливості третьої сторони у конфлікті, упередженість деяких країн, відстоювання сильними країнами власних позицій та вигідних для них інтересів; декларативний характер більшості документів, прийнятих міжнародними організаціями, необхідність реформування структури та принципів роботи основних безпекових організацій. А основним викликом на сьогодні є нова форма політичного конфлікту – «гібридна війна», адже для її регулювання на сьогодні ще не існує чітко вироблених правових, політичних чи інституційних механізмів, що швидше за все несе загрозу збільшенню кількості заморожених конфліктів на європейському континенті ще на один.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абгаджавва Д. Переговорно-диалогический подход в регулировании социально-политических конфликтов / Д. А. Абгаджавва, А. Г. Пинкевич // Конфликтология. – 2013. – № 2. – С. 38–52.
2. Аналіз діалогових ініціатив щодо врегулювання конфлікту в Україні [Електронний ресурс] / К. : Міжнародний Центр Перспективних Досліджень, 2014. – 63 с. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/mapping_ukr_.pdf
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2015. – 684 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLANNYA-2015_giper_new.pdf
4. Андреев В. И. Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В. И. Андреев. – Казань : Фирма «СКАМ», 1992. – 142 с.
5. Андріянова Ю. В. Конфлікт як явище управлінської діяльності: аналіз наукових досліджень / Ю. В. Андріянова // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 3(14). – С. 183-193.
6. Анцупов А. Я. О системном подходе к изучению конфликтов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов // Конфликтология : хрестоматія [укл. В.Н.Рябцев, М.А.Шитив]. – Ростов на Дону, 2001. – С. 72–74.
7. Анцупов А. Я. Конфликтология / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 551 с.
8. Арістотель. Політика [Електронний ресурс] / Арістотель; пер. з давньогр. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/aristotle/arist06.htm>
9. Атоян А. Конфликтология / А. Атоян. – М. : А-Приор, 2010. – 64 с.
10. Бабосов Е. М. Конфликтология : [учеб. пособие] / Е. М. Бабосов. – Минск : ТетраСистемс, 2000. – 464 с.
11. Бакинская декларация и резолюции, принятые Парламентської Ассамблеєю ОБСЭ на Двадцять третьей ежегодной сессии. – Баку, 28 июня-2 июля

2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oscepa.org/publications/declarations/2014-baku-declaration/2549-2014-baku-declaration-rus-1/file>

12. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. В. Батрименко. – К., 2006. – 18 с.

13. Батрин С. Санкції проти режиму Януковича: злочинно змарнований час [Електронний ресурс]. / С. Батрин // ZN, UA «Дзеркало тижня. Україна». – 2015. – 27 березня. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/sankciyi-proti-rezhimu-yanukovicha-zlochinnno-zmarnovaniy-chas-_.html

14. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Академия – Центр Медиум, 1995. – 323 с.

15. Бескоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання / С. Я. Бескоровайний // Юридична наука. Науковий юридичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 116–126.

16. Білецька Т. В. Соціально-політичний конфлікт в українському суспільстві, періоду трансформації: фактори виникнення і особливості прояву: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Т. В. Білецька. – К., 2011. – 16 с.

17. Білецька Ю. Політичні конфлікти: сутність та способи вирішення (специфіка прояву в політичному процесі сучасної України) / автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю. В. Білецька. – Одеса, 2015. – 19 с.

18. Блаженный А. О Граде Божиим [Електронний ресурс] / Августин Блаженный. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – 1296 с. – Режим доступу : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000181/st000.shtml>.

19. Борозенець Т. Світоглядний вимір релігійної конфліктності / Тарас Борозенець. – Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса НАН України. – К. : 2008. – Вип. 42 (підсерія «Курасівські читання»). – С. 114–123.

20. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки / Володимир Василенко // Український. Тиждень, 2014. – № 42. – С. 28–42.

21. Васильева Е. И. Концептуальный анализ социального конфликта в современной американской социологии (1950-1990 годы) / автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. социол. наук. 22 00.01 «Теория, методология и история социологии» / Е.И. Васильева. – М., 1996. – 30 с.

22. Васильєв Д. Аналіз нової Воєнної Доктрини [Електронний ресурс] / Д. Васильєв // Українська правда. – 20 жовтня. – 2015. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/10/20/7085370/>

23. Ващенко І. В. Конфліктологія та теорія переговорів / І. В. Ващенко, М. І. Кляп – Київ : Знання, 2013 . – 408 с.

24. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів. Заява від 23.05.1969 р. № 995_118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118

25. Гайдай Д. Новітні підходи у дослідженні «етнічних конфліктів» / Гайдай Дар'я // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2009. – Вип.12. – С. 160–167.

26. Гегель Г. Феноменологія духа [Електронний ресурс] / Георг Гегель. – СПб. : «Наука», 1992. – Режим доступу : <http://psylib.org.ua/books/gegel02/>

27. Геополітичний трикутник: Кому Україна потрібна більше? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pixs.ru/showimage/forEUUkrjp_6936019_10484380.jpg%22

28. Геополітичний трикутник: Хто хоче Україну більше [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2014. – 16 січня. – Режим доступу : http://blogs.lb.ua/bogdan_ferens/251924_geopolitichniy_trikutnik_hto_hoche.html

29. Гірник А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження / А. Гірник, А. Бобро. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 172 с.

30. Гладуняк І. В. Врегулювання політичних конфліктів у процесі функціонування системи політичного управління / І. В. Гладуняк // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 40. – С. 606–613.
31. Глухова А. В. Политическая конфликтология между старыми и новыми подходами / А. В. Глухова // Современная конфликтология в контексте культуры мира : сб. науч. тр. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С. 71–85.
32. Глухова А. Политическая конфликтология: учебн. пос. / А. Глухова, В. Рахманин.– Воронеж : Воронежский государственный университет, 2002. – 295 с.
33. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс; пер. А. Гутермана // Сочинения: В 2 т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1991. – Режим доступа : <http://grachev62.narod.ru/hobbes/content.htm>
34. Гоптарева И. Б. О механизмах разрешения конфликта / И. Б. Гоптарева // Панорама политологии России. – 1999. – С. 162–170.
35. Горбулін В. П. Україна і Росія : дев'ятий вал чи китайська стіна / В. П. Горбулін, О. С. Власюк, С. В. Кононенко ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2015. – 63 с.
36. Гордєєв О. К. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму / О. К. Гордєєв // Публічне адміністрування : теорія і практика. – 2012. – № 3 (11). – С. 36–42.
37. Гошовський В. Уроки Майдану -2014 [Електронний ресурс] / Володимир Гошовський // Журнал соціальної критики Commons. – 2014. – 17 квітня. – Режим доступу : <http://commons.com.ua/uroki-majdanu-2014/>
38. ГПУ завершила розслідування щодо «диктаторських законів» [Електронний ресурс] / Укрінформ. – 2015. – 21 липня. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1866344-gpu_zavershila_rozsliduvannya_shchodo_diktatorskih_zakoniv_2077116.html#
39. Грачевська Т. О. Неофіційна дипломатія як невід'ємна складова сучасних міжнародних відносин / Т. О. Грачевська // Грані: наук.-теор. та гром.-

політ. альманах / редкол. : С. А. Квітка (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ: Грані, 2012. – № 4 (84). – С. 157–160.

40. Давлетчина С. Б. Конфліктологія / С. Б. Давлетчина // Улан-Удэ : Издательство ВСГТУ, 2005. – 174 с.

41. Данильян О. Г. Місце та функції конфліктів у трансформаційний період розвитку суспільства / О. Г. Данильян // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 2 (21). – С. 5–12.

42. Дарендорф Р. Общество и свобода / Р. Дарендорф // Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / [авт.-упоряд. В. П. Андрущенко (кер.) та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 3. – С. 24–31.

43. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Ральф Дарендорф; пер. с нем. Л.Ю.Пантиной – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 288 с.

44. Дацюк С. Протести ніколи не бувають зненацька [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Українська правда. – 9 жовтня. – 2015. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/56174c01ee797/>

45. Декларація «О принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций» 24.10.1970 р. № 995_569 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569

46. Декларація «Про боротьбу за звільнення України» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №15. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1139-18>

47. Денисенко В. М. Аксиологія динаміки політичних процесів / В. М. Денисенко, В. Й. Климончук. – Львів: Простір-М, 2005. – 245 с.

48. Держалюк О. М. Політичний конфлікт як фактор внутрішньої загрози політичній безпеці / О. М. Держалюк // Стратегічні пріоритети. – К., 2006. – № 1 (2006). – С. 35–41.

49. Держко І. З. Соціальний діалог та соціальний конфлікт як актуальні чинники суспільних трансформацій / І. З. Держко // Грані: наук.-теор. та гром.-політ. альманах / редкол. : С. А. Квітка (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Грані, 2015. – №2 (118). – С. 11–15.

50. Дмитриев А. Введение в общую теорию конфликтов / А. Дмитриев, В. Кудрявцев, С. Кудрявцев. – М. : РАН, Центр конфликтологических исследований, 1993. – Ч.1. – 212 с.

51. Додонов Р. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? / [Електронний ресурс] / Р. Додонов // Український інститут стратегій, глобального розвитку і адаптації. – 28 жовтня 2015. – Режим доступу : <http://uisgda.com/analituka/1181-kriza-viy-na-chi-konflikt-yak-korektno-nazivati-podiyi-na-shodi-ukrayini/>

52. Довгань В. Принцип невтручання у внутрішні справи держави [Електронний ресурс] / В. Довгань // Молода дипломатія. – 1999. – № 17. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua/personal/mdlviv/visnyk/17/nevtrucz.html>

53. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) [Електронний ресурс] / М. Дойч // Социально-политический журнал. – 1997. – №1. – С. 202—212. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Konflikt/05.php

54. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. Горбуліна, О. Власюка, Е. Лібанової, О. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.

55. Дорош С. Що схожого у «ДНР/ЛНР» із Придністров'ям і Абхазією? [Електронний ресурс] / С. Дорош // BBC news. – 2015. – 29 квітня. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150428_dnr_lnr_transnistria_abkhazia_comparison_sd

56. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии: [учеб. пособие для вузов] / С. М. Емельянов. – СПб. : Питер, 2009. – 384 с.

57. Європейський суд розглядає три позови України проти Росії [Електронний ресурс] // Новини Уніан. – 2014. – 6 листопада. – Режим доступу :

<http://www.unian.ua/politics/1006078-evropeyskiy-sud-rozglyadae-tri-pozovi-ukrajini-proti-rosiji.html>

58. Жекало Г. І. Європейський вектор політики України та позиції громадян щодо інтеграції // Панорама політичних студій: науковий вісник РДГУ. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 12. – С. 123–130.

59. Жекало Г. І. Міжнародні організації у політичних протиріччях та конфліктах сучасної України: концепція досліджень / Г. І. Жекало // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2014. – Вип. 86(7). – С. 330–334.

60. Жекало Г. І. Природа та сутність політичного конфлікту / Г. І. Жекало // Грані: наук.-теор. та гром.-політ. альманах / редкол. : С. А. Квітка (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Грані, 2015. – № 3 (119). – С. 45–49.

61. Жекало Г. І. Проблема типології політичних конфліктів [Електронний ресурс] / Г. І. Жекало // Вісник Львівського національного університету (Серія: Філософсько-політологічні студії). – 2015. – Вип. 7. – С. 160–168. – Режим доступу : http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk07/visnyk07.pdf

62. Жекало Г. І. Теоретичні аспекти вивчення політичних конфліктів // Г. І. Жекало // Вісник Дніпропетровського університету (Серія: Філософія. Соціологія. Політологія) : зб. наук. праць. – Д. : Видавництво «Іновація», 2015. – № 1 (23). – С. 54–62.

63. Жекало Г. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт» [Електронний ресурс] / Ганна Жекало // Схід. – 2015. – № 2. – С. 62-65. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Skhid_2015_2_12.pdf

64. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25.

65. Закон України «Про міжнародні договори України» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №50 (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 1323-VII від 05.06.2014 р.).

66. Закон України «Про оборону України» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 9 (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 186-VIII від 12.02.2015 р.).
67. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 28.
68. Закони, прийняті верховною Радою України 16 січня 2014 р., втратили чинність 2 лютого 2014 року [Електронний ресурс] / офіційний сайт Міністерства юстиції України / 05 лютого. — 2014 . — Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/news/44886>
69. Збрицька Л. Г. Медіатизація політичного конфлікту в умовах глобалізуючого світу (на прикладі сучасного українського суспільства) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пол. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Л. Г. Збрицька. — Сімферополь, 2010. — 18 с.
70. Згурська В. Інституціоналізація як необхідний елемент розвитку суспільних рухів / В. Л. Згурська // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2014. — Вип. 66. — С. 307–314. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dip_2014_66_38.pdf
71. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта / А. Г. Здравомыслов. — М. : Аспект-Пресс, 1996. — 317 с.
72. Зеленько Г. І. Політичний протест зими 2013–2014 років в Україні: зміст, форми, наслідки / Г.І. Зеленько // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. — 2014. — № 2 (70). — С. 34–55.
73. Зеркин Д. Основы конфликтологии : курс лекций / Д. П. Зеркин. — Ростов-н/Д : Феникс, 1998. — 480 с.
74. Зиммель Г. Избранные работы / Георг Зиммель ; [пер. с нем. А. Жаровський]. — К. Ника-Центр, 2006. — 440 с. (Серия «СДВИГ ПАРАДИГМЫ»; Вип. 4).
75. Зінчина О. Б. Конфліктологія : навч. посібник / О. Б. Зінчина. — Харків : ХНАМГ, 2007. — 164 с.

76. Золян С. Проблема и конфликт (опыт логико-семантического анализа) / Сурен Золян. – Полис. – 1996. – № 4. – С. 96–105.
77. Зыбцев В. Н. Конфликтология : учеб. пособие для студентов / В. Н. Зыбцев, О. В. Попова. – Донецк : Вебер. Донец. отд-ние, 2007. – 487 с.
78. Ілларіонов А. Точка невозврата / А. Ілларіонов. – Журнал Центру Разумкова «Національна безпека і оборона». – 2014. – № 5-6. – С. 100–104.
79. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / Ішмуратов А. Т. – К. : Наук. думка, 1996. – 190 с.
80. Казанський Д. Закон, який нікого не задовольнив / Д. Казанський // Український тиждень. – 2015. – №12 (384). – 26 березня. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/132812>
81. Картунов О. І спокій тільки сниться! [Електронний ресурс] / О. Картунов, О. Маруховська // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 102–111. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11608>
82. Кількість переселенців із Донбасу і Криму перевищила 1,5 млн. [Електронний ресурс] // 5 канал. – 5 жовтня. – 2015. – Режим доступу : <http://www.5.ua/suspilstvo/Kilkist-pereselentsiv-iz-Donbasu-i-Krymu-perevyshchyla-15-mln-94800.html>
83. Кіссе А. І. Політико-правові засади управління етнічним конфліктом : автореф. дис. д-ра політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавство» / Антон Іванович Кіссе. – К., 2006. – 32 с.
84. Кіссе А. І. Поняття управління етнічними конфліктами та його складові [Електронний ресурс] / А. І. Кіссе // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2012. – № 1. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/733>
85. Кіссе А. І. Роль переговорного процесу при залагоджуванні етнічних конфліктів / А. І. Кіссе // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія. – 2011. – Вип. 3. – С. 167-171.
86. Кіянка І. Б. Політична конфліктологія : навч. посібник / І. Б. Кіянка – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 96 с.

87. Клаузевиц К. О войне / Клаузевиц Карл Филипп Готфрид фон / Пер. с нем. А. Рачинского. – М. : Издательская корпорация «Логос», 1998. – 448 с.
88. Кобець Ю. В. Політичне життя через призму синергетичного підходу: концептуальні засади / Ю. В. Кобець // Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка Думка. – 2013. – №3 (23). – С.210–219.
89. Кобзева С. В. Медиа-мониторинг кризисов и конфликтов: методология и техники / С. В. Кобзева // Полис. Политические исследования. – 2008. – № 1. – С. 33–49.
90. Коваленко Б. В. Политическая конфликтология : учеб. пособие для студ. высших учеб. зав. [Электронный ресурс] / Коваленко Б. В., Пирогов А. И., Рыжов О. А. – М. : Ижтца, 2002. – 400 с. – Режим доступа : <http://www.ozon.ru/context/detail/id/1317060/>
91. Ковбасюк С. В. Сучасна інтерпретація поняття «інституціоналізація» / С. В. Ковбасюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 50. – С. 177–182.
92. Козер Л. Враждебность и напряженность в конфликтных отношениях [Электронный ресурс] / Л. Козер // Хрестоматия по конфликтологии / сост. Н. И. Леонов. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Konflikt/04.php
93. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. И. Козырев. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 176с.
94. Козырев Г.И. Политическая конфликтология: учеб. пособие / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
95. Коллинз Р. Теория конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://azps.ru/polpsy/lib/konflikt_kollinz.html
96. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод» – повний офіційний текст домовленостей щодо Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://tsn.ua/politika/kompleks-zahodiv-schodo-vikonannya-minskih-ugod-povniy-oficiyniy-tekst-domovlenostey-schodo-donbasu-408901.html>

97. Конвенція «Определение агрессии» (Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 года) // [Електронний ресурс] - Режим доступу : www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

98. Конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» (Женева, 12 серпня 1949 р.) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154

99. Кононенко В. Політичне управління і політична боротьба / Василь Кононенко // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичному менеджменту, 2008. – 364 с.

100. Конфліктологія / [Герасіна Л. М., Панов М. І., Осіпова Н. П. та ін.] ; за ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків : Право, 2002. – 256 с.

101. Конфліктологія: Навчальний посібник / За ред. М. П. Гетьманчука, П. П. Ткачука. Я. Турчин – Львів: ЛІСВ, 2007. – 326 с.

102. Копайгора І. І. Історичні передумови виникнення поняття «соціальний конфлікт» / І. І. Копайгора // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 79-82.

103. Копайгора І. І. Функції і структура соціального конфлікту / І. І. Копайгора // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 342-346. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_50.pdf

104. Корнієнко В. О. «Терористичний сепаратизм» в сучасній Україні: спроба теоретико-прикладного аналізу / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк // Гілея : науковий вісник. – 2015. – Вип. 93. – С. 342-345.

105. Короход Я. Дж. Специфіка механізмів та технологій інформаційного впливу в умовах політичного конфлікту : 23.00.02 : дис. ... канд. політ. наук / Я. Дж. Короход ; ОНЮА. – Одеса, 2014. – 201 с.

106. Короход Я. Дж. Інформаційно-психологічні війни – зброя ХХІ століття / Я. Дж. Короход // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 299-307.

107. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. Котигоренко. – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.

108. Котигоренко В. Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність? [Електронний ресурс] / В. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 137–155. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=16&c=132>

109. Котигоренко В. Сучасні концепції конфлікту як суспільного явища / В. Котигоренко // Людина і політика. – 2002. – № 3 (21). – С. 75–87.

110. Колодій А. Неінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях // Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип. 1. – С. 60-68.

111. Країни ЄС збільшують оборонні бюджети через російську агресію [Електронний ресурс] // Тиждень. ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/137535>

112. Кукуруз О. В. Регулювання політичних конфліктів / О. В. Кукуруз // Прикладна політологія : навч. посіб. / за ред. В. П. Горбатенка. – К., 2008. – С. 256 – 270.

113. Лао Цзы. Дао Дэ Дзин [Електронний ресурс] / Лао Цзы; пер. Ян Хиншуна. – М. : Мысль, 1972. – Режим доступу : <http://www.lib.ru/POECHIN/lao1.txt>

114. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии [Електронний ресурс] / Лебедева М.М. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 271 с. – Режим доступу : <http://regionica.narod.ru/education/uregulir.konflikt.pdf>

115. Леонов Н. И. Конфликтология : учеб.-метод. пособие / Н. И. Леонов. — М. : Воронеж : «МОДЭК», 2002. – 189 с.

116. Леонов Н. Онтологическая сущность конфликтов [Електронний ресурс] / Н. Леонов // Хрестоматия по конфликтологии. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Konflikt/25.php

117. Липницький А. В. Конфликтология: курс лекций / А. В. Липницький. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2004. – 64 с.

118. Лисак В. Ф. Миротворчість у сучасних міжнародних відносинах [Електронний ресурс] / В. Ф. Лисак // Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: матеріали І інтернет-

конференції (Маріуполь, 25 березня, 2011). – Маріуполь, 2011. – С. 23-28. – Режим доступу : http://istfak.org.ua/files/naukovi_praci/mijnarodni_vidnosini/Bulik/Bulyk_9.pdf

119. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – Вип. 26. – С. 128-133.

120. Лікарчук Д. Особливості конфліктів у політичній сфері / Д. Лікарчук . – Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2014. – Вип. 83. – С. 358-361.

121. Локк Дж. Сочинения [Електронний ресурс] / Дж. Локк. – В 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – С. 137-405. – Режим доступу : http://royallib.com/read/lokk_dgon/dva_traktata_o_pravlenii.html#0

122. Лук'янець В. Нелінійне мислення : народження нової системи. В кн. : Людина, мислення і реальність. — К., Луцьк, 2001. — с. 114.

123. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність і структура феномену / Є. Магда // Міжнародні відносини: Серія «Політичні науки» – 2014. – № 4. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220

124. Мазур О. Г. Критериальные качества политического конфликта в условиях трансформации [Електронний ресурс] / О. Г. Мазур // Universum: Общественные науки : электрон. научн. журн. – 2013. – № 1. – Режим доступу : <http://7universum.com/ru/social/archive/item/813>

125. Макаренко Е. М. Особливості управління етнічними конфліктами в сучасному світі / Е. М. Макаренко. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Makarenko.pdf>

126. Макиавелли Н. Государь [Електронний ресурс] / Никколо Макиавелли. – М. : Планета, 1990. – 80 с. – Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru/mak/content.htm>

127. Малишева Ю. В. Відмежування поняття «санкції» від суміжних понять «примусові заходи» та «контрзаходи» в міжнародному праві / Ю. В. Малишева //

Часопис Київського університету права. – К. : Київський університет права НАН України, Інститут держави і права ім. В .М. Корецького НАН України, 2014. – № 1. – С. 320-324.

128. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинение. – Т. 23. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1960. – 920 с.

129. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс . – Том 4. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1995. – 616 с.

130. Маруховська О. Врегулювання етнополітичних конфліктів: наука чи мистецтво? / Ольга Маруховська // Віче, 1998. – №1(70). – С.12-23.

131. Матвеева Г. Політико-правові колізії в Україні як предмет політологічних досліджень / Галина Матвеева // Вісник Львівського національного університету. Сер. : Філософсько-політологічні студії . – Львів, 2010. – Вип. 1. – С. 185-196.

132. Мацієвський Ю. В. Теорія конфлікту: історико-політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 / Мацієвський Юрій Володимирович. – Львів, 1996. – 24 с.

133. Мацієвський Ю. Конфліктологія: що та як вивчати? / Юрій Мацієвський // Людина і політика. – 2000. – № 1. – С. 25-29.

134. Мацієвський, Ю. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів : множинність концептуальних відходів / Ю. Мацієвський // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С. 115–129.

135. Мельник О. Без згоди Росії миротворча місія на Донбасі є неможлива [Електронний ресурс] / Олексій Мельник // Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=5554

136. Мельник С. Превентивна дипломатія: міф чи реальність[Електронний ресурс] / Світлана Мельник // Зовнішні справи : наук. журнал. – 2013. - № 3. - С. 46-49. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/preventivna-diplomatija-mif-chi-realnist/#sthash.dMGVB5ux.dpuf>

137. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, Будапешт, 05.12.1994 р., № 998_158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158

138. Мириманова М. С. Конфліктологія: учебник / М. С. Мириманова. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 320 с.

139. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; за ред. К. А. Кононенка. – К. : НІСД, 2013. – 56 с.

140. Нагорняк І. М. Дезінтеграційні та міграційні виклики для Європейської солідарності [Електронний ресурс] / І. М. Нагорняк // UA Foreign Affairs. – 2015. – 23 липня. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/dezintegraciini-ta-migraciini-vikliki-dlja-jevropeisk/>

141. Нагорняк Т. Л. Конфлікт Держави і Суспільства в Україні / Т. Л. Нагорняк // Гілея : науковий вісник. – Вип. 89. – 2014. – С. 411-421.

142. Нех В. Ф. Политический конфликт, технология инициирования, регулирования, разрешения / В. Ф. Нех // Вестник МГУ. – 1995. – №5. – Сер. 12. – С. 43-61.

143. Осіпова М. Ю. Основні напрямки подолання конфліктогенних чинників міжнаціональних відносин / М. Ю. Осіпова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2005. – Вип. 23. – С. 199-204.

144. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити : інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування» (м. Київ, 16 вересня 2015 р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2015. – с. 138. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/1442416518_file.pdf

145. Павлова Е.Б. Миротворчество в современном мире : теория и практика: учебно-методическое пособие / Е. Б. Павлова. – СПб., 2008 – 157 с.

146. Панченко Л. Є. Генезис миротворчої діяльності / Л.Є. Панченко // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 2. — С. 333-338.

147. Парахонський Б. О. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України [Електронний ресурс] / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська; за заг. ред. К. А. Кононенка : аналіт доп. – К. : НІСД, 2014. – 48 с. – (Сер. «Національна безпека», Вип. 6). – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Reznikova_bezpeka-0f5c2.pdf
148. Перепелиця Г. М. Воєнно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. М. Перепелиця. – К., 1996. – 38 с.
149. Першин А. Типология политических конфликтов [Електронний ресурс] / А. Першин. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/Science/LMNS2002/28.htm>
150. Пірен М. І. Конфліктологія : підруч. / Пірен М. І. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.
151. Побочий І. А. Політична боротьба як форма взаємовідносин соціальних сил в умовах утвердження державності сучасної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І. А. Побочий. – К., 2008. – 32 с.
152. Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира / Доклад Генерального секретаря в соответствии с заявлением, принятым 31 января 1992 года на заседании Совета Безопасности на высшем уровне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/siteindex/agenda_forpeace.pdf
153. Позитиви й програти 100-та днів парламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/events/pozitivi-i-prlamentu.htm>
154. Покарання за понад 5 машин у колоні ухвалили саме під Автомайдан – автор закону [Електронний ресурс] // Радіо свобода / 16 січня. – 2015. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25232619.html>
155. Политическая конфликтология: учеб. пос. / [под ред. С. Ланцова]. – СПб.: Питер, 2008. – 319 с.

156. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку : [монографія] / [І. Ф. Курас та ін. ; редкол.: Ф. М. Рудич (голова) та ін.]. – К. : Парламент. вид-во, 1998. – 352 с.

157. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : аналітична доповідь. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 96 с.

158. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – Вид-ня 2-ге. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

159. Політологія: посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : Видавничий центр «Академія», 1998. – 368 с.

160. Політолого-енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.

161. Постанова «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/news/Top-novyna/102554.html>

162. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України № 844-VII від 02.03.2014 р.» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 12. – с.212.

163. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України № 847-VII від 04.03.2014 р.» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 13. – с. 233.

164. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну службу України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та тимчасово переміщених осіб» від 17 липня 2014 р. № 297 -2014-п [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/297-2014-%D0%BF>

165. Преториус Р. Теория конфликта / Райнер Преториус // Полис. – 1991. – № 5. – С. 139–142.

166. Примуш М. Конфліктологія [Електронний ресурс] / Микола Примуш. – К. : Професіонал, 2006. – 288 с. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/category/24/318/86/>
167. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи / Микола Примуш // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1. – С. 96-104.
168. Протокол о результатах консультаций Трехсторонней контактной группы, Минск, 5 сентября 2014 г. [Електронний ресурс] // Organization for Security and Cooperation in Europe // 5 вересня 2014. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/home/123258>
169. Радковець Ю. І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. І. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – №3. – С. 36-42.
170. Реанімаційний пакет реформ. Хто ми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rpr.org.ua/ua/about-us/khto-my>
171. Результати соціологічного дослідження «Оцінка громадянами ситуації в Україні, стану проведення реформ та ставлення до поправок до Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=668
172. Рейманн К. К трансформации конфликта: обзор современных теорий урегулирования конфликтов. [Електронний ресурс] / К.Рейманн. // Berghof Handbook for conflict. – Режим доступу: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/russian_reimann_handbook.pdf
173. Реформи. Кого українці вважають гальмом? [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/reformi_-kogo-ukrainci-.htm
174. Родик Г.Ю. Механізми дипломатії як фактор безсилового управління конфліктами / Г. Ю. Родик // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 192., Т. 204. Політологія. – Миколаїв : вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2012. – С. 127-131.
175. Розумний М. М. Політичний конфлікт: фактори ескалації і перспективи розв'язання / М. М. Розумний // Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-

політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2007. – С. 52–66.

176. Розумюк В. М. Ідеологічний конфлікт у суспільстві: марксистська інтерпретація / В. М. Розумюк. – Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 42. – С. 96-106.

177. Росенко М. Політичні конфлікти в Україні / М. Росенко // Віче. – 2010. – № 9. – С. 45-56.

178. Ростецька С. І. Управління політичним конфліктом : теоретичні аспекти та українська пострадянська дійсність: 23.00.02 : дис. ... канд. політ. наук / С. І. Ростецька ; ОНЮА. – Одеса, 2006. – 221 с.

179. Рудницький С. В. Категорія «механізм» у суспільних науках // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2011. – Вип. 53. – С. 679-685.

180. Савченко Т. АТО на Сході. Перспективи припинення війни / Т. Савченко // Віче. – 2014. – № 11. – С. 18-21.

181. Сасин Г. В. Обґрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України / автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г.В. Сасин. – Львів, 2015. – 23 с.

182. Светлов В. А. Конфликтология: учебн. пос. / В. А. Светлов, В. А. Семенов – СПб. : Питер, 2011. – 352 с.

183. Сичивица О. М. Либерал-рестрикционизм и архитектура гармонического мира: Историческо-политический трактат./ О. М. Сичивица – Львов: Камэняр, 2011. – 1222 с.

184. Скотт Дж. Г. Конфликты и пути их преодоления / Джини Г. Скотт. – К. : Внешторгиздат, 1991. – 186 с.

185. Скотт Дж. Г. Способы разрешения конфликтов / Джини Г. Скотт. – СПб. : ВИС, 1994. – 210 с.

186. Слюсаренко А.В. Новітні форми міждержавного протистояння як предмет дослідження сучасної воєнно-наукової думки / А.В. Слюсаренко //

Військово-науковий вісник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – 2015. – Вип. 24. – С.173-186.

187. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні // Офіційний сайт Організації з безпеки і співробітництва в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ukraine-smm>

188. Ставицька О. В. Деякі особливості політичних конфліктів у контексті політичної ситуації в Україні / О. В. Ставицька // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 17. – С. 68-76.

189. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: основні джерела та шляхи розв'язання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І. П.Станкевич. – К., 2010. – 17 с.

190. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / І. П. Станкевич. – К., 2010. – 213 с.

191. Статут ООН. – К. : Департаментом громадської інформації ООН, 2008 . – 67 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

192. Степаненкова В. М. Понятіе соціального конфлікта в теорії Р. Дарендорфа / В. М. Степаненкова // Соціологіческие исследования. – 1994. – №5. – С. 141-142.

193. Степанов Е. И. Методология анализа социальных конфликтов: общие подходы и понятия / Е. И. Степанов // Конфликтология. Хрестоматия / сост. В. Н. Рябцев, М. А. Шитив. – Ростов–на-Дону, 2001. – С. 59-72.

194. Степанова Н. Є. Конфліктна взаємодія суб'єктів української політики: нові умови, нові правила, нові підходи до вивчення / Н. Є. Степанова // Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства : збірка наукових праць / Л. О. Ануфрієв, В. В. Попков, М. І. Мілова ; наук. ред.: Л. О. Ануфрієв ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, ІСН . – Одеса : Одеський нац. ун-т, 2013 . – С. 58-80.

195. Степанова Н. Політична конфліктність і кризовість у сучасному українському суспільстві [Електронний ресурс] / Н. Степанова // Наукові записки

[Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Політичні науки. – 2008. – Вип. 3. – С. 162–170. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoar2008316.pdf>

196. Стратегія повернення Криму // Фонд «Майдан закордонних справ». – К., 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimea.mfaua.org/strategy>

197. Суслов Е. В. Институционализация политических конфликтов как инвариант в структуре правового государства [Електронний ресурс] / Е. В. Суслов // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. –2012. – Вип. № 1 (120) . – Том 21. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/institutsionalizatsiya-politicheskikh-konfliktov-kak-invariant-v-strukture-pravovogo-gosudarstva>

198. Танчер В. В. Льюис Козер: Функциональность конфликта и польза несогласия в науке / В. В.Танчер // Современная американская социология / под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 265-273.

199. Тельник М. В. Політичні конфлікти: особливості та шляхи регулювання [Електронний ресурс] / М. В. Тельник // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. 237-242. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2006_29_48.pdf

200. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник. / Є. Б. Тихомирова, С. Р. Постоловський – Рівне : Перспектива, 2007. – 389 с.

201. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис.... канд. пол. наук : 21.01.01 / С. А. Тихонюк. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. – 219 с.

202. Тихонюк С. А. Регулирование и разрешения политических конфликтов в условиях реформирования политической системы / С. А. Тихонюк // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 2 (28). – Ч. I. – С. 186-188.

203. Тихонюк С. А. Конфлікт: еволюція поняття від філософії до державного управління [Електронний ресурс] / С. А. Тихонюк // Науковий вісник Академії

муниципального управління. Серія «Управління». 2011. – Вип. 2. – С. 306-316. – Режим доступу : <http://refdb.ru/look/3874580-p33.html>

204. Тихонюк С. А. Функціональна спрямованість політичних конфліктів в умовах політико-адміністративного реформування / С. А. Тихонюк // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 580–586.

205. Ткачук В. А. Моделювання як метод аналізу політичних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / В. А. Ткачук. – Львів, 2006. – 20 с.

206. Толстов С. Діяльність міжнародних організацій в Україні: загальні тенденції та орієнтири [Електронний ресурс] / Сергій Толстов // Віче. – 2015. – №4. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4590/>

207. Толстов С. Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу [Електронний ресурс] / С. Толстов // UA Foreign Affairs . – 2015. – 16 березня. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/koordinacija-politiki-ssha-ta-jes-u-reaguvanni-na-ukrajins-1/#sthash.ТОру122w.dpuf>

208. Турчин Я. Б. До проблеми реформування РБ ООН у контексті питання територіальної цілісності України [Електронний ресурс] / Я. Б. Турчин // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 85. – С. 320-325.

209. Україна – 2014: суспільно-політичний конфлікт і церква. Позиції релігійних діячів, експертів, громадян [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – К.: «Заповіт», 2014. – Режим доступу: http://www.ucerps.org/upload/2014_Khyga_Religiya_5nnn_site.pdf

210. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: колективні монографія [Електронний ресурс] / за ред. О. Задорожнього – К. : К.І.С, 2014. – 1016 с. – Режим доступу : http://issuu.com/pubkis/docs/revoluciya_gidnosti

211. Український Євромайдан. Прикарпатський вимір / за ред. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ, 2015. – с. 680.

212. Українсько-російський конфлікт // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/ambass_5_6_Ukr_Ros_2014_site_s-3.pdf

213. Українці втратили довіру до влади і дедалі частіше розраховують лише на себе [Електронний ресурс] // Голос столиці. – 7 жовтня. – 2015. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=5812

214. Фельдман Д. М. Конфликты в мире политики [Електронний ресурс] / Д. М. Фельдман // Конфликтология: Хрестоматия / Сост. Н. И. Леонов. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – Режим доступу : <http://forum.myword.ru/index.php?/files/file/2749-konfliktologija-hrestomatija/>

215. Фельдман Д. М. Политология конфликта: учеб. пос. / Д. М. Фельдман. – М., 1997. – 287 с.

216. Фесенко В. Конфлікт на Донбасі: що далі? [Електронний ресурс] Володимир Фесенко // Українська правда. – 14 серпня. – 2015. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/08/14/7077813/>.

217. Фишер С. Работа с конфликтом: навыки и стратегия практической работы с конфликтом / С. Фишер, Д. И. Абди, Дж. Лудин [та ін.]; пер. Конфликтологическим центром «Ресурси Примирения». – М., 2005. – 227 с.

218. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : Зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Нац. акад. наук України, Ін-т народознавства НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів : Львівська політехніка. – 2014. – Вип. 26. – С. 44-51.

219. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навч. пос. / М. В. Цюрупа. – К. : Кондор. 2004. – 172 с.

220. Чижова О. М. Конфлікт як прояв прагматизму в сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Чижова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16) – С. 118 – 127. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8710>

221. Чумиков А. Н. Управление конфликтом и конфликтное управление как новые парадигмы мышления и действия / А. Н.Чумиков // Социологические исследования. – 1995. – № 3. – С. 52-57.

222. Шеренговський Д. В. Конфліктогенність у сучасних міжнародних системах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Д. В. Шеренговський. – Чернівці, 2014. – 20 с.

223. Шубін С. П. Політичні конфлікти: зміст та маркетинговий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / С. П. Шубін. – Миколаїв, 2006. – 16 с.

224. Юрій М. Ф. Політологія [Електронний ресурс] / М. Ф. Юрій – К. : Дакор, 2004. – 415 с. – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-45.html>

225. Як Ви ставитеся до ідеї федеративного устрою України? [Електронний ресурс] // Центр Разумкова.. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1050

226. Який з підходів до зміни Конституції України слід застосовувати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1046f

227. Яремчук С. С. Основи конфліктології: конспект лекцій / [Укл. : С.С. Яремчук]. – Чернівці : Рута, 2008. – 80 с.

228. Яремчук С.С. Соціологія: Навчальний посібник / Сергій Степанович Яремчук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 296 с.

229. Яремчук С. С. Сучасні теорії в конфліктології : навч. посіб. / О. С. Яремчук. – Чернівці : Рута, 2008. – 72 с.

230. Яхно Т. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. пос. / Т. Яхно, І. Куревіна. – К. : Цент учбової літератури, 2012. – 168 с.

231. Alexander N. M. Global trends in mediation. Riding the third wave [Електронний ресурс] / Nadja Marie Alexander. – The Netherlands : Kluwer Law International, 2006. – 103 p.

232. Austin A. Early warning and the field: a cargo cult science? [Электронный ресурс] / Alex Austin // Berghof research center for constructive conflict management. – Режим доступа : http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2575/pdf/austin_handbook.pdf

233. Clements K. A Field in Tension: From Alternative Dispute Resolution to Conflict Transformation / K. Clements // Politics, Policy and Practice: Essays in Honour of Bill Willmott / Eds. R. du Pressis and G. Fougere. Christchurch; New Zealand: University of Canterbury, 1998. – P. 129-148.

234. Conflict prevention, management, resolution [Электронный ресурс] / Berghof Glossary on Conflict Transformation : 20 notions for theory and practice, Berlin: Berghof Foundation, 2012. – Режим доступа : http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Books/Book_Glossary_Chapters_en/glossary_2012_complete.pdf

235. Conflict: functions, dynamics, and cross-level influences : proposal for NWO strategic theme 2007–2011 // The Hague : Netherlands Organisation for Scientific Research, 2007. – 34 p.

236. Duvall R. Social mobilization, political institutionalization and conflict in black Africa: a simple dynamic model / Raymond Duvall, Mary Welfling // The Journal of Conflict Resolution. – 1973. – Vol. 17. – № 4. – P. 673-702.

237. Fisher R. J. Methods of third-party intervention [Электронный ресурс] / Ronald J. Fisher // Berghof research center for constructive conflict management. – Режим доступа : http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fisher_handbookII.pdf

238. Fisher R. J. Interactive Conflict Resolution / R.J. Fisher // Peacemaking in International Conflict. Methods and Techniques / Eds. I.W. Zartman, J.L. Rasmussen. Washington; DC: United States Institute for Peace, 1997. – p. 263.

239. Galtung J. Conflict transformation by peaceful means (The transcend method) [Электронный ресурс] / Johan Galtung. – United Nations, 2000. – Режим доступа : https://www.transcend.org/pctrcluj2004/TRANSCEND_manual.pdf

240. Galtung J. Institutionalized conflict resolution: a theoretical paradigm / Johan Galtung // *Journal of Peace Research*. – 1965. – Vol. 2. – № 4. – P. 348-397.
241. Gekalo H. European revolution as a will to change life and to restore justice in Ukraine / Hanna Gekalo // *Spheres of culture*. – 2014. – Vol. 8. – P. 456-463.
242. Ginty R. Conflict and development / Roger Mac Ginty, Andrew Williams. – London, New York : Routledge. Taylor and Francis Group, 2009. – 206 p.
243. Haftel Y. H. The Effect of Regional Institutionalization on Violent Conflict: A Shaky Kantian Leg? [Электронный ресурс] / Yoram Z. Haftel // Department of Political Science and Mershon Center Ohio State University, 2004. – Режим доступа : <https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/30697/Determinants?sequence=2>
244. Huntington S. Political order in changing societies [Электронный ресурс] / Samuel Huntington. – New Haven, CT : Yale University Press, 1968. – 263 p. Режим доступа : http://projects.iq.harvard.edu/gov2126/files/huntington_political_order_changing_soc.pdf
245. Knutsen B. O. How has the Ukrainian issue reshaped the NATO alliance? [Электронный ресурс] / Bjorn Olav Knutsen. – Режим доступа : <http://www.ffi.no/no/Publikasjoner/Documents/NATO%20Ukraine%20May%202015%20BOK%20FINAL.pdf>
246. Krastev I. Europe's Shattered Dream of Order. How Putin Is Disrupting the Atlantic Alliance [Электронный ресурс] / Ivan Krastev, Mark Leonard // *Foreign affairs* – 2015. – May/June. – Режим доступа : https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2015-04-20/europes-shattered-dream-order?cid=emc-may15_promo_c_remail-content-043015&sp_mid=48551691&sp_rid=YW5qYTE3MTJAdWtyLm5ldAS2
247. Kriesberg L. Constructive conflicts. From escalation to resolution / Louis Kriesberg, Bruce W. Dayton. – Lanham, MD : Rowman and Littlefield Publishers, 2012. – 404 p.
248. Kuswik J. Konflikt polityczny z perspektywy teorii zachowania zasobów / Justyna Kuswik // *Studia Polityczne*. – 2013. – Vol. 2. – S. 329-341.

249. Miall H. Conflict transformation: a multi-dimensional task [Электронный ресурс] / Hugh Miall // Berghof research center for constructive conflict management. – 2004. – Режим доступа : http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/miall_handbook.pdf

250. Ramsbotham O. Contemporary conflict resolution [Электронный ресурс] / Oliver Ramsbotham, Hugh Miall, Tom Woodhouse. – Polity press, 2011. – Режим доступа : <http://www.polity.co.uk/book.asp?ref=9780745649740>

251. Reimann C. Assessing the state-of-the-art in conflict transformation – reflections from a theoretical perspective [Электронный ресурс] / Cordula Reimann // Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. – Режим доступа : http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2568/pdf/reimann_handbook.pdf

252. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 № 68/262 «Territorial integrity of Ukraine» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=/english/&Lang=Еф

253. Ropers N. From resolution to transformation: the role of dialogue projects [Электронный ресурс] / Norbert Ropers / Berghof research center for constructive conflict management. – Режим доступа : http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2580/pdf/ropers_handbook.pdf

254. Siedschlag A. Institutionalization and conflict management in the new Europe [Электронный ресурс] / A. Siedschlag. – Режим доступа : <http://www.esci.at/eusipo/ipsa.html>

255. Śliz A. Konflikt społeczny i jego funkcje. Między destrukcją a kreacją / A. Śliz, M. S. Szczepanski // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. – 2011. – Vol. XXXVI, 2. – S. 7-25.

256. Smith D. Trends and causes of armed conflict [Электронный ресурс] / D. Smith // Berghof research center for constructive conflict management / Режим доступа : http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2576/pdf/smith_handbook.pdf

257. Tyrała M. Konflikt polityczny jako główny fundament rywalizacji na polskiej scenie politycznej w latach 2003-2012 [Электронный ресурс] / Marek Tyrała //

Geopolityka.net. –2013.– 11.07. – Режим доступа : <http://geopolityka.net/konflikt-polityczny-jako-glowny-fundament-rywalizacji-na-polskiej-scenie-politycznej-w-latach-2003-2012-r/>

258. Wayne S. Integration, supranational governance, and the institutionalization of the european polity / S. Wayne, A. S. Sweet // European Integration and Supranational Governance – New York : Oxford University Press, 1998. – P. 1-26.

259. Wendt A. Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics / A. Wendt // International Organization. – 1992. – v 2. – P. 391–425.

260. Wolff S. Regional and international conflict regulation: diplomatic, economic, and military interventions [Электронный ресурс] / Stefan Wolff, Oya Dursun-Özkanca // Civil Wars. – 2012. – Vol. 14. – Режим доступа: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13698249.2012.706948#.Vdu-HX0XXGs>

261. Wolff S. The Study of Conflict in Political Science and International Relations [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stefanwolff.com/files/The%20Study%20of%20Conflict%20in%20Political%20Science%20and%20IR.pdf>